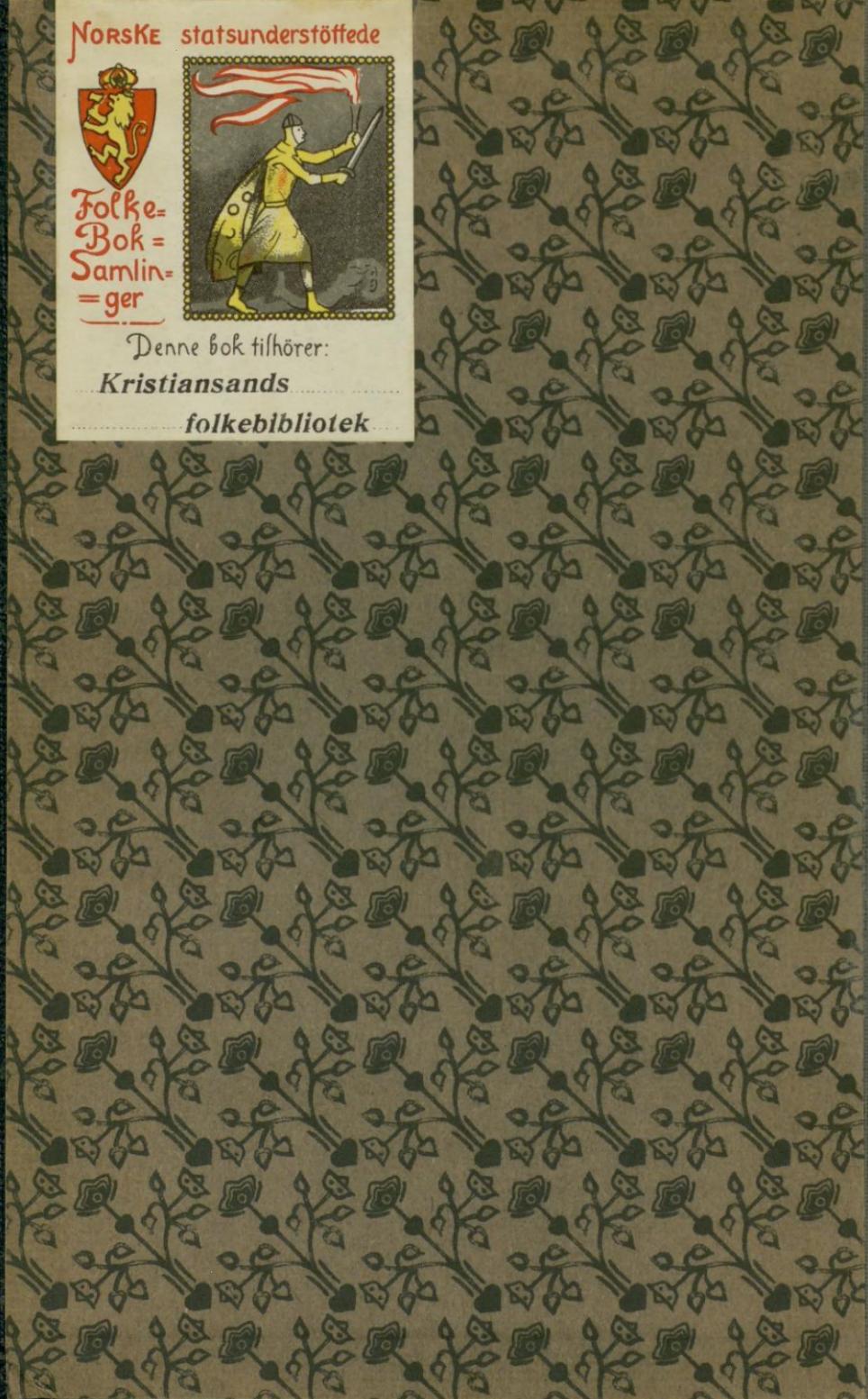

NORSKE statsunderstøttede

Folke-
Bok-
Samlin-
=ger

Denne bok tilhörer:
Kristiansands
folkebibliotek

10
8-25

2.80, 2.70

NORSKE FOLKE-EVENTYR I UTVALG TIL SKOLEBRUK

MED INNLEDNING OG OPLYSNINGER

VED

GEORG SVERDRUP

LEKTOR

Kristiansands Folkebibliotek

BERGEN

A/S F. BEYERS FORLAG

1925

C 398.2

Sv 9

26X

267

INNHOLD.

	Side
Innledning	5

Eventyr:

1. Risen som ikke hadde noe hjerte paa sig	24
2. Rulleskaft	31
3. Bonde Værskjegg	33
4. Snjofri	42
5. Lonkentuss	46
6. Sol ramme	52
7. Guten som støypte tinnauga til trollet	58
8. Den lisle guten som skulde av og mala	60
9. Kvernen som står og maler på havsens bunn	62
10. Storoksen som skulde på setra og gjera seg feit	67
11. Tro og Utro	69
12. So lønar dei god-gjerningar	74
13. Somme kjerringer er slike	77
14. Hvorfor bjørnen er stubbrumpet	82
15. Tykkebonde	83
Oplysninger til utvalget	85

Innledning.

1. Som all fri diktning vil eventyret underholde. Det forteller bare det som folk liker å høre. Og den smak som det bøier sig for og lemper sig etter, er primitiv og barnslig som det publikum det hører hjemme hos. Det er i barnets og naturmenneskets ånd, i hvad man har kalt den uutfoldede menneskesjel at eventyret har sitt opkomme. Som barnet vender det den tørre virkelighet ryggen og fordyper sig i sin egen fantasifylte vidunderverden. Som barnet tar det også — naivt og ubevisst — den aller nærmeste virkelighet med i sine villeste fantasileker.

Men det er ikke bare livets kjedsomhet som menneskene tar revansj for i eventyret. Det er også all den motgang, lidelse og urett som møter dem i den virkelige verden. Derfor er eventyret *ønskets poesi*. Det gjenopretter den rettferdige tingenes orden, lar den gode seire og den onde bukke under og få sin velfortjente straff. »Når enden er god, er all ting godt«, er det trøsterike omkved i de aller fleste av eventyrene. I deres verden er den tragiske livsskjebne bannlyst. Det går her som i publikumsromanen: helten og heltinnen får hverandre til slutt, og deres bryllup feires med stor prakt og enda større glede (smln. eventyrets slutningsformler). Motgang og lidelser kjennes bare som stadier på livets vei; i all fri eventyrdiktning er den lykkelige slutning et hovedkrav. Sagnet kjenner det ikke. Denne hovedmotsetning mellom de to arter av folkediktning trer klarest frem, når man legger ved siden av hverandre

et sagn og et eventyr som har felles motiv. Overalt blir resultatet det samme: mot sagnets tragiske står eventyrets lykkelige utgang. (Eksempler: slukhals-eventyrene — Rødhette, ulven og gjtekiddene, kjetten som var så fæl til å ete — jevnfört med slukhalsmytene; den bibelske fortelling om Jeftas datter — »det overilte løfte — jft. med f. eks. »Die Nixe im Teiche«, »Gull-slottet i havet« og »Das Mädchen ohne Hände«; svane-mømotivet i Volundarkvida og i eventyrene; drake-striden i heltedikningen og i eventyret; sagnene og eventyrene om Snofri).

Det er denne uryggelige optimisme — snart barnlig from, snart ung og freidig — som gir eventyret en annen grunntone enn sagnet. Det er eventyret forbeholdt å erstatte livets egne farver med diktingens forgylldning. I sagnet blir der liten plass for den vilkårlige omdiktning av virkeligheten; for sagnet tilhører alltid folkets trosverden. Eventyret derimot gir sig ikke ut for å være sant og skyr omhyggelig alle opplysninger som binder fortellingen til virkeligheten. Det daterer aldri anderledes enn: »i den tid da dyrerne kunde tale«, eller »i de dager da Vårherre vandret om«, »wohl tausend und mehr Jahre her«, »morgen werden es gerade hunderttausend Jahre«. Oftest heter det simpelt hen: »Det var engang en konge«, »det var engang et par fattige folk«. Allerede Aristofanes kjente denne typiske eventyrformel, og da den romerske forfatter Apuleius gjengav eventyret om Amor og Psyke, begynte han på samme måten: erant in quadam civitate rex et regina. Likeså ubestemt er eventyret i sine opplysninger om sted og personer. Skueplassen og de handlende personer har som regel ikke noe navn, og hender det av og til, er det enten navn som tusen har båret og bærer (som Per, Pål, Kari, Hans, Hansl, Jochum, Jean, Pierre, Jack

o.s.v.) eller også et som straks gir sig til kjenne som fantasinavn (Soria Moria, Østenfor sol og vestenfor måne, Askeladden, Lurvehette, Mestermø, Roseraud, Augnestein, Schneewitchen, Siebenschön o.s.v.). At eventyret er opdiktet, ikke oplevet, understreker det gjerne selv; det slutter ofte med et kåt sleng over i virkelighetens verden, så illusjonen brister (smln. »De syv folene«, Løland s. 24, 100 og 125, Skar I s. 124).

2. Det er karakteristisk for barnet og naturmennesket at det forener en utpreget forkjærlighet for det fantastiske med en likeså levende virkelighetssans. Eventyrets tiltrekningeskraft beror nu ikke minst på at det kommer begge disse behov i møte. Med lekende letthet smelter det virkelighet og vidunderlighet sammen og gjennemsyrer alt det eventyrlige med de friskeste og mest umiddelbare småtrekk fra den verden som er sett og oplevet. Derfor kommer menneskelivet rikt med i eventyret. Men alt er klart og gjennemsiktig, anskuelig og håndgripelig, slik som det uutviklede sinn vil ha det. Det er livets grunnforhold, ikke dets brogede mangfoldighet, som eventyret gjengir. Stort sett er det to samfundsklasser som det kjenner og skildrer. Først og fremst møter vi det store, arbeidende folk, bøndene og håndverkerne. Her maler eventyret etter livet; for her ferdes det i kretser hvor de har fått sin form, og hvor det har levet sitt liv fra slekt til slekt. Almuehjemmet er eventyrets naturlige miljø. Men handlingens skueplass er det ikke. Menigmann vet alt for vel at hos ham skjer der intet vidunderlig. Derfor tyr det til samfundets spisser, kongen og kongssønnen, dronningen og kongsdatteren; først når de er kommet med, kan eventyret for alvor begynne. Deres liv og vesen skildres på ekte barnslig vis. Det kjente og hjemmevante får tjene til å anskueliggjøre det fjerne og fremmed-

artede. Hvert folk bruker de mål og de farver som det er fortrolig med. Det er ikke til å ta feil av at østlandets storgårder har stått modell for kongsgården og storkaksen for kongen i det norske eventyret. Alt er sett med bondens øine, med hans mål for stort og smått, med hans friske lune og jevne dømmekraft.

Like så enkelt som naturen og samfundet er skildret i eventyret, like så klar og fålinjet er karaktertegningen. Sammensatte karakterer kjerner det ikke; det vet ikke hvad brøk og halvhett er. Godheten er alltid uendelig og ondskapen alltid bunnfordervet; så blir karakteren en konstant størrelse, utilgjengelig for påvirkning og omdannelse. Det er da bare typer eventyret skildrer, men typer med en forunderlig livssannhet. Enkelte drag i menneskesjelen trekkes frem og tegnes så almen-gyldig klart at alle kan forstå og ingen vil glemme de skikkeler de har hilst på i eventyrets verden. Rikest utformet er naturligvis helten. Han er kanskje den eneste skikkelse i eventyrets billedgalleri som er så vidt nuanseret at han tildannes etter de forskjellige folks smak og syn. Navnet hans er vel hjemlet og rikt variert i nær sagt alle europeiske tungemål. Det eldste og vanligste norske navnet er *Askefis*, det vil si den som ligger i asken og blåser på ilden for å få den til å blusse op. Overalt hvor navnet dukker op, knytter der sig de samme forestillinger til det. Det er ikke bare hos oss at helten ligger og roter i asken; i den situasjon har også andre folk tegnet ham. Like så utbredt som Askeladdens popularitet er, like så gammel er den. Gammelnorske vendinger som »sitja hema i asku«, »liggja som kattur i hreysi« og »liggja vid arni« viser at han har lang hevd på yndlingsplassen sin. I diktningen har han tidlig visst å gjøre sig uundværlig. Det er en kjent sak at sagaen mere enn én gang har suget

eventyret i sig. Historien om gutten og villmannen blir til kong Harald og dovrejetten. I finnepiken Snjofri gjenkjenner vi eventyrets Snehvite. Det er da ikke til å undres over at alskens helter tar ytre — undertiden også sinn — etter den sterke og dvaske Askeladd. Uffe hin spake, Starkad Storverksson og Ketil Hæng er hans åndsfrender. Nu og da dukker han også frem i europeisk middelalderdiktning, og Luther og hans samtidige tyr til ham rett som det er, når de vil gjøre sine lesere fortrolige med det gamle testamente menn. Norskfødt er Askeladden altså ikke; men norskpreget er han blitt som ingen annen eventyrskikkelse. I ham har selve folkelynnnet utkrySTALLISERET sig i et billede av almen-gyldig, overbevisende klarhet. Han er den norske bondefantasis Aladin, bygdefanten som er utenfor folkeskikken, hurragutten som slenger gjennem livet efter sitt eget hode og tar storverket med som på kjøpet.

Mens Askeladden er en ekte nordisk type i slekt med sagaens kolbitr, er der få berøringspunkter mellom eventyrets og sagaens kvinneskikkelses. I norrøn diktning vil en lete forgjeves etter en type som mandatteren. Eventyrets trang til å gjøre det ensartede så ens som mulig har skapt en viss ytre likhet mellom hennes og Askeladdens skjebne. Begge blir de ringe-aktet og til sidesatt hjemme, hun kanskje enda mer enn han, fordi hun likefrem mishandles av den onde stedmor. For begge skjer omslaget i det øieblikk de drar ut i verden, og Askepott ender med å vinne prinsen som Askeladden ender med å få prinsessen og det halve kongerike. Men mens *han* seirer ved sin freidighet og urokkelige selvtillit, er det den kvinnelige finfølelse, hjertensgodheten, som er *hennes* styrke. Hun vasker hodet på det stygge vasstrollet; forsiktig plukker hun frukten av epletreet, så grenene kan rette sig igjen;

lett og varsomt tar hun på risgjerdet at kvistene ikke skal brekke.

3. Eventyret innlater sig aldri på å moralisere. Det er fri for enhver nytteanvendelse med tilhektet moral. Sine dypeste tanker om livets verdier gir det oss aldri anderledes enn ubevisst og indirekte; selv må vi utdra dem av karaktertegningen, og særlig finner vi dem gjemt i heltens og heltinnens skjebne og skikkelse. Derfor skal vi gi akt på Askeladden underveis mot eventyret og lykken. Det feiler aldri at han møter noen som er stedt i nød og trenger hjelp. Askeladden viser den samme rørende omhu mot dem alle. Det er ikke for vinnings skyld han bærer sig slik ad. Ikke et øieblikk tenker han sig muligheten av at de stakkars dyrne kan hjelpe ham i et knipetak. Men vi vet at Askeladdens dyrevennlighet vil få sin rikelige lønn. Til takk for håndsrekningen blir de hans forbundsfaller i vanskeligheter som han aldri kunde ha overvunnet med egen kraft. Slik er det alltid i eventyret. Disse dyr som står til heltens rådighet når det gjelder, er i regelen utvalgt etter uanselighetens lov. Den samme rangfølge gjelder i tingenes og menneskenes verden. Skinnet bedrar, det er en tanke som eventyret holder av å innprente menneskene. Men så sund og nyttig denne lærdom enn er, inn i eventyrets aller helligste fører den oss enda ikke. Eventyrets siste tanke er jo ikke den noe lettvinte at lykken gjester den som bare er liten og svak. Hemmeligheten ved Askeladdens hell er ikke hans egen uanselighet, mens hans forhold til det uanselige, hans inderlige samhug med de små og fordringsløse i livet. Alt det tilsynelatende ubetydelige, som hans tankeløse og overfladiske brødre går forbi, er for Askeladden en stadig kilde til forundring, til glede og til kjærlighet. Ikke fordi han er svart og fillet og

fattigslig, men fordi han eier den sunde og dype visdom som skjuler sig bak evnen til å forundre og fryde sig, fordi han har øie og hjerte for alt hvad som lever og ånder, fordi han på veien til kongsslottet bruker sine øine og ører, ser og hører hvad hans overlegne brødre overser og overhører, derfor er det Askeladden vinner prinsessen og det halve kongerike. At den uanselige har hjertets godhet og derfor hjelpes av de lønnlige krefter, det er eventyrets dypeste og kjæreste tanke.

4. Ingen diktning — selv ikke den mest fantastiske — kan undvære enhver likhet med verden og livet slik som mænneskene kjenner det. Hvor finnes da den virkelighet som ikke står i strid med eventyrets vidunderverden? I naturmenneskets og barnets forestillingsliv. På det trin, i de lag hvor eventyrene er blitt til, eksisterer ikke motsetningen mellom det naturlige og det underfulle; det fantastiske fornemmes ikke her som fornuftstridig; det gjenspeiler bare en egen måte å se og opfatte tingene på. Barnslig og uutviklet er dette tenkesett, så uutviklet at det fører oss op i nærheten av tankelivets utspring. Refleksjonsevnen har begyndt å røre på sig og tumler dagen lang med »hvorfor« på »hvorfor«. Men fantasien hersker over mennesket, og troende tar han imot dets dristige billeddale. Han ferdes i en verden som han føler trang til å forstå; men han lever ennu uten innsikt i tingenes vesen og årsaker, og så forklarer han sig det uvante etter tilfeldige, utvortes likheter med det kjente, det som hører med til livets nærmeste behov. Han mener f. eks. om tordenen at den skyldes en okse som burer. Oksens og koens brøl er han tidlig blitt fortrolig med; han vet hvad der frembringer *det*. Når så den burende lyd oppe i skyene slår mot øret hans, søker han uvilkårlig årsaken i denne likhet (andre eksempler!). Overalt gjentar det samme

sig: det nærmeste, håndgripelige, det som er kjent eller kan iakttas, må tjene til å forklare det som er utilgjengelig for sansene. Det som *minner* om liv, må også *være* liv; det som beveger sig, må også leve, og bevegelsen møter menneskets øie hvor han snur sig. Men livet kunngjør sig ikke bare i tingenes bevegelser. Liv ser den kulturfattige i alt som griper inn i hans verden; det er en virkende kraft som han uavladelig kommer i berøring med. I kampen for tilværelsen høster han sine erfaringer om den. Selvopholdelsesdriften tvinger ham til å ta stilling til alt det som omgir ham, til det som kan skade ham som til det som kan gagne ham. Det tilvante tar han som en kjennsgjerning; han kommer ikke i forhold til det, spør ikke hvorfra eller hvorfor. Det uvante gjør ham forsiktig og undrende. Mennesker, dyr, trær og stener, det er altsammen noe som snart står utenfor hans bevissthet, snart griper inn i hans liv og betyr noe for ham. Ett dyr gir ham føde, et annet dreper ham kanskje; en frukt metter ham, en annen gjør ham syk. Slik vokser erfaringene frem og de første forestillinger med dem, tilfeldige og usammenhengende. Den primitive mann merker like så vel som vi at stenen er tung og hård og kold. Men om en bestemt sten vet han dessuten at han en dag snublet over den, da han skulde på jakt; denne sten er da fiendtlig, man bør gå langt utenom den. En annen sten av et merkelig utseende tok han op en morgen han skulde ut og fiske, og utbyttet blev rikt. Denne sten har da en egenskap som gjør at det er gagnlig å føre den med sig. Slik kan tingene komme til å rumme en rekke *mystiske krefter* ved siden av de egenskaper de virkelig har. Umiddelbar erfaring synes å lære menneskene at der kan bli liv i alt, d. v. s. gagnlig eller skadelig kraft. Livet er ikke noe konstant, noe som

visse ting alltid har og andre alltid mangler; livet opstår hvor som helst og når som helst. Det vil derfor ikke falle naturmennesket inn å dra våre skillelinjer mellom mennesker, dyr, planter og livløse ting. Som han selv lever og står vennlig eller fiendtlig til sine omgivelser, har alle disse omgivelser det samme liv. Alle naturforetelser er som et uavlatelig spill av levende og villende vesener. Disse vesener er hverken likefrem onde eller likefrem gode, men nærmest farlige. Man bør derfor helst undgå dem; men fremfor alt bør man vokte sig for å støte dem. Disse *makter* er ikke en samling av guder, d. v. s. av vesener som hver har sin historie, sin personlighet og sitt navn. Felles for dem alle er at de bare forekommer i flokk og følge, i en ubestemt masse hvor ingen enkelt trær frem. Denne art vesener lever den dag i dag som de germanske folks tro på alver og alvekoner, dverger, nisser, huldrer og havfruer, nøkk og fossegrim.

I denne forestillingsverden hører eventyret hjemme. Her mister det sitt fornuftstridige preg. Her blir alle dets underligheter ikke et vilkårlig spill av fantasien, men et ledd i et fellesmenneskelig syns- og tenkesett. Det primitive menneskes tilbøyelighet til å opfatte alt i likhet med sig selv gir oss forklaringen på alle de urimeligheter som eventyrene er så rike på.

I denne forestillingsverden har også sagnet og myten sin plass. Tidligere har vi berørt motsetningen mellom sagnet og eventyret. Nu ser vi hvad dett er som binder dem sammen: det felles tankegrunnlag, det som man har kalt det *mytiske tenkesett*. Det danner de episke byggesteiner, diktrøttene, i sagnet og eventyret som i all annen folkediktning.

5. Enhver tradisjonsforsker vil ha oplevet at en viss hjemmelighetsfølelse følger ham hvor han så ferdes

i folkekulturen — i tro og i skikk, i sagn, eventyr og myte, blandt europeiske bønder som blandt Amerikas indianerstammer. Ensartetheten i det menneskelige tenkesett på det barnlige kulturtrin vilde i og for sig være nok til å forklare forholdet. Men likheten gjelder ikke bare det innholdsmessige; den omfatter både innhold og form, tankegang og fortellemåte. Folkediktningen har også sin egenartede uttrykksdrift, sitt bestemte stilpreg. Vi kan derfor tale om en viss *folkelig stilsans*, d. v. s. visse stilistiske virkemidler som alle og enhver uvilkårlig følger under utformningen og gjenfortellingen av stoffet.

Folkediktningens estetiske hovedlov er kravet på *overskuelighet*. Det må alle ledd i skildringen lempe sig etter. Sansen for det overskuelige gjør sig først og fremst gjeldende i selve emnevalget, i hvad der tas med og hvad der uteslutes. Eventyret skjematiserer stoffet, skildrer med flid det ensartede så ens som mulig, samler fremstillingen om en enkelt begivenhet og tar bare med de trekk som er nødvendige for handlingen (smln. f. eks. folkevisen om Olav og Kari). *Livets mangfoldighet* blir hensynsløst skubbet til side; folkediktningens sky for det brogede og forvirrede tillater det ikke å gjengi virkeligheten som den er. *De trekk som tas med i handlingen*, ordnes til gjengjeld så enkelt og oversiktlig som mulig. Fortelleren holder aldri mer enn én handlingstråd i sin hånd og kan derfor rade begivenhetene sammen som perler på en snor. Han bryter ikke av for å vende tilbake til noe som er skjedd forut. *Fremstillingen skrider stadig fremover i tid og i årsak*. Hver person og hver begivenhet blir innført i det øieblikk handlingen krever dem, og hvert trekk tjener til å fremkalle en begivenhet som tilhørerne på forhånd har ant (smln. f. eks. kongsdatterens optreden i »Rike Per Kremmer«).

Kravet på overskuelighet bestemmer ikke bare valget av handlingstrekk og sammenkjedningen av dem. Det behersker også utformningen av situasjonene og ytrer sig her i sansen for det plastisk anskuelige. Alt legges til rette i optrin, og hvert optrin tegnes med få og kraftige linjer. Hovedmidlerne er *forenkling*, *kontrastschildring* og *gjentagelse*. Eventyret vil nødig ha mere enn to handlende på sin scene. »Hvis to har været i samtale og en tredje så optrer, skal en av de to gå over til stum person eller helt forsvinne.« (A. Olrik), (smln. Sigurds kamp med Fåvner, Lillekorts strid med trollen). Samspillet mellom tre eller ennu flere personer — som er så yndet i dramaet — er utelukket i folkedikningen. Personenes ytre eiendommeligheter gjøres så iøinefallende som mulig, idet motsetninger alltid blir stillet sammen: stor mot liten, mann mot kvinne, menneske mot dyr. Også i karaktertegningen er denne kontrastschildring gjennemført: god mot ond (manndatteren mot kjærringdatteren), fattig mot rik (den rike og den fattige bror), dum mot klok (Tor mot Loke, Store-Per mot Vesle-Per). Ofte forenes flere av disse egenskaper; det svake, men snedige menneske stilles overfor det sterke, men dumme troll. Det samme kontrastkjema gjelder for handlingens løp; de fleste eventyr lar helten begynne i fattigdom og ende i rikdom. Det eiendommelige og vesentlige innskjerpes ved gjentagelse. Denne tilbøielighet gjennemsyrer all folkelig kunst, som ikke rår over andre midler (f. eks. utmalingen) til å fremheve hovedsituasjonen. Gjentagelsen ytrer sig først og fremst i bruken av *tretallet*: tre personer, tre ønsketing, tre opgaver som skal løses. I eventyrets verden er tretallet i uavlatelig virksomhet. Enhver kjenner i en eller annen form eventyret om de tre kongssønner som etter tur drar ut for å finne en

skatt eller vinne en prinsesse; opgaven mislykkes for de to eldste brødrene; først den tredje og yngste når målet. Da gjentagelsen utelukker enhver variasjon av innholdet, må stigningen opnås ved ytre midler: den tredje opgave er den vanskeligste, den tredje fare den største, det siste ønske det høieste. Første gangen når helten halvt op glasberget, andre gangen til randen, tredje gangen helt op — og tar gulleplet ut av hånden på prinsessen. Han møter troll med 3, med 6 og med 9 hoder (flere eksempler!). Snart er det eventyret i sin helhet, snart bare enkelte ledd i fortellingen som gripes og formes av tretalsloven. Bruken av trehet ved situasjoner og ved gjenstander er øiensynlig det mest yndede tekniske virkemiddel i folkedigtingen.

Den gjennemførte stilisering av stoffet gir fortelle-måten i eventyret et fast, rytmisk bundet preg. Eventyrdiktningen er hverken fri eller primitiv kunst, men en høit utviklet prosaform skapt på folkemunne. Innholdet og tankegangen i den kan nok føre oss tilbake til mer eller mindre primitive tider; men etter sin form er det rytmisk fortalte eventyret gammel kulturarv.

6. Det følger av levekårene for all muntlig diktning at den er ganske anderledes utsatt for omdannelser enn den skriftbundne literatur. På papiret festnes diktverket; det får sin form fastslått én gang for alle. På folkemunne kommer det derimot i drift, blir levende.

Eventyrets liv og vekst slutter ikke med selve skaperakten og er heller ikke bundet til enkeltmann, slik som tilfelle er med det litterære verk. Den første utformning blir alltid utgangspunktet for en ny utvikling i gjenfortellingens form. Det er derfor intet eventyr som eksisterer bare i en skikkelse; de lever alle på folkemunne i et utall av varianter. Men ingen endring er blitt til gjennem hel nydiktning. Den folkelige for-

teller utfører ikke sine omdannelser på fri hånd. Dertil er han altfor tradisjonsbundet. Han lager ikke nytt; han arbeider med lån. Ubevisst og ubekymret øser han av den fellesskatt av stående motiver og fortellingsdrag som på det uutviklede kulturtrin er alles eiendom. Slike enkelttrekk er byggesteinene som han kan forsyne sig av, urstoffet så at si som han arbeider med. Utgangspunktet for denne virksomhet er den faste kjerne som ethver eventyr består av. På den bygges der videre og bygges der om — hvor meget og hvorledes beror på utvalget som står til rådighet og grunnlaget som nydannelsene skyter op av. Ett eventyr kan med én gang ha fått en så fast og egenartet form at den beskytter mot ingripende endringer; et annet suger som en skypumpe til sig alt som ligger innenfor dets tiltrekningsskraft og vokser til slutt op til en hel liten novelle. Men alle eventyr — selv de mest sammenflikkede — er utslag av den lovmessighet som rår i opbygningen av all folkelig fortelling. Gjenfortellingen og forplantningen av stoffet foregår ikke planløst og tilfeldig. Den muntlige tradisjon er ustanselig og overalt underkastet visse krefters omdannende virksomhet; de *episke grunnlover* kalte Moltke Moe dem. Den mest omfattende av disse er *sammensmeltningsdriften*. Den gjør sig gjeldende når et tradisjonsstoff støter sammen med andre beslektede motiver. Så snart berøringen inntrer, tar assimilasjonen fatt og kitter de ihopdrevne bestanddeler organisk sammen, som oftest så fullkommen at det er uråd å se kittingen mellom byggesteinene. Slike krysningssprodukter er der fullt op av i eventyrdiktningen, og det er ikke alltid de dårligste eventyrene som er blandingsgods (smln. f. eks. »Kjerringen mot strømmen«, »Kvernen som står og maler på havsens bunn«, »Bonde Værskjegg«). Nær beslektet med

assimilasjonstrangen er *fortsettelsesdriften*, lysten til å bygge videre på det oprinnelige grunnlag, når en nærmere forklaring eller utformning synes påkrevet. Gjennem slike tildiktninger som stoffet selv innbød til, er en rekke nydannelser i eventyrene opstått (smln. f. eks. de forskjellige tyvetriks i »Mestertyven« og gjemmestedene for risens hjerte i »Risen som ikke hadde noe hjerte på sig.«).

Når eventyret vandrer fra folk til folk, tar *omsmeltningsdriften* fatt. For »alle nasjoner som tilegner sig et fremmed eventyr, gjennemsyrer det, ubevisst og uvil-kårlig, men *sin* livsopfatning og sine forestillinger, omskaper det i sitt billede; før kan det ikke bli folkets åndelige eiendom. De fremmede tankebilder og den fremmede tenkemåte, de mange småtrekk av utenlandsk folkeliv — alt slikt må vekk. Eventyret må smeltes om, så det høver med liv og stell og syn i det nye hjemland«. (Moltke Moe). Snart er det den ytre ham, snart selve kjernen i fortellingen som blir nasjonalt til-slepet og omformet. Akklimatiseringen av det ytre gjør sig gjeldende som en tillempning av diktingens sceneri, personer og episke iklædning. Til den slu rev i de europeiske dyre-eventyr svarer i Asia en hare og hos de amerikanske negre en kanin. Eslet i de syd-europeiske eventyr om dyrrene i nattekvarter (smln. »Væren og grisen som skulde til skogs og bo for sig selv«) er i de nordeuropeiske blitt erstattet med en hest. I andre tilfeller er det hele eventyret som har måttet gå i støpeskjeen; ikke bare enkelte trekk, men selve emnet er blitt hugget til etter folkets lynne og kunstner-iske smak, (smln. »Han far sjølv i stua« og »Fanden i nøtten«). Så grundig kan denne tilrettelegning av stoffet være gjennemført at eventyrets hjemlige preg slett ikke kan gjelde som noe avgjørende bevis på dets

hjemlige ophav. Det hører tvertom til forskningens sikreste resultater at de fleste eventyr er felleserie for mange nasjoner og utformet ved samarbeide mellom talløse slekter jorden rundt. Men like så sikkert er det at mange av dem har vunnet hjemstavnsrett i de land de fant veien til. Stempler emnet, tankeinnholdet dem som kosmopolitter, så har bearbeidelsen nasjonalisert dem, så hvert folk føler dem som sine; i den grad har det fremmede stoff undergått en nasjonal tildannelse hos det lånende folk og fått sitt preg av dets åndseiendommelighet. *Våre* eventyr danner ingen undtagelse i så måte. Selv de mest hjemmevirkede av dem er ofte langveisfarende innflyttere. Norskpreget er de nok blitt — etterhånden; men norskfødd er de ferreste av dem.

7. Om all folkelig diktning gjelder det at tilblivelsen og den første optegnelse i regelen er skilt ad ved et langt tidsrum. Eventyropskrifter forteller oss derfor lite om eventyrets virkelige alder. Men selv de fører oss undertiden århundrer, ja årtusener tilbake i tiden. De eldste optegnelser er funnet på egyptiske papyrus-håndskrifter fra 2000 f. Kr. Et virkelig folke-eventyr er således fortellingen om brødrene Anupu og Bitiu; den er skrevet ned på en papyrusrulle og opbevaret i en grav som har tilhørt Seti II (o. 1300 f. Kr.). Det er det velkjente brødre-eventyr (smln. »Lillekort«) som danner kjernen i fortellingen. I det femte årh. gjengav den greske historieskriver et annet egyptisk eventyr, historien om Rampsinitz skattkammer; den er en versjon av folke-eventyret om mestertyven.

Også hos de gamle kulturfolk ved Eufrats og Tigris' bredder har man funnet eventyr, riktignok ikke i ren form, men forklædt som heltesagn. I den senere tid har israelittenes gamle litteratur fengslet folkeminne-

forskerne sterkt. Det har vist sig at det gamle testamente innholder mange historier som andre folk forteller som eventyr; vi nevner fortellingen om Josef og hans brødre, Samson, Jeftas datter og Salomons dom.

Odysseen kan én betegne som grekernes gamle eventyrbok; det formelig vrimler av eventyr i den. I det hele er det særlig den greske heltediktning som har stått åpen for eventyrenes rike strøm; sagnene om argonautene og om Herakles inneholder således en mengde eventyrstoff, og i myten om Perseus og Andromeda (Medusas hode) er det bare navnene som skjuler fortellingens folkelige oprinnelse. Men også de greske gudemyter inneholder undertiden eventyrmotiver (smln. slukhalsmyten om Kronos).

Til den germanske gude- og heltediktning hadde alle rede brødrene Grimm vist forskerne vei. Men mens Grimms etterfølgere strevet med å presse mytestoff av eventyrene, har man i våre dage gått den omvendte vei og funnet eventyret bak mytedrakten. Og utbyttet har været over forventning. Den rene myte synes å høre til undtagelsen hos germanerne; i den grad har eventyret »forurensset« stoffet. Næsten alle de utførlige myter som Snorre gjør rede for, er intet annet enn folkeeventyr. Også de gamle gudekvad har gang på gang gitt eventyret innpass (om villmannen, saltkvernen, trollet som sprekker i sollyset o. a.). I ennu høiere grad har den germanske heltediktning gjort sig til gode med eventyrstoff. Sigurddiktningen er således blitt til gjennem en forening av folke-eventyret om Sigurd Fafnesbane og de historiske tradisjoner om det burgundiske rikes undergang. Ved siden av de rent historiske episoder inneholder det ags. Beowulfkvæde et typisk eventyremn: heltens strid med en herjende drake. I diktningen om Völund smed er der innarbeidet et gam-

melt, vidt utbredt eventyrmotiv: beretningen om svane-møene som mennesker kommer i besiddelse av ved å røve hammene deres. Heller ikke den gamle norske islandske historieskrivning har undgått de allestedsnærværende eventyr. Det har vist sig at en rekke sagaefterretninger ikke bygger på historiske kjennsgjerninger, men på eventyr og eventyrmotiver; særlig gjelder det Harald Hårfagers historie (jetten Dovre, Snjofri) og beretningene om Vinlandsreisene; i de siste har man ment å finne gamle sagn om lykkeører (smln. eventyret om Utrøst).

En særstilling har eventyrene inntatt i India. I de fleste andre land har de snarere levet ved siden av enn i litteraturen — som folkesagnet og folkevisen; de er blitt tålt, men ikke anerkjent, og bare i forklædning har de sluppet inn i den høiere diktning. For inderen som for araberen var eventyret kunstdiktning; det blev preget av hans fineste kunstsans, og det optok hans dypeste filosofi. Buddistene drog allverdens eventyr inn i sine fortellinger og lot dem bære de religiøse sannheter de hadde på hjerte. Derfor blev India eventyrdiktingens hjemland fremfor noe annet land. Allerede i det 3. århundre f. Kr. er der påvist indiske eventyr, og vi kan følge deres spor i alle de følgende århundrer. I de første årh. av vår tidsregning opstod så de store samlinger av eventyr og fabler som senere tider beriket og utvidet. Den merkeligste er *Pantsjatantra* eller »Femboken«, som er blitt til mellom 200 før og 600 etter vår tidsregning. Langt yngre er den veldige samling som den kasmiriske dikter Somadewa fikk i stand og kalte »Eventyrstrømmenes osean«. Neppe stort senere enn det 12. årh. fikk de øvrige indiske eventyrsamlinger den form som de har den dag i dag (»De syv vise mestre«, »Papegøieboken« o. a.). Gjennem nabofolkene

nådde disse samlinger Europa, hvor de trengte ned i almuen som legender og folkebøker (f. eks. legenden om Barlaam og Josafat). Det ypperste vidnesbyrd om de indiske eventyrs erobringsevne er den verdensberømte samling »Tusen og én natt«; den har optatt i sig greske og persiske elementer; men først og fremst bygger den på indisk fortellestoff.

Det varte lenge før de orientalske eventyrsamlinger fikk sine sidestykker i Europa. Leilighetsvis hadde nok eventyr allerede i middelalderen vunnet innpas i den skrevne litteratur, og de italienske novellister (Boccacio o. a.) gjorde flittig bruk av de folkelige fortellinger; fra dem gik eventyrmotiver videre til La Fontaine og til Shakespeare. Men først så sent som 1637 utkom den første eventyrsamling i moderne forstand; den blev utgitt av italieneren Basile og bar navnet Pentamerone. Senere samlinger er Perraults »Gåsemors historier« (1697) og Musäus' »Volksmärchen« (1782). 30 år etter utkom så den eventyrbok som skulle bli det store forbillede for innsamlingen av eventyr over hele verden: brødrene Grimms Kinder-und Hausmärchen; her var for første gang eventyrene gjengitt slik som de lød på folkemunne — uten tilsetning og bearbeidelse. Grimms eventyr blev efterfulgt av lignende samlinger over hele verden. Danske samlinger skyldes Mollbech, Sven Grundtvig, E. Tang Kristensen, J. Kamp og A. Olrik. Djurclou, Bondeson, Wigstrøm og Cavallius samlet de svenske, A. Rittershaus de islandske. I Norge blev den første virkelige eventyrsamling — Asbjørnsen og Moes — også den klassiske utgave av norske eventyr. Senere samlere — A. E. Vang, Janson, H. Bergh, Joh. Skar, Braset, Sophus Bugge, R. Berge o. a. — har i stor utstrekning gjengitt eventyrene i det norske folkemål. Blandt eventyrlige

samlinger utenfor Norden bør en nevne Campbells kel-tiske, Cosquins og Sebillots franske, Gonzenbachs og Pitrés italienske, Hahns greske, Sklareks ungarske og Afanasjevs russiske.

1. Risen som ikke hadde noe hjerte på sig.

Det var en gang en konge som hadde syv sønner, og dem holdt han så meget av at han aldri kunde undvære dem alle på én gang; én måtte støtt være hos ham. Da de var voksne, skulde de seks ut og fri; men den yngste vilde faren ha igjen hjemme, og til ham skulde de andre ta med sig en prinsesse til kongsgården. Kongen gav da de seks de gildeste klær noen hadde sett, så det lykte lang vei av dem, og hver sin hest, som kostet mange, mange hundre daler, og så reiste de. Da de så hadde vært på mange kongsgårder og sett på prinsessene, kom de langt om lenge til en konge som hadde seks døtre; så vakre kongsdøtre hadde de aldri sett, og så fridde de til hver sin, og da de hadde fått dem til kjærestester, reiste de hjemover igjen; men de glemte rent at de skulde ha med sig en prinsesse til Askeladden som var igjen hjemme, så borte var de i kjærestene sine.

Da de nu hadde reist et godt stykke på hjemveien, kom de tett forbi en bratt fjellvegg, hvor risegården var. Der kom risen ut og fikk se dem, og så skapte han dem om til sten allesammen, både prinsene og prinsessene.

Kongen ventet og ventet på de seks sønnene sine, men alt han ventet, så kom det ingen. Han gikk og sørget og sturet og sa han aldri kunde bli riktig glad mere. »Hadde jeg ikke dig igjen«, sa han til Askeladden, »vilde jeg ikke leve, så sorgfull er jeg, for det jeg har mistet brødrene dine.«

»Men nu hadde jeg tenkt å be om lov til å reise ut og finne dem igjen, jeg«, sa Askeladden.

»Nei, det får du ikke lov til«, sa faren, »du blir bare borte, du også.«

Men Askeladden vilde og skulde avsted, og han tagg og bad så lenge til kongen måtte la ham reise. Nu hadde kongen ikke annet enn en gammel fillehest å la ham få; for de seks andre kongssønnene og følget deres hadde fått alle de andre hestene han hadde. Men det brydde Askeladden sig ikke om; han satte sig op på den gamle skabbete hesten han. »Farvel, far«, sa han til kongen; »jeg skal nok komme igjen, og kanskje jeg skal ha med mig brødrene mine også«, og dermed reiste han.

Da han hadde ridd et stykke, kom han til en korp, som lå i veien og flakset med vingene og ikke orket å komme unda, så sulten var den.

»Å kjære vene! gi mig litt mat, skal jeg hjelpe dig i din ytterste nød«, sa korpen.

»Ikke meget mat har jeg, og ikke ser du ut til å kunne hjelpe mig stort heller«, sa kongssønnen. »Men litt får jeg vel gi dig, for du kan nok trenge til det, ser jeg«, og så gav han korpen noe av maten sin han hadde fått med sig.

Da han så hadde reist et stykke igjen, kom han til en bekk; der lå en stor laks, som hadde kommet på tørt land og slo og spratt og kunde ikke komme ut i vannet igjen.

»Å kjære vene! hjelp mig ut i vannet igjen«, sa laksen til kongssønnen; »jeg skal hjelpe dig i din ytterste nød, jeg«.

Hjelpen du gir mig, blir vel ikke stor«, sa kongssønnen. »Men det er synd du skal ligge her og sulte ihjel«, og så skjøv han fisken uti igjen.

Nu reiste han et langt, langt stykke, og så møtte han en skrubb. Den var så sulten at den lå og drog sig i veien.

»Kjære vene! la mig få hesten din«, sa skrubben.
»Jeg er så sulten at det piper i tarmene på mig; jeg
har ikke fått et mål mat på to år«.

»Nei«, sa Askeladden, »det kan jeg ikke gjøre; først
kom jeg til en korp, han måtte jeg gi nisten min; så
kom jeg til en laks, han måtte jeg hjelpe ut i vannet
igjen; og nu vil *du* ha hesten min. Det er ikke råd,
for så har jeg ikke noe å ri på«.

»Jo kjære, du må hjelpe mig«, sa gråbeinen, „du kan
ri på mig, jeg skal hjelpe dig igjen i din ytterste nød«,
sa den.

»Ja, den hjelpen jeg får av dig, blir vel ikke stor;
men du får vel ta hesten da, siden du er så nødig«,
sa kongssønnen.

Da nu skrubben hadde ett op hesten, tok Askeladden
bigslet og bandt i kjeften på den, og salen og la på
ryggen av den, og nu var skrubben blitt så sterk av
det den hadde fått i sig, at den satte avsted med kongs-
sønnen som ingen ting; så fort hadde han aldri ridd før.

»Når vi nu har reist et lite stykke til, skal jeg syne
dig risegården«, sa gråbeinen, og om litt kom de der.
»Se her er risegården«, sa den; »der ser du alle seks
brødrene dine, som risen har gjor til sten, og der ser
du de seks brudene deres; der borte er døren til trollet,
der skal du gå inn«.

»Nei, det tør jeg ikke«, sa kongssønnen, »han tar
livet av mig«.

»Å nei«, svarte skrubben, »når du kommer inn der,
treffer du en kongsdatter; hun sier dig nok hvordan du
skal bære dig ad, så du kan få gjort ende på risen.
Bare gjør som hun sier dig, du!«

Ja, Askeladden gikk da inn, men redd var han. Da
han kom inn, var risen borte; men i det samme kammer-

set satt kongsdatteren, slik som skrubben hadde sagt, og så vakker en jomfru hadde Askeladden aldri sett før.

»Å Gud hjelpe dig, hvordan er du kommet her da?« sa kongsdatteren, da hun fikk se ham; »det blir din visse død det; den risen som bor her, kan ingen få gjort ende på, for han bærer ikke hjertet på sig«.

Ja, men er jeg kommet her, så får jeg vel prøve ham likevel jeg«, sa Askeladden. »Og brødrene mine som står i sten her utenfor, vil jeg nok se til å frelse, og dig vil jeg nok friste å berge også«, sa han.

»Ja, siden du endelig vil være, så får vi vel se å finne på en råd«, sa kongsdatteren. »Nu skal du krype inn under sengen der, og så må du lye vel etter hvad jeg taler med ham om. Men legg endelig bra stille«.

Ja, han krøp da under sengen, og aldri før var han innunder, så kom risen.

»Hu! her lukter så kristen mannelukt inne!« sa risen.

»Ja, her kom ei skjor flyvende med et manneben og slapp ned igjennem pipen«, sa prinsessen; »jeg skyndte mig nok å få det ut, men lukten gikk vel ikke så snart bort likevel den«.

Ja, så sa ikke risen mer om det.

Da det nu blev kvelden, gikk de til sengs, og da de hadde ligget en stund, sa kongsdatteren: »Der var en ting jeg gjerne vilde spørre dig om, når jeg bare torde«.

»Hvad er det for en ting?« spurte risen.

Det var hvor du har hjertet ditt henne, siden du ikke har det på dig«, sa kongsdatteren.

»Å, det er noe du ikke trenger bry dig med; men ellers så ligger det under dørhellen«, sa risen.

»Å hå! der skal vi vel se å finne det«, tenkte Askeladden, som under sengen lå.

Næste morgen stod risen følt tidlig op og strøk til

skogs, og aldri før var han av gårde, så tok Askeladden og kongsdatteren på å lete under dørhellen etter hjertet hans; men alt det de grov og lette, så fant de ikke noe. »Den gangen har han lurt oss«, sa prinsessen; »men vi får vel prøve ham ennu en gang«. Så sanket hun alle de vakreste blomster hun kunde finne, og strødde rundt om dørhellen — den hadde de lagt slik den skulde ligge; og da det led mot den tiden de ventet risen hjem, krøp Askeladden under sengen igjen.

Straks han var vel innunder, kom risen. »Huttetu, her lukter så kristen mannelukt inne!« sa risen.

»Ja, her kom ei skjor flyvende med et manneben i nebbet og slapp ned igjennem pipen«, sa kongsdatteren; »jeg skyndte mig nok å få det ut, men det er vel *det* det lukter av likevel«. Så tidde risen still og sa ikke mer om det. Men om litt spurte han hvem det var som hadde strødd blomster omkring dørhellen.

»Å, det er nok jeg«, sa kongsdatteren.

»Hvad skal nu det til da?« spurte risen.

»Å jeg har dig vel så kjær at jeg må gjøre det, når jeg vet at hjertet ditt ligger der«, sa prinsessen.

»Ja så; men ellers ligger det ikke der, du«, sa risen.

Da de hadde lagt sig om kvelden, spurte kongsdatteren hvor hjertet hans var; for hun holdt så meget av ham at hun nok gjerne vilde vite det, sa hun.

»Å, det ligger borti skapet der på veggens, sa risen.

»Ja så«, tenkte Askeladden og kongsdatteren, »da skal vi vel prøve å finne det.«

Næste morgen var risen tidlig på ferde og strøk til skogs igjen, og aldri så snart hadde han gått, før Askeladden og kongsdatteren var i skapet og lette etter hjertet hans; men alt de lette, så fant de ikke noe der heller. »Ja, ja, vi får da friste én gang til«, sa kongsdatteren. Hun staset ut skapet igjen med blomster og

kranser, og da det led mot kvelden, krøp Åskeladden under sengen igjen.

Så kom risen. »Huttetu! her lukter så kristen mannelukt!« sa risen.

»Ja, for litt siden kom her ei skjor flyvende med et manneben i nebbet og slapp ned igjennem pipen«, sa kongsdatteren. »Jeg skyndte mig nok å få det ut igjen jeg; men det er vel *det* det lukter av likevel.«

Da risen hørte det, sa han ikke mer om det; men litt etter fik han se at det var hengt blomster og kranser rundt hele skapet, og så spurte han hvem det var som hadde gjort det.

Jo, det var da kongsdatteren.

»Hvad skal nu det narreriet være til?« spurte risen.

»Å, jeg har dig nu alltid så kjær at jeg må gjøre det, når jeg vet at hjertet ditt ligger der«, sa kongsdatteren.

»Kan du være så galen å tro slikt?« sa risen.

»Ja, jeg må vel tro det, når du sier mig det«, sa kongsdatteren.

»Å, du er ei tulle«, sa risen; »der hjertet mitt er, der kommer du aldri!«

»Men det var da rart å vite hvor det er henne likevel«, sa prinsessen.

Ja, så kunde risen ikke bare sig lengre, han måtte si det. »Langt, langt borte i et vann ligger en ø«, sa han. »På den øen staar en kirke; i den kirken er en brønn; i den brønnen svømmer en and; i den anden er et egg, og i det egget — der er hjertet mitt, du.«

Om morgenens tidlig, det var ikke grålyst enda, strøk risen til skogs igjen. »Ja, nu får jeg avsted, jeg også«, sa Askeladden; »bare jeg kunde finne veien!« Han sa da farvel til kongsdatteren så lenge, og da han kom utenfor risegården, stod skrubben der enda og ventet. Til ham fortalte han det som hadde hendt inne

hos risen, og sa at nu vilde han avsted til brønnen i kirken, bare han visste veien. Så bad skrubben ham sette sig på ryggen hans; for han skulde nok finne veien, sa han, og så bar det i vei så det suste om dem, over heier og åser, over berg og daler.

Da de nu hadde reist mange, mange dager, kom de til slutt til vannet. Det visste kongssønnen ikke hvordan han skulde komme over; men gråbeinen bad ham bare han ikke skulde være redd, og så la han uti med kongsønnen på ryggen og svømte over til øen. Så kom de til kirken; men kirkenøklen hang høit, høit oppe på tårnet, og først så visste kongssønnen ikke hvordan han skulde få den ned. »Du får rope på korpen«, sa gråbeinen, og det gjorde da kongssønnen; og straks kom korpen og fløi etter nøklen, så prinsen kom inn i kirken. Da han nu kom til brønnen, lå anden ganske riktig og svømte frem og tilbake, slik som risen hadde sagt. Han stod og lokket og lokket, og til sist fikk han lokket den bort til sig og grep den. Men med det samme han løftet den op av vannet, slapp anden egg ned i brønnen, og så visste Askeladden slett ikke hvordan han skulde få det op igjen. »Ja, nu får du rope på laksen«, sa gråbeinen. Og det gjorde da kongssønnen. Så kom laksen og hentet op egg. Og så sa skrubben at han skulde klemme på det, og med det samme Askeladden klemte, skrek risen.

»Klem én gang til«, sa skrubben, og da Askeladden gjorde det, skrek risen enda ynkeligere og bad både vakkert og vent for sig. Han skulde gjøre alt kongsønnen vilde, sa han, bare han ikke vilde klemme sund hjertet hans.

»Si at dersom han skaper om igjen de seks brødrene dine som han har gjort til sten, og brudene deres, skal han berge livet«, sa skrubben, og det gjorde Askeladden.

Ja, det var trollet straks villig til; han skapte om igjen de seks brødrene til kongssønner og brudene deres til kongsdøtre.

»Klem nu sund egget«, sa skrubben. Så klemte Askeladden egget i stykker, og så sprakk risen.

Da han så var blitt av med risen, red Askeladden tilbake til risegården igjen på skrubben. Der stod alle seks brødrene hans lyslevende med brudene sine, og så gikk Askeladden inn i berget etter sin brud, og så reiste de alle sammen hjem igjen til kongsgården. Da blev det vel glede på den gamle kongen, da alle syv sønnene hans kom tilbake, hver med sin brud. »Men den deligste av alle prinsessene er bruden til Askeladden likevel«, sa kongen; »og han skal sitte øverst ved bordet med bruden sin.

Så blev det turet gjestebud både vel og lenge, og har de ikke turet fra sig, så turer de ennu.

2. Rulleskaft.

Ja, det var ein kongsson som vilde hava ei bondegjente; men so veit du han måtte ikkje. Kongen tok henne og sette henne på fangehuset, og so lyste han ut at kunde ho standa den røyna han sette henne i, so skulde ho få kongssonen; kunde ho ikkje, so skulde ho brennast livande upp.

Men røyna var den at kongen sette henne i ei løda full av høy, og der skulde ho sitja spinna alt høyet til gull innan morgonen. Der satt ho og visste ikkje anten ut eller inn. Som ho sat so rådlaus, kom det ein bitrende liten kar til henne.

»Kvi sitt du so i suti?« sa karen.

Å, ho skulde spinna alt høyet til gull innan morgonen, og det var ein umogleg ting, sa ho.

»Må eg få det fyrste barnet ditt, skal eg hjelpe deg, eg«, sa han. »Men kan du gjeta namnet mitt, so skal du sleppa å missa barnet«, sa han.

Ja, livet er kjært, og so lova ho det. Og karen til spinna so ulukkeleg at det fauk ikring honom, og ikkje rett lenge so hadde han spunne heile høystaden upp i gull.

No kunde ikkje kongen anna halda sitt ord og laut lata henne få kongssonen, og *han* var so glad det hoppa i honom, men ho so stor det var syndlegt sjå.

»Kvi er du so stor, mi unge brur?« segjer kongssonen.

Men det var lenge ho aldri eva eit ei ord, kors han trygla og bad. Endeleg glatt det då ut or henne at ho hadde mått lova burt barnet til tussene, til å berge livet. Då vart kongssonen likso stor, han, og sveiv ut og inn døren all dagen, og di nærmere tidi kom ho skulde gjera barsøl, di verre vart det. Han tok på driva i skog og mark, og som han gjekk, fekk han sjå ei lyse. Det var ein stor stokkeld, og kring elden dansa tussene og kima seg og kvad:

»Eg heiter Rulleskaft,
eg heiter Rulleskaft
på denne jord!
Eg er so kvit og blank,
eg er so kvit og blank
som denne sol!«

sa han:

I gjårnatt bryggja eg,
i natt so baka eg,
til natti skal eg liggja med dronning-barn!«

sa han kvedande og kjætte seg.

Men den som var glad det var kongssonen. Suti

var som ho var stroken av honom; han gjekk stabeint heim og fortalte dronningi altsaman, og både var so glade det var ikkje likt til ein ting.

Då barnet var tilkome, so kom tussene og vilde taka det. »Ja, kann du segje namnet mitt då?« sa tussene.

»Du heiter Rulleskaft,
du heiter Rulleskaft
på denne jord!
Du er so kvit og blank
som denne sol!«

sa dronningi.

Men då vart tussene så illskende arg han klora seg i hovudet til han sprakk.

3. Bonde Værskjegg.

Det var engang en mann og en kone, som hadde en eneste sønn, og han hette Hans. Kjerringen syntes han burde ut og tjene og sa til mannen at han skulde reise med ham. »Du skal skaffe mig ham så god at han blir mester over alle mestre«, sa hun, og så la hun mat og en tobakksrull i en sekkk til dem.

Ja, de var hos mange mestre, men alle sa de kunde gjøre gutten så god som de selv var, men bedre kunde de ikke gjøre ham.

Da mannen kom hjem til kjerringen med det svaret, sa hun: »Ja, jeg er like glad hvor du gjør av ham; men det sier jeg at du skal skaffe mig ham til mester over alle mestre«. Så la hun mat og en tobakksrull i sekken igjen, og mannen og sønnen de måtte av gårde.

Da de hadde gått et stykke, kom de på en is; der møtte de én som kom kjørende med en svart hest.

»Hvor skal dere hen?« sa han.

»Jeg skulde nok ut og ha min sønn i lære til en

som var god til å lære ham op; for kjerringen min er kommet av så godt folk at hun vil ha ham oplært til mester over alle mestre», sa mannen.

»Det treffer ikke ille«, sa han som kjørte; »for det er jeg kar for, og slik en læregutt reiser jeg etter. Stå bakpå du«, sa han til gutten.

»Nei, nei, bi litt!« skrek far til gutten; »jeg skulde ha visst hvad du heter og hvor du bor?« sa han.

»Å, jeg er hjemme både nord og syd og øst og vest og Bonde Værskjegg heter jeg«, sa mesteren. »Om et år kan du komme igjen, så skal jeg si dig om han blir så god«, sa han. Så gikk det av sted med dem, og borte var de.

Da året var ute, kom mannen og skulde høre til sønnen. »Det er ikke gjort på ett år å bli utlært«, sa mesteren; »nu har han lært å gå langs etter krakkene«. Ja, så blev de forlikt om at Bonde Værskjegg skulde ha ham et år til og lære ham op helt, så skulde mannen komme igjen.

Da året var omme, møttes de på samme stedet igjen.

»Har han stått ut lera nå?« spurte faren.

»Nå er han *min* mester, og nå ser du ham aldri att«, sa Bonde Værskjegg, og før mannen riktig sanste hvor det blev av dem, var de borte, både han og gutten.

Da mannen kom hjem, spurte kjerringen om sønnen ikke kom, eller hvor det blev av ham.

»Å gud vet hvor det blev av han«, sa mannen; »det bar til værs«, og så fortalte han hvordan det hadde gått til.

Men da konen hørte det, at mannen ikke hadde greie på hvor gutten var henne, så sendte hun ham i veien igjen. »Du skal hente gutten, om du så skal ta ham hos Gammel-Erik sjøl!« sa hun og gav ham en matsekk og en tobakksrull.

Da han hadde gått et stykke, kom han til en stor skog, og den rakk hele dagen, så langt han gikk, og da det blev mørkt, fikk han se en stor lysning; så gikk han etter den. Langt om lenge kom han til en liten stue under et berg, og utenfor den stod en kjerring og vandt op vann av brønnen med nesen sin, så lang var den.

»God kveld, mor«, sa mannen.

»God kveld igjen«, sa kjerringen. »Det har ingen kalt mig mor på hundre år«, sa hun.

»Kan jeg få lånt hus her i natt?« sa mannen.

»Nei«, sa kjerringen.

Men så tok mannen op tobakksrullen, brente litt og gav kjerringen snus. Så blev hun så glad at hun tok til å danse, og så skulde mannen få bli der natten over. Rett som det var, spurte han etter Bonde Værskjegg. Hun visste ikke noe om ham, sa hun; men hun rådde over alle firføttede dyr; kanskje noen av dem kunde vite om ham. Så blåste hun dem sammen med en pipe hun hadde, og overhørte dem; men det var ingen som visste noe om Bonde Værskjegg. »Ja, vi er tre søstre«, sa kjerringen, »kanskje en av de andre to vet hvor han holder til. Du skal få lånt skyss av mig, så kommer du dit til kvelds; men tre hundre mil er det til den nærmeste.«

Mannen reiste, og han rakk frem til kvelds. Da han kom frem, stod den kjerringen også og vandt op vann av brønnen med nesen sin.

»God kveld, mor«, sa mannen.

»God kveld igjen«, sa kjerringen. »Nu har ingen kalt mig mor på hundre år«, sa hun.

»Kan jeg få lånt hus her i natt?« sa mannen.

»Nei«, sa kjerringen.

Men så tok mannen op tobakksrullen, brente litt og

gav kjerringen snus på handbaken. Så blev hun så glad at hun tok til å danse, og så skulde mannen få lov til å bli der natten over. Men rett som det var, spurte han efter Bonde Værskjegg. Nei, hun visste ikke noe om ham; men hun rådde over alle fiskene, sa hun, og kanskje noen av dem kunde vite greie på ham. Så blåste hun dem sammen med en pipe hun hadde og overhørte dem; men det var ingen som visste noe om Bonde Værskjegg. »Ja, jeg har en søster til«, sa kjerringen, kanskje hun kan vite noe om ham. Hun bor seks hundre mil herifra, men du skal få skyss av mig, så kommer du dit til kvelds«.

Mannen reiste, og han kom frem til kvelds, da kjerringen stod og karret varmen, og det gjorde hun med nesen sin, så lang var den.

»God kveld, mor«, sa mannen.

»God kveld igjen«, sa kjerringen; »nu har da ingen kalt mig mor på hundre år«, sa hun.

»Kan jeg få lånt hus her i natt?« sa mannen.

»Nei«, sa kjerringen.

Men så tok mannen frem tobakksrullen igjen og til å brenne og gav kjerringen hele handbaken full av snus. Da blev hun så glad at hun tok på å danse, og så skulde mannen få lånt hus. Rett som det var, spurte han etter Bonde Værskjegg. Hun visste ikke noe om ham, sa hun; men hun rådde over alle fuglene, og dem blåste hun sammen med pipen sin. Da hun hadde overhørt dem alle ihop, saknet hun ørnene; men litt etter kom den, og da hun spurte den, så sa den at den kom like fra Bonde Værskjegg. Så sa kjerringen at den skulde følge mannen dit. Men ørnene vilde først ha noe å ete, og så vilde den hvile ut til andre dagen; for den var så trett etter den lange veien at den mest ikke kunde lette sig fra bakken.

Da den vel var mett og utkvilt, rysket kjerringen en fjer ut av stjerten på den og satte mannen i stedet, og så fløi den avsted med ham; men de kom ikke frem til Bonde Værskjegg før ved midnattstider. Da de var fremme, så sa ørnen: »Der ligger råk og ådsler utenfor døren, men det skal du ikke ense. De som er innenfor, sover så hardt alle sammen at de ikke er god for å våkne; men du skal gå like bort i bordskuffen og ta tre brødstykker, og hører du en som snorker, skal du nappet tre fjerer av hodet på ham; han våkner ikke for det.«

Mannen gjorde så; da han hadde fått brødstykken, nappet han først en fjer. »Uff!« skrek Bonde Værskjegg. Så nappet han en til; da skrek han «Uff!« igjen. Men da han nappet den tredje, skrek Bonde Værskjegg, så mannen trodde det skulde revne både murer og veger; men hansov like godt.

Så sa ørnen ham hvordan han skulde bære sig ad siden, og det gjorde han. Han gikk til fjøsdøren, og der støtte han sig mot en kampesten; den tok han op. Under den lå tre skårefliser; dem tok han også op. Så banket han på fjøsdøren, og den gikk op med én gang. Han slapp ned de tre brødsmulene; så kom der en hare frem og åt dem; den tok han. Ørnen bad ham rykke tre fjerer ut av stjerten sin og sette haren, stenen og skåreflisene og sig selv i stedet, så skulde den frakte ham hjem.

Da ørnen hadde fløiet et langt stykke, satte den sig ned på en sten. »Ser du noe?« spurte den.

»Ja, jeg ser en kråkeflokk komme flyvende efter oss«, sa mannen.

»Vi får vel reise et stykke til, vi da«, sa ørnen og satte avsted.

råk (lang a): døde kropper, benrader.

Om en stund spurte den: »Ser du noe nu?«

»Ja, nu er kråkene tett innpå oss«, sa mannen.

»Slipp nu ned de tre fjerene du nappet av hodet på ham«, sa ørnen.

Ja mannen gjorde så, og med det samme han slapp dem, blev fjerene til en korpeflokk som jagde kråkene hjem igjen.

Så fløi ørnen langt bort med mannen; til sist satte den sig på en sten for å hvile. »Ser du noe?« sa den.

»Viss på det er jeg ikke«, sa mannen; »men jeg synes jeg ser noe komme langt borte«.

»Vi får vel reise et stykke til da«, sa ørnen.

»Ser du noe nu?« sa den om en stund.

»Ja, nu er han like innpå oss«, sa mannen.

»Du får slippe ned skåreflisene som du tok under gråstenen ved fjøsdøren«, sa ørnen.

Ja mannen gjorde så, og med det samme han hadde sluppet dem, vokste de op til en stor tett skog, så Bonde Værskjegg måtte reise hjem etter øksen for å hugge sig igjennem.

Så fløi ørnen langt bort igjen; men så blev den trett og satte sig i en furu. »Ser du noe?« sa den.

»Ja viss på det er jeg ikke«, sa mannen; »men jeg synes jeg skimter noe langt borte«.

»Vi får vel reise et stykke til da«, sa ørnen, og så satte den avsted.

»Ser du noe nu?« sa den om en stund.

»Ja, nu er han tett etter oss«, sa mannen.

»Du får slippe ned kampestenen du tok ved fjøsdøren da«, sa ørnen. Mannen gjorde så, og den blev til et stort, høit stenberg, som Bonde Værskjegg først måtte bryte sig igjennem. Men da han var kommet midt inn i berget, brøt han av det ene benet sitt, og så måtte han hjem og ferde på det.

Men mens *det* stod på, fløi ørnen hjem til mannen både med ham selv og haren, og da de var kommet hjem, gikk mannen på kirkegården og hadde kristenjord på den; så blev den til Hans, sønn hans igjen.

Da det led til marken, skapte gutten sig om til en blakk hest og bad faren reise på marken med sig. »Når der kommer én som vil kjøpe mig, skal du si du vil ha hundre daler for mig; men du må ikke glemme å ta av grimen, ellers slipper jeg aldri fra Bonde Værskjegg; for det er han som kommer og vil handle«, sa han.

Slik gikk det også; der kom en mærrabytter som hadde stor hug til å handle av ham hesten, og mannen fikk hundre daler for den; men da handelen var gjort og far til Hans hadde fått pengene, vilde mærrabytteren ha grimen. »Nei det står nok ikke i akkorten det«, sa mannen; »og grimen får du ikke; for jeg har flere hester jeg skal ha til byen«. Så gikk de hver sin vei. Men de var ikke langt kommet, før Hans skapte sig om til sig selv, og da mannen kom hjem igjen, satt han på ovnsbenken.

Andre dagen gjorde han sig til en brun hest og sa til faren at han skulle reise på marken med ham. »Når der kommer én som vil kjøpe mig, skal du si du vil ha to hundre daler; for det gir han, og han skjenker dig attpå; men hvad du drikker og hvad du gjør, så glem ikke å ta av mig grimen; ellers ser du mig aldri igjen«, sa Hans. Ja, slik gikk det; han fikk to hundre daler for hesten og skjenk attpå, og da de skiltes fra hverandre, var det ikke mer enn nettop så han kom i hug å ta av grimen. Men de var ikke kommet langt på veien, før gutten skapte sig om, og da mannen kom hjem, satt alt Hans på ovnsbenken.

Tredje dagen gikk det like ens. Gutten skapte sig

til en stor svart hest og sa til faren at der kom én og bød tre hundre daler og skjenkte ham god og full attpå; men hvad han gjorde eller hvor meget han drakk, så måtte han ikke glemme å ta av grimen; for ellers kom han ikke fra Bonde Værskjegg i dette liv. Nei, det skulde han nok ikke glemme, sa mannen. Da han kom på marken, fikk han de tre hundre dalerne. Men Bonde Værskjegg skjenkte ham så full at han glemte å ta av grimen, og så reiste Bonde Værskjegg avsted med hesten. Da han hadde kommet et stykke på veien, skulde han inn og ha mere brennevin; så satte han en gloende spikertønne under nesen og et havretraug under rumpen på hesten sin, hengte grimeskaftet inn på et handrev og gikk inn til gjestgiveren. Hesten stod der og stampet og sparket og frøste og været. Så kom der en jente som syntes synd på den. »Å, stakkars dig, hvad er det for en husband du har, som farer slik med dig da?« sa hun, og skjøv grimeskaftet av handrevet, så den kunde få snuigg sig og smakt på havren.

»Det er *mig* det!« skrek Bonde Værskjegg og kom farende ut gjennem døren.

Men hesten hadde alt grimen av sig og kastet sig ut i gåsedammen og gjorde sig om til en liten fisk i det samme. Bonde Værskjegg etter og gjorde sig til en stor gjedde. Så gjorde Hans sig til en due, og Bonde Værskjegg gjorde sig til en stor høk og fløi og slog etter duen.

Men så stod der en prinsesse i et vindu i kongsgården og så på dette nappetak. »Visste du så meget som jeg vet, så kom du inn gjennem vinduet til mig du«, sa kongsdatteren til duen.

Duen kom farende inn gjennem vinduet, skapte sig om til Hans igjen og sa hvordan det var.

handrev: rekkverk på en trapp.

»Gjør dig til en gullring og sett dig på fingeren min«, sa kongsdatteren.

»Nei, det nytter ikke«, sa Hans. »For så gjør Bonde Værskjegg kongen syk, og så er det ingen som kan gjøre ham god igjen, før Bonde Værskjegg kommer og læger ham, og for det krever han gullringen.«

»Jeg skal si den er etter min mor og at jeg slett ikke vil miste den«, sa kongsdatteren.

Ja, så gjorde Hans sig til en gullring og satte sig på fingeren til kongsdatteren, og der kunde ikke Bonde Værskjegg få fatt på ham. Men så gikk det som gutten hadde sagt: Kongen blev syk, og det var ingen doktor som kunde læge ham, før Bonde Værskjegg kom, og han vilde ha ringen til kongsdatteren for det. Så sendte kongen bud til datteren etter ringen. Men hun vilde ikke miste den, sa hun, for hun hadde den etter sin mor. Da kongen hørte det, blev han vond og sa at han vilde ha ringen, hvem hun så hadde den efter.

»Ja, det hjelper nok ikke det at du blir vond«, sa kongsdatteren. »Jeg får den ikke av mig; vil du ha ringen, får du ta fingeren også.«

»Jeg skal hjelpe, så skal nok ringen av«, sa Bonde Værskjegg.

»Nei, ellers takk, jeg skal prøve selv«, sa kongsdatteren, og gikk bort til peishellen og hadde aske på.

Så gikk ringen av og blev borte i asken. Bonde Værskjegg gjorde sig til en toppe som spente og sparket etter ringen i skorstenen, så asken føk om ørene på den. Men Hans gjorde sig til en rev og bet hodet av toppen, — og satt den slemme i Bonde Værskjegg, så var det nu ute med ham.

4. Snjofri.

Det var eingong ein konge som var enkjemann. Så hadde han ein gut og ei gjenta etter kjerringa, og den gjenta var so fin at det var 'kje med nokon måte kor fin ho var. Men so gifte kongen seg att, og den kjerringa blev so vond med styvdottera at ho visste 'kje kor ho skulde snu eller vende seg. Aldri kunde ho gjera henne til lags; ho totte vondt i at dottera var so fin, styvmora, veit du. So gjekk detta ei tid. Nei, so var ho alt for fin. Dermed segjer ho det, mora, til guten at han skulde taka syster si ut i marki og drepa henne. »Og so tek du hjarta hennar heim med deg, so eg fær sjå«, segjer ho. Dermed fortalte guten dette til systera. »Nei, gråt ikkje«, sa han; »du veit eg var 'kje kar te skjota deg, korleis det so gjekk. Men kom ver med meg ut i skogen, so blir det vel ei råd«, segjer han. Då dei kom so ut i marki noko langt, fekk han sjå eit dyr, guten, og det skaut han og tok hjarta ut. »Ja, eg veit 'kje betre gjera«, sa han, »enn at du tek ut, so lyt eg segja at eg har drepe deg«. Ja, det vilde ho. Dermed gjekk han heim til styvmora; og då ho fekk sjå hjarta, so trudde ho han hadde gjort ende på henne.

Medan gjekk Snjofri lengstom og lenge gjenom skogar og markjer, alt til ho kom av åt ein djup dal. Der låg det ei stova, og i den gjekk ho inn. So stod det mat der på bordet for tri, og tri uppreidde sengjer stod der au. So var ho svolten etter den lange vegen, Snjofri. So tok ho av kvar maten so vidt dei gådde det — mykje var det ikkje. Dermed la ho seg i den eine sengi. So kom dei heim dei tri riddarane som åtte stova og sette seg til å eta. Dermed so gådde han det den eine, at det var teke av maten hans. »Korleis kan det ha seg — sa han — det har vore nokon på maten«.

Ja, so skulde dei sjå etter dei andre au, so var det likeeins. So tok dei til å gløsa ikring seg. Dermed blei dei var Snjofri låg i sengi, og so fin var ho at dei ikkje var god for å taka augo ifrå henne, der ho låg, anna heldt på å stira på henne. So vakna Snjofri, og karane stod og såg på henne. »Kvar kjem du ifrå?« spurde den eine. Ja, so fortalte ho det. »Ja, nå slepp du 'kje herifrå; me vil hava deg hjå oss; du kann laga maten og stella medan me er ute«, sa dei — dei var i skogen kvar dag riddaranne. Ja, so blei ho der for å stelle for dei, og so leid det av nokre dagar. Men so hadde ho ein spåmann, dronningi, og ein dagen spurde ho: »Kven er finare, eg eller Snjofri?« sa ho. »Å, Snjofri er fagrare og finare enno ho«, sa spåmannen. »Kvar er ho nå da?« sa dronningi, ho blei sinna, for ho hadde tenkt at nå hadde det vore ende på henne. »Å, ho er hjå dei tri riddaranne i skogen«, svara spåmannen. Dermed klædde ho seg ut i ei fatigkjerring, dronningi, og gjekk til stova der Snjofri var. So sat ho og kjembde seg ho, ho hadde so fint eit hår at det såg ut som berre gull. Det var so det skjein av det. Dermed stellte ho seg burt og sette ein kamm i håret på henne, gjorde dronningi, og dermed falt ho i golvet dau, og dronningi tok heim att.

Då riddarane so kom heim om kvelden, so låg Snjofri dau i golvet. Dei blei so ille ved at det var eit syn, og tok til å stelle med henne. So gådde dei ein kamm i håret på ho, som dei ikkje kjende, og då dei tok den ut, blei ho like god att. So spurde dei korleis det hadde gjenge til dette. »Eg sat og kjembde meg, eg«, segjer ho, »og so kom det ei fatigkjerring, som bad om ho måtte setja seg innmed gruva og verma seg, og so gådde eg ikkje åt fyrr ho stakk ein kamm i håret mitt, og dermed sansa eg ikkje meir. «Ja, du må akta deg«,

sa dei, »og ikkje sleppa nokon inn, medan me er ute.«

Dermed leid det av ei tid att. So spurde dronningi spåmannen: »Kven er finare nå, eg eller Snjofri?« »Å, Snjofri er fagrare og finare enno ho«, sa spåmannen. So gjorde ho seg til ein fatigmann og kom til stova. »Nei, eg slepp deg 'kje inn«, segjer Snjofri, »eg torer kje sleppa nokon inn eg, utan dei er heime dei som eig stova. »Å jau, her er so kaldt, du lyt sleppa meg inn«, segjer fatigmannen. Ja, endeleg so måtte ho gjera det. Då han so hadde vermt seg, tok han fram eit gildt belte og gav henne. »Du er so fin, du lyt hava dette«, segjer han. Men først ho hadde spent belte ikring livet, datt ho ned og låg som ho var dau.

Då riddarane so kom heim om kvelden, so låg Snjofri dau i golvet. Dei blei so ille ved og tok til å stelle med henne. So gådde dei beltet ikring livet på henne, og då dei tok det av, blei ho like god att. »Du må stengja døri og slett ikkje lata upp for nokon«, sa dei.

Då ho no kom heim, dronningi, spurde ho spåmannen: »Kven er finare nå, eg eller Snjofri?« »Å, Snjofri er fagrare og finare enno ho«, sa spåmannen. »Ja, korleis det so er, so skal eg vel få drepe henne«, segjer ho og tok ut att. Den gongen gjorde ho seg i ei fillefænte. Då ho kom fram, so var døri stengt. So banka ho på og bad henne lata upp. »Eg slepp ikkje inn menneske på jordi eg, fyrr riddarane kjem sjølv og latar upp«. Det var 'kje råd, ho kom 'kje inn. »Men du kann då glytte på døri ein liten grann, berre so mykje eg fær spå deg«, segjer ho. Ja, so glytta ho på døri berre ørende lite, so vidt ho fekk skimten av henne. Dermed stakk fænta til henne med ei knappennål i handbaken. So falt ho dau ned.

Då riddarane so kom heim, låg ho livlaus i golvet att. Dei til å stelle med henne og klæ av henne. Men

det var 'kje råd; alt det dei røkte etter, so var dei 'kje kar til å sjå noko på henne. Ho var dau og ho blei dau. So blei det nå slik sorg på dei at det var 'kje med nokon måte. Og so laga dei til ei kista for henne so gild at ho totte vera av gull heile kista. Den la dei ho i, og so sette dei henne ut på eit berg midt for døri. Men lòk hadde dei ikkje på kista; for ho var like fin Snjofri, so dei vilde ha henne å sjå på kvar gong dei gjekk inn og ut.

So gjekk dette ei lang tid. Dei gløste på henne både når dei kom og gjekk, og til kvar gongen totte ho vera finare. Så var det ein dag det kom ein kongsson framum. Då han fekk sjå denne kista som stod på berget og skein, Reid han burt og vilde vita kva det var i den. So var det den finaste jomfruva han hadde sett for augo sine; det var so han fekk vondt i dei. Dermed spurde han riddarane kva dei vilde hava for henne. Nei, me sel henne ikkje for mange tusund, sa dei. Jau, dei laut selja henne, han måtte ha henne, sa kongssonen. Det hjelpte ikkje, dei kunde 'kje skilja seg ved henne. Men han heldt på å bad; til slutt baud han dei mange, mange tusund, vilde dei gjeva han henne. Ja, so laut han få henne då. »Men so skal du lova du har henne i det kammerset du sjølv ligg i», sa dei, »og so skal du setja fram Ijoset med vindauge og sjå på henne både natt og dag«. Ja, det gjekk han under. Han sette henne i kammerset sitt burtmed vindauge og gløste på henne seint og tidleg og totte so fint i henne som soli skein. So var det ein dag han stod og stirde på henne. Dermed fekk han sjå ein liten svart flekk på handbaken på henne. So tok han upp kniven sin og skar ned i der; so kjende han knappenåli og drog henne ut. »Kvar er eg?« spurde ho. »Du er hjå meg«, sa han; »du tarv'kje vera redd, du skal

'kje nauva«. Han var so glad at det skein av han. Og so spurde han kvar ho var heime og korleis det hadde seg med det at ho hadde lege so lenge som ho hadde vore dau. Då ho hadde fortalt det, vilde han hava henne til kona strakst, og so skreiv han til dronningi, styvmori hennar, og spurde um ho vilde 'kje tura gjestebodet hans — han vilde vigja. Men ho blei glad: jau, ho vilde koma — og laga seg til på timen. Men då ho kom til kongsgarden, minnest eg ikkje anten han fekk henne til å segja domen over seg sjølv; men han knabba henne då. Å so blei det vel gjestebod. Dei tura og dei drakk og dei dansa, og er det 'kje slutt, so held dei på den dag i dag.

5. Lonkentuss.

Det var ein gong ein konge som hadde ei dotter som ikkje måtte koma under berr himmel. Difor heldt dei vakt på henne jamt og samt. Men ein dag smatt ho ut i hagen, og aldri fyrr var ho der, so kom det eit troll og tok henne. Då vart det slik sut og sakn i kongsgarden, og kongen lova ut at den som kunde frelse dotter hans, skulde få henne og halve rike.

Ja, so var det ein offiser og soldat som var so gode bussar, og dimed skulde dei freista. Dei gjekk heile dagen til dei kom til eit stort berg. Dei kravla til dei kom på høgste, og der oppå var ein tung jarnlem. Den tok dei til forfurda seg yver, og tek so ein strange som dei trædde i ein kaldleg stor jarnring, og so lenge bende dei og braut til dei fekk lemen upp. Under lemen såg dei ikkje anna eit uhyndelegt hol, djupare enn den djupaste kjellar. Dei kom til liks um å ganga ned i holet; ein skulde fira seg ned og ein halda tòget; men no vilde båe halde tòget, og so kasta dei lut um det,

og luten fall på soldaten. So fira han seg ned, og holet var so djupt han tottest ikkje sjå ende på det. Endeleg kjende han då botnen; men det var so myrkt han laut trivla seg fram. Han trivla seg igjenom mange gangar, og endeleg kom han til ei dør. Let han so upp den, og då låg der eit stort, ljest rom, men tomt som det kunde. Han let upp dør etter dør, og der var rom innigjenom, inn-igjenom, det eine stautare enn hitt, men tome som dei kunde. Endeleg kom han i eit rom gylt all yver, og der sat kongsdotteri.

»Å du verdi, kva vil du her?« sa ho, »kjem trollet heim, slær det deg i hel med ein gong«.

Ja, han var utgjengen på den måten han vilde finne kongsdotteri, sa han, og so laut han vel våga voni.

»Gakk inn og drikk av hornet på veggen«, sa ho, »og sjå um du kann svinga sverdet dera heng!«

Han drakk eit dugelegt drag, men han nita ikkje sverdet.

»Drikk ein til!« sa kongsdotteri. Då var det med naudi han lyfte det.

»Å drikk ein til!« sa ho; men då sveiva han med det som ingen ting.

»Ja, kann du no hogga hovudet av trollet med same-det kjem inn dørene, so er me berga«, sa ho; »men kann du ikkje, so er det ute«.

So kom det ein fæl dur, og dimed kom trollet inn dørene. Han la til hogga so hovudet trilla. Då var dei berga, og han tok kongsdotteri med seg ut-igjenom alle-romi og gangane, og so vart ho uppfira fyrst. So kom tøget ned-att; men soldaten leit ikkje på offiseren, og so hengde han ein stein i. Ikkje bilet kom steinen dansande ned-att, og jarnlemen small i.

No måtte soldaten leita seg att-igjenom gangar og rom att, og han var so svolten han leita etter mat både-

hågt og lågt; men mat fanst der ikkje. Han kom au der alle klædi av trollet hekk, men fann ikkje anna i lumorne enn ei pipa. So bles han i pipa, og då kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda!« sa Lonkentuss på ein fot.

»Å, mat og drikke på bord um ei liti beite!« sa soldaten.

So var det berre lite grand, so stod der mat og drikke fullt upp, og han åt seg so god og mett som han hadde vore på lenge. Dimed bles han i pipa, og då kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda!« sa han.

»Å, at du ber meg ut-or berget på ei liti beite!« sa soldaten.

Aldri var det fyrr sagt, so stod han under berr himmel, og han gav seg no på heimvegen. Og då han kom til kongsstaden, tok han inn til ein skraddar.

»Kva er det de stasar so etter allstad?« sa soldaten.

»Veit du ikkje det?« sa skraddaren. »Kongsdotteri skal vigja med den offiseren som frelste henne frå trollet, og no skal eg gjera brureklædi«, sa han.

»Eg er skraddar eg au«, sa soldaten. Kanskje eg kunde hjelpe med klyppa klædi; for eg hev mitt meistarbrev«, sa han.

Jau, det var råd til det, og tok so soldaten på seg klædgjerdsl. Men dagane leid, og klædi låg like ugjorde.

»Du gjer meg ulukkeleg«, sa skraddaren. »No skulde klædi vore ferdige, hadde eg gjort deim sjølv«, sa han, »og i morgon er tidi ute«.

»Aldri bry deg!« sa soldaten. »Klædi skal nok vera ferdige i rette tid«.

Og um kvelden etter hine hadde lagt seg, bles han i pipa, og då kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda?« sa Lonkentuss.

Å, at du hentar den staselegaste klædningen der er i berget, og det på ei liti beite!« sa soldaten.

Um lite grand låg klædgangen der, so lysande ein nauvt kunde stira på han. Og um morgonen flidde han han til skraddaren.

»Ja, du er betre skraddar enn eg«, sa han; men denna er so dyr eg hev ikkje råd å kaupa han.«

»Å, han skal ikkje stort kosta, den!« sa soldaten; »berre eg fær vera med når kongsdotteri prøvar han.« Ja, var det ikkje anna, let skraddaren, so var det uvandt i. Men med same ho prøva klædi, då kysste han henne, og då kjende ho honom.

»Dette er dei klædi eg bar i berget, og der er den som frelste meg!« sa ho. Men offiseren bar seg so grovt, og soldaten fylgte skraddaren heimatt.

No leigde han seg ned hjå den gjævaste skomakaren i byen, soldaten.

»Kva er det dei stasar so etter her i byen då?« sa han til skomakeren.

»Veit du 'kje det?« sa skomakaren. Kongsdotteri skal vigja med offiseren som berga henne ut-or berget, og no skal eg gjera brureskone«, sa han.

»Eg hev fare med skoarbeid, eg au«, sa soldaten. »Kanskje eg kunde skjera til yverleret; for eg hev mitt meistarbrev,« sa han.

Ja, so kom dei til um at han skulde gjera brureskone; men det gjekk dag etter dag, so det var berre ein til den fastsette tidi.

»Du gjer meg reint ulukkeleg«, sa skomakaren. »Hadde eg gjort skorne sjølv, var dei longo ferdige«, sa han.

»Syt aldri for det, du!« sa soldaten. »Dei skal nok koma på dagen!«

Og um kvelden då alle hadde lagt seg, bles han i pipa si, og då kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda?« sa Lonkentuss.

»Å, at du hentar dei stautaste skorne som finst i berget, og det på ei liti beite«, sa soldaten.

Eit augnegrand, so stod skorne der, so blanke at dei skein. Og um morgonen flidde han deim til skomakaren.

»Du er nok meir til skomakar enn eg!« sa han; »men dessa er so dyre eg hev ikkje råd til å kaupa deim«.

»Å, dei skal ikkje stort kosta«, sa soldaten; »fær eg vera med når kongsdotteri prøvar deim, er det skvette nok«, sa han. Ja, då var det uvandt i, let skomakaren. Men med det same ho prøva skorne, då tok soldaten og kysste henne, og då kjende ho honom.

»Her er dei skorne eg bar i berget, og der er den som frelste meg«, sa ho. Men då bar han seg so ulikleg, offiseren, so soldaten fylgte skomakaren heim-att.

Tridje venda leigde soldaten seg ned hjå ein gullsmed, og han spurde sitt same, kva dei stasa so etter.

»Veit du ikkje?« sa gullsmeden. »Dei lagar til brudlaups i kongsgarden; kongsdotteri skal vigja med den offiseren som frelste henne frå trollet«, sa han, »og no skal eg gjera kruna«.

»Ja, eg er au gullsmed«, sa soldaten, »kanskje eg kunde hjelpa med å slå kruna; for eg hev mitt meistarbrev«.

Ja, det tok gullsmeden imot, og so var det gjort so soldaten skulde gjera kruna. Men det drygdest frå dag til dag, og ingi krune gjorde han.

»Du gjer meg ulukkeleg!« sa gullsmeden. »No skulde kruna vore ferdig, hadde eg gjort ho sjølv«, sa han, »og i morgen er tidi ute«.

· Aldri bry deg!« sa soldaten; »kruna skal nok verta ferdig i rette tid. Då var det berre att ein dag.

Um kvelden etter hine hadde lagt seg, bles han i pipa, og so kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda?« sa Lonkentuss.

»Å, at du hentar meg den gildaste gullkruna der er i berget, og det på ei liti beite!« sa soldaten.

Ja, det var ikkje eit handsnutt bil, so stod kruna der, og um morgonen flidde han ho til gullsmeden.

»Ja, du er betre smed enn eg«, sa gullsmeden; »men den kruna fell for dyr for meg«, sa han.

»Å, ho skal ikkje koste stort«, sa soldaten, »berre eg fær sjå på med kongsdotteri prøvar ho«. Og det var då ingenting i vegen for. Men då kongsdotteri prøva kruna, tok soldaten og kyssste henne, og då kjende ho honom.

»Der er den kruna eg bar i berget, og der er den som frelste meg!« sa ho. Men offiseren bar seg so det var ingi gjerd på det, og soldaten fylgde gullsmeden heimatt.

No bida soldaten til brudlaupsdagen; då bles han i pipa si, og so kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjode!« sa han.

»Å, at du kjem med den største krigsher i berget er og det på ei liti beite«, sa han.

Og då kom der ei krigsher so stor det myrkna for soli, og den la seg ende utan-for kongsgarden, og soldaten sette ho til å skjota ned alt det i kongsgarden var, stort og smått, hus og heimil. Kongen sende folk ut og bad um fred; men det muna ikkje fyrr han kom sjølv. Då fortalte soldaten alt ihop, at han hadde berga kongsdotteri og han vilde hava henne, elles skaut han ned heile kongsgarden.

»Rett skal vera rett!« sa kongen, og so retta han seg med det same, og soldaten skulde vigja med kongs-

dotteri. Men so bles han i pipa, og då kom Lonkentuss på ein fot.

»Kva hev min herre å bjoda?« sa Lonkentuss.

»Å, at du tek denne offiseren og flyg med honom hågt som ørni kann fjuka, og sidan kan du gjera med honom kva du vil«, sa soldaten.

Då tok Lonkentuss offiseren og flaug med honom so høgt som ørni og slepte honom nedatt, so ein såg ikkje legustaden etter honom, anna ein våt flekk. Men i kongsgarden tura soldaten og kongsdotteri brudlaup både stivt og sterkt, og hev dei ikkje avtura, so turar dei vel enno.

6. Sol ramme.

Der var ein mann eingong som hadde tri søner. Han hadde so god ein åker i eit utgjorde; men kvart år, jonsok bil, først han stod i bródd, då vart han nedtrødd i svarte moldi. Dei undrast so følt på dette, og vilde plent sjå kva det var. Fyrst tok han der hit, den eldste, og la seg til i budi med byrsa. Men då det for til skuma, kom der ein stor smell i budi, og han vart rædd og sprang heimatt.

»Såg du noko«, sa dei.

»Nei, der kom ein stor smell i budi, og eg vart redd og tok spranget«, sa han.

Andre året tok melungen der hit. Men då det for til skuma, kom der ein smell i budi, og han vart rædd og sprang heimatt.

»Såg du noko«, sa dei.

»Nei, der kom ein stor smell i budi, og eg vart redd og tok spranget«, sa han.

i bródd: tykk og tett. *melungen:* den mellomste av tre søskene.

»Å dykkar stakkarar!« sa Oskefis; »til års vil eg leggja til sjav, so me kann då få visst kva det er som trør ned åkeren«, sa han.

Der stod eit stort tre inn-med budi; so krabba han upp i treet og sette seg der til, uppi krusken. Då det for til skuma, la det til ein hard smell i budi. »Å, er det ikkje hardare smell, so er eg ikkje redd«, sa Oskefis. So kom andre smellen, og den var endå hardare. »Å, er det ikkje hardare smell, so er eg ikkje redd«, sa Oskefis. So kom tridje smellen, og den var hardaste; han tenkte plent budi ramla ned. »Å, er det ikkje hardara smell, so er eg ikkje redd«, sa Oskefis og gjekk inn i budi og la seg på ein hjell.

Som han låg, kom der tri so vene nokre fuglar fukande; men det var tri jomfruvor med fjøyrham, og den venaste het Sol ramme. So kasta dei hamane av seg og dansa på åkren og trødde han ned, so der ikkje var grønt strå etter. Men då dei skulde fara i hamane att, var hamen til Sol ramme burte. Då vart det rustebad! Ho leita hågt og ho leita lågt, i alle krør og krokar. Men like nær var ho. Seinst gâdde ho Oskefis. Um då han hadde løynt han, sa ho. Ja, det var nok helst so, sa Oskefis — »og du får han aldri att, utan du lovar meg«, sa han. Ho aldri letst høyra det, berre bønte og bad etter hamen. Men det var som å beda på steinen. Og då var der ikkje anten rennt eller vendt; ho laut gjera som Oskefis vilde.

»Men no reiser du ifrå meg, og eg ser deg aldri meir«, sa Oskefis; »kor skal eg då finna deg att«, sa han.

»Eg skal segja deg kors du skal fara«, sa Sol ramme; »no skal du taka til byen og kaupa deg nye klæder«, sa ho og flidde han ei dös. »Du må taka penning so mykje du vil or dösi, so er ho like full. Tridje tordagskrusken: der hvor grenene skilles. *dös:* eske.

kvelden ferdar du deg til; då sender eg ein svart hest, og du set deg ovigt på han. Spring han då so fort at du ikkje kan hanga på, so er der fest ei flaska i rova, og fyrist du drikk av den, so heng du nok», sa ho.

»Men kven skal eg då segja hev trødt ned åkren?« sa Oskefis.

»Her kjem ein hjort og ei hind«, sa Sol ramme; »so skyt du dei og segjer det er dei som hev gjort det«, sa ho.

»Men eg høver ikkje«, sa Oskefis; »eg hev ikkje slept lad si eg var til«, sa han.

»Berre skjot, so høver du nok«, sa Sol ramme.

Det var i det bil det for til daga; då braut ho ei gullring i two og gav han den eine helvti. So flakte dei vengjene og fauk, til dei kom burt lengst i aust imot himmelen.

Då kom hjorten og hindri. Og han felte dei båe og tok heim etter hesten.

»Såg du noko«, sa dei.

»Jau, der kom ein hjort og ei hind og trødde ned åkren«, sa Oskefis, »og eg felte dei båe«, sa han.

»Ja, du skal hava gjort den sparken!« sa dei og bles i nosi. Men han aldri svara dei, berre var hit med hesten og køyrd hjorten og hindri heim i tunet.

Um kvelden slo han ut um det at han vilde til byen morgenon etter.

»Du skal til byen!« sa far hans; »kva hev då du å reisa til byen med!« sa han.

»Å, det legst eitkvart til«, sa Oskefis.

Då kaupte han seg klædesklæder frå hånd til fot, dei finaste han kunde få spurt upp; han vyrde aldri kva dei kostar. Far hans var so uti det.

ovig: bakvendt. *sleppa lad:* avfyre skudd. *flækja:* slå ut, løfte vingene. *spark:* karstykke.

»Desse klædene hev du visst stole; so kjem dei og set deg!« sa han.

»Lat setja dei«, sa Oskefis.

Torsdagkvelden laga han seg til, two seg og kjembde seg og fór i dei nye klædene. Då kom bror hans eltande inn:

»Her kjem ein svart hest springande!« ropa han.

»Det er min belehest«, sa Oskefis og tok på dyri. Då la hesten seg på kne utfyre hella, og han sprang på og for som ein vind heim til Sol ramme.

Der var so uneleg og godt; han gádde aldri åt, so hadde han vore der ei heil æva — so fort for tidi. Men seinst vart han so huga til å lydast heim og sjå kors dei livde og hadde det. Ja, han måtte nok reisa, sa Sol ramme — »men du må ikkje ynskja noko ting hit til deg her ifrå, av di då er me me skilde«, sa ho. Og han lova so visst at det skulde han ikkje gjera.

Det bil han kom heim, var der brudlaup hjå grannen. Då dei hadde so klædt fyrste brudkona, dansa dei med henne: »Hev du set so vent noko menneskje!« sa dei. »Hadde ho vore her den eine tenestgjenta — ho hadde ikkje vore noko mot den«, sa Oskefis. Men med same han sa det, stod ho der, gjenta. So klædde dei den andre brudkona og dansa med henne likeins: »Hev du set so vent noko menneskje!« sa dei. »Hadde ho vore her den andre tenestgjenta — ho var ikkje mykje mot den«, sa Oskefis. Og med same han sa det, då var ho der, gjenta. So klædde dei bruri: »Hev du set so vent noko menneskje!« sa dei og dansa med henne. »Hadde ho vore her, Sol ramme — ho hadde ikkje vore mykje mot henne«, sa Oskefis. Då stod ho der, Sol ramme.

»Kva hev du gjort!« sa ho. »No er me skilde. No kjem me aldri ihop att meir«, sa ho.

uneleg: behagelig.

»Er der ingi råd?« sa Oskefis.

»Nei aldri!« sa Sol ramme — »ko berre fyrst du kann rida dette kaldlege fjøllet. Då spenner hesten up ei dør, og kann du då taka den lysekruna der heng, med han spring, då er me frelse; men elles spring han unda deg, og du dett ned og slær deg i hel«, sa ho. Hesten sprang som ein fjukande fugl upp fjellet og spente døri upp på vidande vegg. Men lysekruna, den hekk for fast; då Oskefis treiv henne, sprang hesten unda, og han ramle nedigjenom, to av to, til han seinst aldri visste til seg.

Då han rakna med, låg han uppunder ei ufs og innmed ufsi stod ein stav og ei klubbe. So slo han på fjellet med klubba. »Kven er det som slær på mitt fjell«, sa rysen. Og Oskefis sa kven det var. »Kom so inn,« sa rysen; »du er god til ei steik«, sa han. Oskefis fortalte han då alle sine framferder og kors han leita etter Sol ramme, og ikkje visste si arme råd kors han skulde finna henne.

»Då veit eg ikkje betre råd enn eg fylgjer deg ned til havet«, sa rysen. Eg er herre yver alle fiskane — um dei kunde vita kor Sol ramme er å finna«, sa han. Tidleg um morgonen, det fyrste det for til daga, tok dei ned til havströndi. So rørde rysen i havet med staven. Og alle fiskane kom; men dei hadde ikkje anten hørt eller spurt til kor ho var, Sol ramme.

»No veit eg ikkje betre råd enn eg låner deg mi gylte rennande reise«, sa rysen. »So tek du heim til bror min; han er herre yver alle fuglane — um då dei kunde vita kor ho er, Sol ramme«, sa han. Gylte rennande reise for so fort at Oskefis berre saup etter anden. Heim hjå rysen gådde dei ho kom, av lengdom. So

to: avsats i fjellet. *rakna med:* sanse sig. *ufs:* klippevegg. *framferd:* oplevelse.

tenkte dei det var rysen sjølv som vilde skjala seg, og der vart slikt ståk; dei skipa upp i huset og sopa — alt var i ein røyk då Oskefis kom inn døri.

»Du lyt vera godt kjend med bror min, si' du fekk lånt hans gylte rennande reise«, sa han.

»Han totte vondt um meg«, sa Oskefis og fortalte sine framferder — »so lånte han meg si gylte rennande reise her heim til meg, av di du er herre yver alle fuglane — um dei kunde ikkje vita kor Sol ramme er å finna«, sa han.

Um morgenon bles rysen i ei pipa, først ei gong. Og fuglane kom som mo i sol; men dei hadde ikkje anten høyrt eller spurt kor ho var, Sol ramme. So bles han ei gong til. Då kom ho, den gamle hallingørni.

»Då du bles fyrste gongi, då sat eg på omnispipa hennar Sol ramme«, sa ho.

»Reis so der til med denne guten«, sa rysen.

»Då lyt eg hava meg eit godt bråd«, sa den gamle hallingørni. Og rysen druste utsyver ei halvtunna rug ho hakka i seg. Og so sette han Oskefis på ryggen og sleit av henne ei fjør med same ho fauk.

Ho fauk både lenge og langt. Då kom dei på ei håg heid som var so mykjen buskap; der var skipa med buskap utsyver heile brikanne.

»Kven tru eig denne fæle budrøsen«, sa Oskefis.

»Det er Sol ramme«, sa ørni.

»So tarv du ikkje bera meg lenger«, sa Oskefis.

»Då lyt eg hava meg eit godt bråd«, sa den gamle hallingørni. Og han slo i hel den største stut der var og gav henne.

Sol ramme skulde hava brudlaup, då Oskefis kom der heim — ho skulde vigja med tri stygge dyr, det eine styggare enn det andre, og kvart av dei hadde tri *bråd*: bytte som fåes på jakten.

hovud. So gjekk han inn til kokken og spurde um ho vilde leiga han; han skulde bera ved og vatn, sa han. »Hadde eg tort, so hadde det trungjest«, sa kokken; »men kanskje vågar tapparen til å hava deg i kjellaren«, sa ho. Og ho kom til med tapparen so at Oskefis skulde hjelpa han med å tappa. Men med han so smaka noko lite i kvart krus, då løynde han si helvt av gullringen upp i det kruset Sol ramme drakk av. Men då so ho drakk ut, då såg ho kors ringen glein, og ropa på tapparen: »Der er ein med deg i kjellaren«, sa ho. Han drog seg unda og dulde; men ho truga han på livet. Og seinst kom Oskefis upp til henne. Der var ei gleda med dei, so det var ikkje måte; det var ikkje ko han ho vilde haya, og då skulde dei vigja med same.

»Men fyrst dyri kjem — koss skal eg fara då«, sa Oskefis.

»Du skal standa innan-fyre dyri med eit sverd og hogga hovudet av dei, og ei gjenta stå ferdig med eit sandtrøg«, sa ho. So smikka han hovudi av, etter kvart dei steig inn, og gjenta strødde sand i stubbane.

Sidan livde dei både godt og vel. Og so var soga enda.

7. Guten som støypte tinnauga til trollet.

Det var eit troll som hadde teke ein gut. Han hadde stole honom, tvilar eg for; men guten var ein Oskefis. Då han hadde vore med tussen eit bil, vart han radt leid seg. Men kvar skulde han av? Han kunde 'kje koma vekk. Jau, ein dag tok han katten åt trollet og stakk augo ut på honom og sette so tinnaugo inn att i staden. No. kunde 'kje katten sjå, men for rundt alle veggjene som han var galen. Då segjer tussen: »Eg kann ikkje anne tru held katten må sjå eitkvart,

sidan han fær so«. »Ja«, segjer guten, »han gjer nok det, han ser fulla både sylv og gull«. Tussen tykte det skulde vera vel, um han hadde slike augo, han og. Guten meinte det kunde det nok verta råd med. Han til å støypa tinnaugo åt tussen, stakk so ut dei andre og sette inn dei nye, men då kunde 'kje tussen sjå smitt eller smule. Tussen tenkte med seg sjølv at guten skulde ha att dette fantestykke sitt, og so segjer han det med honom ein dag at dei fekk gå og sleppa ut geitene. Å ja, dei so gjorde. Då dei kom til floren, gjekk guten inn; men tussen sette seg i døri; for han tenkte han skulde taka guten når han gjekk ut. Han kunde 'kje koma til det elles, med di at guten jamt leidde honom etter ei lang jarnstang. No slapp geitene ut; berre den store bjøllebukken var att. Då tok guten og slakta honom, drog yver seg skinnet, hengde bjølla um halsen og ropte: Gjev veg, husband, no kjem den store bjøllebukken!« Tussen leda på seg og klappa bukken på ryggen, då han kom. »Nei, skal ikkje du ut?« ropte tussen til guten. »Eg er lenge sidan ute eg!« Då vart tussen følende harm; han trudde so sikert han skulde ha knipa honom denne gongen.

So gjekk det då ei tid like som fyrr; guten for og honom etter jarnstangen. Men til slutt vart han at uppmødd, at ein dag gjekk han upp på eit fjell an. Då dei kom på ytste stupet, segjer guten: »oten høgt her, husband«, Han so gjorde; men det utsyver fjellet med honom, og han slo seg i el. Men guten gjekk og tok alt det tussen eime.

8. Den lisle guten som skulde av og mala.

Det var ein liten gut som skulde åt kverni og mala. Men då han kom eit stykke på vegen, datt han og støytte kornet ned i ei tuva. So gjekk han sytte og gret. Då møtte han ei gammal kona.

»Kva er det du græt fyre, min lisle gut«, sa kona.

»Eg græt for det at eg støyte ned kornet mitt i ei tuva«, sa guten.

»So lyt du ganga til tuva og spyrja kva du fær for ditt mælakorn«, sa kona. So gjekk han til tuva.

»Tuva, tuva, kva fær eg for mitt mælakorn«, sa han.

»Du skal få ei høna som verp med kvart stig ho tek«, sa tuva og gav han ei høne. Guten vart so glad og gjekk tulla og kvad. Då møtte han ein ryse.

»Kva er det du tullar og kved fyre, min lisle gut«, sa rysen.

»Eg tullar og kved fyre det, at eg fekk ei høne som verp med kvart stig ho tek«, sa guten.

»Den vil eg hava, elles drep eg deg«, sa rysen. Og guten vart so livende redd og gav han høna. So gjekk han og sytte og græt. Då møtte han ei gammal kona.

»Kva er det du græt fyre min lisle gut«, sa kona.

»Eg græt for det at eg fekk ei høne som verp med kvart stig ho tek, og den tok rysen av meg«, sa guten.

»So lyt du ganga til tuva og spyrja kva du fær eg for mitt mælakorn«, sa kona. So gjekk han til tuva.

»Tuva, tuva, kva fær eg for mitt mælakorn«,

»Du skal få ei ku som mjølkar so lenge mor sitja under«, sa tuva og gav han ei ku. Guten vart glad og gjekk tulla og kvad. Då møtte han ein ryse.

»Kva er det du tullar og kved fyre, min lisle gut«, sa rysen.

mælakorn: korn som skal males. *støyta ned:* slå ned.

»Eg tullar og kved for eg fekk ei ku som mjølker so lenge mor kann sitja under«, sa guten.

»Den vil eg hava, elles drep eg deg«, sa rysen. Og guten var so livende redd og gav han kui. So gjekk han sytte og gret. Då møtte han ei gammal kona.

»Kva græt du fyre, min lisle gut«, sa kona.

»Eg græt, for eg fekk ei ku som mjølkar so lenge mor kan sitja under, og den tok rysen av meg«, sa guten.

»So lyt du ganga til tuva og spryrja kva du fær for ditt mælakorn«, sa ho. So gjekk han til tuva.

»Tuva, tuva, kva fær eg for mitt mælakorn«, sa han.

»Du skal få ein duk«, sa tuva. »Breidslar du han ut, er der mat av alle slag, og repper du han ihop, då er der aldri nokon ting«, sa ho og gav han ei duk. Guten var so glad og gjekk tulla og kvad. Då møtte han ein ryse.

»Kva er det du tullar og kved fyre, min lisle gut«, sa rysen.

»Eg tullar og kved for det at eg fekk ein duk; breidslar eg han ut, er der mat av alle slag, og nepper eg han ihop, er der aldri nokon ting«, sa guten.

»Den vil eg hava, elles drep eg deg«, sa rysen. Og guten vart so livende redd og gav han duken. So gjekk han sytte og gret. Då møtte han ei gammal kona.

»Kva er det du græt fyre, min lisle gut«, sa kona.

»Eg græt for det at eg fekk ein duk; breidsla eg han ut, då var der mat av alle slag, og nepte eg han ihop, då var der aldri nokon ting. Og den tok rysen av meg«, sa guten.

»So lyt du ganga til tuva og spryrja kva du fær for ditt mælakorn«, sa kona. So gjekk han til tuva.

»Tuva, tuva, kva fær eg for mitt mælakorn«, sa han.

»Du skal få ei klubbe«, sa tuva, »og fyrst du segjer: klubbe, klubbe, slå — då slær ho i hel alt ho kjem inn

åt«, sa ho og gav han ei klubbe. Guten var so velfaren og gjekk tulla og kvad. Då møtte han ein ryse.

»Kva er det du tullar og kved fyre, min lisle gut«, sa rysen.

»Eg tullar og kved for det, at eg fekk ei klubbe, og segjer eg: klubbe, klubbe slå, då slær ho i hel alt ho kjem inn åt«, sa guten.

»Den vil eg hava, elles drep eg deg«, sa rysen.

»Klubbe, klubbe slå!« sa guten. Då slo ho rysen i dras; der var aldri mul etter.

So kom guten heim både med høna og kui og duken, og sidan livde han godt alle sine dagar.

So datt det ned ei selje,

so for.

So datt det ned ei todd,

so var soga odd.

9. Kvernen som staar og maler paa havsens bunn.

Engang i gamle, gamle dager var det to brødre, den ene var rik og den andre fattig. Da julekvelden kom, hadde den fattige ikke matsmulen i huset, hverken av sul eller brød, og så gikk han til bror sin og bad om litt til jul i guds navn. Det var vel ikke første gangen broren hadde måttet gi ham; men noe var han støtt, og ikke blev han videre glad i ham nu heller.

»Vil du gjøre det jeg ber dig, skal du få en hel fleskeskinke«, sa han. Det lovte stakkaren på flekken og takket til.

»Der har du den. Reis så bent til helvede!« sa den rike og kastet fleskeskinken bort til ham.

»Ja, det jeg har lovt, får jeg holde«, sa den andre, han tok skinken og la avsted.

Han gikk og han gikk, hele dagen, og i mørkningen kom han en steds der det lyste så gildt. Her skal du se det er, tenkte mannen med skinken. Ute i vedskjulet stod en gammel mann med langt hvitt skjegg og hugg juleved.

»God kveld!« sa han med fleskeskinke.

»God kveld igjen! Hvor skal du hen så sent?« sa kallen.

»Jeg skal nok til helvede, dersom jeg er på rett vei«, svarte fattigmannen.

»Jo, du har gått riktig nok, det er her«, sa den andre.

»Når du nu kommer inn, vil de alle kjøpe fleskeskinke din, for flesk er sjeldent kost i helvede. Men du skal ikke selge den, med mindre du får den håndkvernen, som står bak døren, for den. Når du så kommer ut igjen, skal jeg lære dig å stille kvernen; den er nyttig til noe av hvert den«.

Ja, han med skinken takket for god rettledning og banket på hos fanden.

Da han kom inn, gikk det som den gamle mannen hadde sagt; alle djevlene, både store og små, kringsatte ham som maur en makk, og den ene bød over den andre på fleskeskinke. »Riktignok skulde kjerringen og jeg hatt den til julekveldsmat; men siden dere er så oppsatt på den, får jeg vel saktens overlate den«, sa mannen. »Men skal jeg selge den, vil jeg ha den håndkvernen som står bak døren der borte«. Den vilde fanden nødig være av med, og tinget og pruttet; men mannen blev ved sitt, og så måtte fanden ut med den.

Da mannen kom ut på gården, spurte han den gamle vedhuggeren hvordan han skulde stille kvernen, og da han hadde lært det, sa han takk for sig, og la hjemefter det forteste han kunde; men likevel rakk han ikke hjem før klokken slog tolv julenatten.

»Men hvor i al verden blir det av dig da?« sa kjerringen. »Her har jeg sittet time ut og time inn og hipet og ventet, og har ikke så meget som to pinner at legge i kors under julegrautgryta.«

»Å, jeg kunde ikke før komme, jeg hadde noe av hvert å gå etter, og lang vei hadde jeg også. Men nu skal du se!« sa mannen, han satte kvernen på bordet, og bad den først male lys, så duk og så mat og øl og alt som godt var til julekveldskost, og eftersom han sa føre, så mol kvernen.

Kjerringen forkorset sig den ene gangen efter den andre, og vilde vite hvor mannen hadde fått kvernen fra, men det vilde han ikke ut med. »Det får være det samme hvor jeg har fått den; du ser kverna er god, og kvernvatnet fryser ikke«, sa mannen. Så malte han mat og drikke og alle gode ting til hele julen, og tredje-dagen bad han til sig vennene sine, da vilde han ha gjestebud.

Da den rike broren så alt det som var i gjestebuds-gården, blev han både harm og vill; for han kunde ikke unde bror sin noe.

»Om julekvelden var han så nødig at han kom til mig og bad om litt i guds navn, og nu gjør han et lag som han skulde være både greve og konge«, sa han.

»Men hvor i heie helvede har du fått all rikdommen din fra, du?« sa han til broren.

»Bak døra«, sa han som eide kvernen; han brydde sig ikke om å gjøre ham noen regnskap for det, han.

Men ut på kvelden, da han hadde fått litt i hodet, kunde han ikke bare sig, da kom han frem med kvernen.

»Der ser du den som har skaffet mig all rikdommen!« sa han, og så lot han kvernen male både det ene og det andre.

Da broren så det, vilde han på død og liv ha kvernen,

og langt om lenge skulde han få den også, men tre hundre daler måtte han gi for den, og så skulde den andre få ha den til slåtonnen. »For har jeg hatt den så lenge, kan jeg ha malet op mat for mange år«, tenkte han. I den tiden kan en nok vite kvernen ikke blev rusten, og da slåtonnen kom, fikk broren den; men den andre hadde vel voktet sig for å lære ham å stille den.

Det var om kvelden at den rike fikk kvernen hjem til sig, og om morgenens bad han kjerringen gå ut og breie etter slåttekarrene; han skulde lage til dugurden selv idag, sa han.

Da det led mot dugurdstid, satte han kvernen på kjøkkenbordet. »Mal sild og velling og det både fort og vel!« sa mannen. Og kvernen til å male sild og velling, først alle fat og traug fulle og siden ut over hele kjøkkengulvet. Mannen fiklet og stelte og skulde få kvernen til å stanse; men hvordan han snudde og fingret på den, så holdt kvernen på, og om litt nådde vellingen så høit at mannen var nære på å drukne. Så rev han op stuedøren; men det varte ikke lenge før kvernen hadde malet full stuen også, og det var med nød og neppe at mannen fikk fatt i dørklinken nede i vellingflommen. Da han fikk op døren, blev han ikke lenge i stuen, skal jeg tro; han satte ut, og sild og velling efter ham, så det fosset ut over både går og jorder.

Nu syntes kjerringen som drev på og bredde høi, at det drøide vel lenge før dugurden var ferdig. »Om ikke mannen roper hjem, får vi gå likevel! Han kan vel ikke stort med å koke vellingen; jeg får vel hjelpe ham«, sa konen til slåttefolkene. Ja, så ruslet de hjemetter. Men da de kom opover bakkene et stykke, møtte de sild og velling og brød, for og slang om hverandre, og mannen selv føre flommen.

»Gi det var hundre vommer på hver av dere! Men pass Dere at De ikke drukner i dugurdsvellingen», skrek mannen, han satte forbi dem, som den slemme var i hælene på ham og nedefter dit broren bodde. Han bad ham for guds skyld ta igjen kvernen og det på øieblikket. Maler den en time til, så forgår hele bygda av sild og velling», sa han. Men broren vilde slett ikke ta den, før den andre betalte ham tre hundre daler til, og det måtte han da.

Nu hadde den fattige både penger og kvern, og så varte det ikke lenge før han fikk sig op en gård, meget gildere enn den broren bodde i. Med kvernen malte han op så meget gull at han klædde den med bare gullplater, og den gården lå tett ved havkanten, så det lyste og skinte av den langt ut over fjorden. Alle de som seilte forbi der, skulde nu innom og hilse på den rike mannen i gullgården, og alle så vilde de se den artige kvernen; for den gikk der ord av både vidt og bredt, og det var ingen uten han hadde hørt tale om den.

Langt om lenge kom der også en skipper som vilde se kvernen; han spurte om den kunde male salt. Jo, den kunde male salt da! sa han som eide den. Og da skipperen hørte det, vilde han med nød og makt ha kvernen, koste hvad det vilde; for hadde han den, tenkte han, så slapp han å seile langt bort over sjø og bærer etter saltladningen. I førstningen vilde mannen ikke være av med den; men skipperen både tagg og bad, og til sist solgte han den da og fikk mange, mange tusen daler for den.

Da skipperen hadde fått kvernen på ryggen, stanset han ikke lenge der; for han var redd det skulde dra efter med mannen. Å spørre hvordan han skulde stille den, hadde han nu slett ikke tid til; han satte ned til skuta det forteste han kunde, og da han kom et stykke

ut på sjøen, fikk han kvernen op. »Mal salt og det både fort og vel!« sa skipperen. Ja, kvernen til å male salt, og det så det sprutet. Da skipperen hadde fått skipet fullt, vilde han stemme kvernen; men hvordan han enn bar sig ad, og hvorledes han stelte på den, så mol kvernen like ratt, og salthaugen vokste høiere og høiere, og til sist gikk skuta til bunns.

Der står kvernen på havsens bunn og maler den dag idag, og derfor er det sjøen er salt.

10. Storoksen som skulde på setra og gjera seg feit.

Det var ein gong at Storoksen skulde på setra og gjera seg feit. Då han hadde gått eit stykke, so trefte han ein hane.

»Kukke-lure-luur!

kvar vil du, du?«

sa han med grant fint mål.

»Eg vil på setra og gjera meg feit«, sa Storoksen. Han hadde so grovt eit mål.

»Skal eg få vera med, eg?« sa hanen.

»Gjerne, gjerne, gjerne, gjerne det!« svara oksen. So gjekk dei eit stykke. Og so trefte dei ein hare.

»Hutte-tutte-tu!

kvar vil de, de?«

»Vi vil på setra og gjera oss feite«, sa oksen.

»Skal eg få vera med, eg?« sa haren.

»Gjerne, gjerne, gjerne, gjerne det!« sa oksen.

Og so gjekk dei eit stykke att. So trefte dei ein bukk.

»Mhæ-æ-æ-æ-æ!

kvar vil de, de?«

spurde bukken.

»Vi skal på setra og gjera oss feite«, sa oksen.

»Skal eg få vera med, eg?« spurde bukken.
»Gjerne, gjerne, gjerne, gjerne det!« sa oksen.
So gjekk dei eit stykke att. Og so møtte dei ein galt.
 Øff! øff! øff! øff!
 kvar vil de, de«,
segjer galten.

»Vi skal på setra og gjera oss feite«, sa oksen.
»Skal eg få vera med, eg?« sa galten.
»Gjerne, gjerne, gjerne det!« sa oksen.
So kom dei på setra og gjekk inn på skjelet. Og so sette han seg sjølv, Storoksen, fram i høgsetet, og haren sette han uppi benken attmed seg. Bukken sette han oppå bordet, galten under bordet og hanen uppfor døri.

So kom det ein rev og ein bjørn på setra. Dei fekk høyra det var noko inni skjelet, og so skulde dei sjå dit.

Men det var ikkje nokon som vilde gå inn tå dei. So sa han det bjørnen åt reven:

»Du må gå inn, du. Du er sløgast, du«.
»Nei, du må gå, du. Du er sterkest, du«, sa reven.
So gjekk han bjørnen, og fort burt åt oksen. Og so tok oksen han på horna sine og kasta han burtpå bordet åt bukken.

Og so stanga bukken han so han rulla under bordet. So tok galten åt han der. Og haren og hanen, dei gjorde leven på kvar sin måte på benken og uppfor døra. Då vart bjørnen so redd at han luffa utatt.

»Kor gjekk det?« sa reven. Han stod utanfor og venta.

»Hadde du kome inn der, so hadde du aldri kome ut att meir«, sa bjørnen. »Det sat no ein kvit mann fram i høgsetet. Og han tok meg på horna sine og kasta meg skjelet: seterstova.

frampå bordet. Der sat det ein skreddar. Han stakk med nåla si, so eg rulla under bordet. Og der var det ein stygg mann som vilde til å teksla traug tå meg. Men so sprang det ein kar uppi benken og ropa:

»Kvar er spunsbila mi?

kvar er spunsbila mi?«

Og hadde han kome ned, so hadde eg ikkje kome meg ut att. Men so stod det no ein kar uppfor døra og ropa:

»Ta fatt på kara!

ta fatt på kara!«

Men hadde *han* kome ned, so hadde eg no aldri i verda kome meg ut att.«

11. Tro og Utro.

Det var engang to brødre, den ene hette Tro og den andre Utro. Tro var ærlig og god støtt; men Utro var slem og full av løgn, så de aldri kunde lite på det han sa. Moren var enke og hadde ikke stort å leve av, og da sønnene var blitt voksne, måtte hun ha dem fra sig, så de selv kunde tjene sitt brød i verden. Hver av dem gav hun en liten skreppe med mat, og så skulde de i veien.

Da de nu hadde gått til om kvelden, satte de sig på et vindfall i skogen og tok frem skreppene sine; for sultne var de etter å ha gått hele dagen, og så syntes de at nu skulde en matbete smake godt. »Vil du som jeg, eter vi først av skreppa di, så lenge det er noe i den, så kan vi siden ta på mi«, sa Utro. Ja, det var Tro nøgd med, og så åt de; men alt det bedste så Utro til og fikk puttet i sig, og Tro fikk bare skorpene og de brente lefsestykkene og fleskesvoren, han. Om *teksla traug tå meg*: hule mig ut til traug med en diksel. *spunsbila*: en liten øks.

morgenen åt de igjen av maten hans Tro, og om mid-dagen også; men så var det ikke mer i skreppa hans.

Da de så hadde gått til utpå kvelden og skulde til å få sig mat igjen, vilde Tro ete av brorens skreppe: men Utro sa nei og mente på at den maten var hans, og at han ikke hadde mer enn han godt trengte til selv.

»Ja, men du fikk jo ete av skreppa mi, så lenge det var noe i den«, sa Tro.

»Ja, når du er slik en tosk og lar andre ete op for dig, får du ha det så godt«, mente Utro; »nu kan du sitte der og sikle nu«, sa han.

»Å ja, Utro heter du og utro er du, og det har du været all din tid også«, sa Tro.

Da Utro hørte det, slo han sig sint, røk like på broren og stakk ut begge øinene på ham. »Nu kan du se om folk er tro eller utro nu, din blindebukk«, sa han, og dermed strøk han fra ham.

Tro, stakkar, han gikk nu der og trevlet sig frem midt i tykke skogen; blind og alene var han, og ikke visste han hvad han skulde ta sig til. Men så fikk han tak i et stort tykt lindetræ, og så tenkte han at det fikk han klyve op i og sette sig der natten over, for villdyrene. »Når fuglene tar på å synge, så er det dag, og så får jeg vel friste å trevle mig videre fram«, tenkte han, og så krøp han op i linden.

Da han hadde sittet der en stund, hørte han at der kom noen og tok til å stelle nedunder træet, og straks efter kom der flere, og da de nu hilste på hverandre, hørte han at det var bjørnen og gråbeinen, reven og haren, som kom og skulde holde jonsokleik der. De gav sig til å ete og leve godt, og da de var ferdige med det, satte de sig til å snakke sammen.

Så sa reven: »Skal vi ikke nu fortelle en liten stubb hver, mens vi sitter her?«

Jo, det syntes de andre godt om; det kunde være morosamt, sa de, og så la bjørnen i vei — for han var nu den fornemste —: »Kongen av Engeland har så dårlige øine«, sa bamsen; »han kan næsten ikke se et kvart i været; men dersom han kom op i denne linden om morgenens, mens det var dugg på bladene, og han tok av duggen og smurte på øinene sine, så fikk han synet sitt igjen, så godt som han noen tid har hatt det«.

»Ja«, sa gråbeinen, »kongen av Engeland har en døvstum datter også; men visste han det jeg vet, så fant han snart på råd for henne. Ifjor da hun gikk til alters, så spytte hun ut igjen brødet, og *det* kom en stor padde og slukte; men når de bare grov under gulvet, så fant de padden; hun sitter bent under knefallet, og brødet sitter i halsen på henne ennu. Når de skar op padden og tok det og gav kongsdatteren, så blev hun som andre folk igjen både til å høre og tale«.

»Ja, ja«, sa reven, »når kongen av Engeland visste det jeg vet, så hadde han ikke vondt for vann i kongs-gården sin; under den store stenen midt i gården hans er det klareste kildevann noen kan ønske sig, bare han visste å grave der«.

»Ja«, sa haren, »kongen av Engeland har den vakreste frukthaven i hele landet; men den bær ikke så meget som en eplekart engang; for der ligger en svær gullkjede tre ganger rundt om haven. Fikk han gravet op den, så blev det den gildeste haven i hele hans rike«.

»Men nu er det langt på natten, og vi får nok gå hjem igjen nu«, sa reven, og så gikk de sin vei alle-sammen.

Da de hadde gått, så sovnet Tro der han satt oppi linden; men da fuglene tok på å synge om morgenens, våknet han igjen, og så tok han dugg av bladene på træet og smurte øinene sine med; da så han likeså godt som før Utro stakk dem ut på han.

Nu gikk han like til kongen av Englands gård og bad om tjeneste, og det fikk han med en gang.

En dag kom kongen ut på gården, og da han hadde gått der ute en stund, vilde han drikke av vannposten sin; for det var hett om dagen, og han var blitt tørst; men da de øste op vannet til ham, var det både gurmet og seigt og stygt. Det blev kongen rent harm over.

»Jeg tror ikke det er en mann i hele mitt rike som har så dårlig vann i gården sin, og enda må jeg lede det lang vei over berg og daler!« sa kongen.

»Ja, men når du vilde la mig få folk til å bryte op den store stenen som ligger her midt på gården din, skulde du nok få både meget og godt vann«, sa Tro.

Ja, det var kongen straks ferdig til, og aldri før hadde de fått op stenen og gravet en stund, så stod vass-spruten bent i været, så klar og tykk som den skulde komme av en tønneture, og klarere vann fantes ikke i hele Engeland.

En tid etter var kongen nedpå gården igjen; så kom der en stor høk flygende etter hønsene hans, og alle til å klappe i hendene og skrike: »Der flyger den! der flyger den!« Kongen grep bøssen sin og la til å sikte; men han kunde ikke se så langt. Så blev han rent ute av det. »Gud gi noen kunde si mig råd for øinene mine! Jeg mener snart jeg blir rent blind«, sa kongen.

»Det skal nok jeg si dig«, sa Tro, og så fortalte han hvordan han hadde båret sig ad; og kongen reiste da til linden samme kvelden, det kan du nok vite, og bra blev han, bare han hadde smurt sig med duggen som lå på bladene om morgenen.

Siden den tid var der ingen kongen holdt så gjæv som han Tro. Han måtte være med ham hvor han gikk og stod, både hjemme og borte.

Så var det en dag de gikk i haven sammen. »Jeg

skjønner ikke hvordan det går til, jeg«, sa kongen. »Det er ikke noen mann i England som koster så meget på haven sin som jeg, og enda kan jeg ikke få et eneste tre til å bære så meget som et kart«.

»Ja, ja«, sa Tro, »får jeg bare det som ligger tre ganger rundt om haven din og folk til å grave det op, så skal nok haven bære«.

Ja, det vilde kongen gjerne. Tro fikk folkene og til å grave, og så fikk han til sist op hele gullkjeden. Nu var Tro en grunnrik mann, meget, meget rikere enn kongen selv, men kongen var enda vel nøgd; for nu bar haven så grenene hang like nedpå bakken, og sotere epler og pærer hadde han aldri smakt.

En dag gikk Tro og kongen og snakket sammen; så kom kongsdatteren gående forbi dem, og kongen blev rent sørmodig da han så henne.

»Er det ikke synd at så vakker en kongsdatter som min er, skal vante mål og mæle?« sa han til Tro.

»Ja, men det er råd for det«, sa Tro.

Da kongen fikk høre det, blev han så glad at han lovte ham kongsdatteren og halve riket, dersom han kunde få henne god igjen.

Tro fikk med sig et par mann bort i kirken og grov frem padden som satt under knefallet ved alteret, skar henne op og tok ut brødet og gav kongsdatteren det — så blev hun som andre folk igjen til å tale straks på timen.

Nu skulde da Tro ha kongsdatteren, og der blev laget til bryllup; for det skulde holdes så det både kunde høres og spørres over hele riket.

Mens de så holdt på å danse i brylluppet, kom der en fattiggutt og bad om en matbete, og han var så fillete og ynklig å se på at alle forkorset sig over ham; men Tro kjente ham igjen med en gang og så at det var Utro, bror sin.

»Kjenner du igjen mig?« sa Tro.

»Å, hvor skulde jeg ha sett så stor en herre, jeg da?« sa Utro.

»Sett mig har du nok likevel«, sa Tro; »det var mig du stakk øinene ut på et år idag siden. Utro heter du og utro er du, det sa jeg og det sier jeg ennu. Men du er nu min bror likevel, og derfor skal du få litt mat, og så kan du gå til det lindetreet, der jeg sat ifjor. Får du så høre noe som kan gjøre din lykke, så er det dig vel undt.«

Ja, det slapp han si Utro to ganger. »Har han Tro hatt slik nytte av å sitte i lindetreet at han er blitt konge over halve Engeland siden ifjor så —«, tenkte han; han la i veien og kom til linden, og den krøp han op i.

Han hadde ikke sittet der lenge, så kom alle dyrene og åt og drakk og holdt jonsok-leik nedunder træet igjen. Da de hadde ett fra sig, vilde reven at de skulde til å fortelle historier, og da kan det vel hende han Utro la til å lye, og det så ørene var ferdige til å falle av ham. Men bjørnen var sint han og brummet og sa: »Der har noen sladret om det vi fortalte ifjor, og derfor vil vi nu tie med det vi vet.« Og så bad dyrene godnatt og gikk fra hverandre, og Utro var like klok.

Det var for det han hette Utro og var utro, det.

12. So løner dei god-gjerningar.

Det var ein gong ein gammal mann som gjekk og stauka med ein kvit stav. So kom han åt ei maurtuva, og i den låg det ein orm og bar seg so ille yver at maurane vilde drepa han. »Å, kjære mann!« sa han, »fria meg or denne naudi; rett meg staven din og kasta meg ut or tuva.«

Ja, mannen so gjorde. Straks slengde ormen seg upp-etter staven og kring halsen på mannen og sa: »No vil eg stinga deg i hel!« »Ja so«, sa mannen; »no frelse eg livet ditt, og du vil drepa meg for umaken.«

»Ja«, sa ormen, »hev du 'kje hørt det at alle gode gjerningar skal ille lønast?« »Nei«, sa mannen, »det kann ikkje vera so. Me fær gå eit stykke, so fær me høyra um alle segjer so.«

Dei gjekk frametter vegen, og so kom dei til ei gamall merr. »Høyr, du gamle mor«, sa mannen, »er det sant at alle gode gjerningar skal ille lønast? So segjer denne ormen. Eg frelse livet hans; han låg i ei maurtuva; so tok eg han på kvite staven min og vilde kasta han ut or tuva; dermed so slengjer han seg kring halsen min og segjer han vil drepa meg for umaken.«

»Ja«, sa merri, »eg fær nok vita at det gamle ordtøket er sant, eg. Fyrr hev eg havt mange fine føl og drege mangt eit tungt lass og vore til stort gagn; men no byd dei meg ei blå kula i skallen for umaken.« »Ja høyr no!« sa ormen; »no sting eg deg i hel.« »Nei, me fær gå eit stykke til«, sa mannen; »dei segjer vel ikkje alle so.«

Eit stykke derifrå kom dei til ei gamall ku. »Høyr, du gamle mor!« sa mannen; »er det sant at alle gode gjerningar skal ille lønast? So segjer denne ormen. Eg frelse livet hans; han låg i ei maurtuva, og mau-rane hadde fulla drepe han; men eg tok han på kvite staven min, og no vil han drepa meg for umaken.«

»Ja«, sa kui, »eg fær so finna, eg, at det ordtøket er sant. Fyrr hev eg bore mange gilde kalvar og mjølka dugeleg; men no byd dei meg ein blå øksehamar i skallen for umaken.« »Ja høyr no!« sa ormen; »no drepp eg deg.« »Nei, me fær enno gå eit stykke, sa mannen; »høyrer eg då det same, so lyt det vel so vera.«

So kom dei til ein rev. »*Han* hev vore ein domar i gamall tid; honom skal me spryra», sa mannen. So sa han det til reven: »Høyr du rev! Du er no so klok på alle ting, du; er det sant at alle gode gjerningar skal ille lønast? So segjer denne ormen som eg ber kring halsen. Eg frelste livet hans; han låg i ei maurtuva, og maurane hadde no snart drepe han; men eg tok han på staven min og kasta han ut or tuva, og han kasta seg yver halsen min og sa han vilde stinga meg i hel for umaken».

»Ja«, sa reven, »no skal eg vera domar imillom dykk, eg; men de må lova meg det, både two, at de vil taka ved den domen som eg feller«. Ja, det lova dei. »No skal eg setja meg på ein stein, og du mann skal setja deg på ein stein, og ormen skal leggja seg på ein stein«. Det gjorde dei. »Ja, no dømer eg at du mann skal taka kvite staven din og slå ormen i hel«. Det gjorde mannen straks.

»Kva vil du hava for umaken din?« sa mannen då. »Kjem eg i naud ein gong, so skal du hjelpa meg att«, sa reven.

Nokre dagar etter gjekk mannen og plögde. Derned kom det ein rev springande. »Å, kjære mann!« sa han, »plög meg ned i föri, so ingen ser meg; det kjem ein skyttar og vil skjota meg i hel«. Mannen so gjorde; for han kjende att reven, at det var den same som hadde hjelpt han.

So kom skyttaren. »Hev du 'kje sett ein rev sprang her?« sa han. »Nei«, sa mannen; men han peika burt på föri. »Han sprang då skilleg burt til deg«, sa skyttaren. »Nei«, sa mannen endå; men han peika på föri. Men skyttaren gådde ikkje åt det og for sin veg.

»No frelste eg ditt liv og«, sa mannen. Men reven hadde sett at han peika, og han sa det: »Ja, du tala som ein mann, men du peika som ein skjelm«.

13. Somme kjerringer er slike.

Det var engang en mann og en kone som skulde så; men de hadde ikke såkorn, og ikke hadde de penger å kjøpe for heller. En eneste ko hadde de, og den skulde mannen gå til byen med og selge for å få penger til såkorn. Men da det kom til stykket, torde ikke konen la mannen reise; for hun var redd han skulle drikke op pengene. Så gikk hun selv avsted med koen og tok med sig en høne også.

Tett ved byen møtte hun en slakter.

»Skal du selge kua, mor?« spurte han.

»Ja, jeg skulde nok det«, sa hun.

»Hvad skal du ha for den da?«

»Jeg får vel ha e mark for kua; men høna skal du ha for ti daler«, sa hun.

»Ja, høna har jeg ikke bruk for«, svarte han, »og den blir du nok kvitt, når du kommer til byen; men for kua skal jeg gi dig e mark.«

Hun solgte koen sin og fikk sin mark; men det var ingen i byen som vilde gi ti daler for en tør skabbete høne. Så gikk hun tilbake til slakteren igjen og sa: »Jeg blir ikke kvitt høna jeg, far! Du får nok ta den også, du som blev ved kua.«

»Det skal vi vel komme ut av«, sa slakteren, bad henne til bords og gav henne mat og skjenkte henne så meget brennevin at hun blev drukken og gikk fra sans og samling.

Mens hunsov, dyppet slakteren henne i en tjæretonne og la henne i en fjerhaug.

Da hun våknet, var hun fjerete over det hele og begynte å undre sig: »Er det mig eller er det ikke mig? Nei det kan aldri være mig; det må være en stor underlig fugl. Men hvordan skal jeg bære mig ad for å få

vite om det er mig eller om det ikke er mig? Jo nu vet jeg det: dersom kalvene slikker mig og hunden ikke gjør på mig, når jeg kommer hjem, så er det mig».

Hunden så knapt slikt et udyr, før den satte i å stormgjø, som det var både tyver og fanter på gården. »Nei, det kan visst ikke være mig», sa hun. Da hun kom inn i fjøset, vilde kalvene ikke slikke henne; for de kjente tjærerlukten. »Nei, det kan ikke være mig; det må være en underlig fugl», sa hun. Krøp så opp på stabburstaket, tok til å slå med armene som det kunde være vinger, og vilde til værs.

Da mannen så dette, kom han ut med riflen og lå til å sikte.

»Å skyt ikke, skyt ikke», ropte konen; »det er mig!«

»Er det dig», sa mannen, »så stå ikke der som e geit, men kom ned og gjør regnskap og riktighet for dig».

Hun krøp da ned igjen; men hun hadde ikke en eneste skilling; for den marken hun fikk av slakteren, hadde hun kastet bort i fullskapen. Og da mannen hørte det, sa han: »Du er ikke mer enn en gang til så galen som de har vært», og han blev så sint at han ville gå sin vei fra alt i hop og aldri komme tilbake, hvis han ikke traff tre andre kjerringer som var like så galne.

Han ruslet avsted, og da han hadde kommet et stykke på veien, fikk han se en kjerring som løp ut og inn med et tomt såld i en nytømret stue. Hver gang hun løp inn, kastet hun forklæet over såldet, som om hun hadde noe i det, og hvelvet det på gulvet.

»Hvorfor gjør du det, mor?« spurte han.

»Å, jeg vil bare bære inn litt sol«, svarte kjerringen. »Men jeg vet ikke hvordan det er: når jeg er ute, har jeg solen i såldet; men når jeg kommer inn, så har jeg

mistet den bort. Da jeg var i den gamle stuen min, så hadde jeg sol nok, enda jeg aldri bar inn det grand; bare noen kunde skaffe mig sol, skulde jeg gjerne gi ham tre hundre daler».

»Har du en øks«, sa mannen, »så skal jeg nok skaffe dig sol«.

Han fikk sig en øks og hugg vindushuller; for det hadde tømmermennene glemt; straks kom solen inn, og han fikk sine tre hundre daler.

Det var én tenkte mannen, og gikk avsted igjen.

Om en stund kom han utenfor et hus, og der var det et forferdelig skrik og skrål. Der gikk han inn og fikk se en kjerring som holdt på å daske mannen sin i hodet med et banketre; over hodet på ham hadde hun trukket en skjorte som det ikke var halsehull i.

»Vil du slå ihjel mann din, du mor?« spurte han.

»Nei«, sa hun, »jeg vil bare ha halsehull på denne skjorten«.

Mannen skrek og bar sig ille og sa: »Å trøste og bære den som skal ha ny skjorte på! Dersom noen kunde lære kjerringen min å få halsehull på skjorten på annen måte, skulde jeg gjerne gi ham tre hundre daler«.

»Det skal snart være gjort; kom bare med en saks«, sa den andre. Han fikk en saks, klipte hull, og så drog han videre med pengene sine.

Det var den andre, sa han ved sig selv.

Langt om lenge kom han til en gård; der tenkte han å hvile ut en stund og gikk inn.

»Hvor er du fra, far?« spurte kjerringen.

»Jeg er fra Ringerike«, svarte han.

»Å nei, nei! er du fra himmerike? Så kjenner du vel han Per annen, *salig* mann min da?«

Konen hadde været gift tre ganger. Den første og

den siste mannen var slemme; derfor trodde hun at bare den andre var blitt salig; for han hadde vært slik snild en mann.

»Ja, ham kjenner jeg vel«, sa han som gikk omkring.

»Hvordan står det til med ham nu da?« spurte konen.

»Å, det er kleint med ham«, sa Ringerikingen, han rangler gårdimellem der og har hverken mat eller klær på kroppen — penger er det nu ikke å snakke om«.

»Å bære mig for ham da!« ropte kjerringen. »Han hadde da ikke nødig å gå så ussel, han som det var så meget etter. Her henger et stort loft fullt med klær som hørte ham til, og et stort skrin med penger står her og. Vil du ta det med, skal du få hest og kjerre å kjøre det frem med; og hesten kan han ha, og på kjerren kan han sitte og kjøre gårdimellem; for han har ikke nødig å gå«.

Ringerikingen fikk et helt kjerrelass med klær og et skrin fullt med blanke sølvpenger og så meget mat og drikke som han vilde. Da han hadde fått det, satte han sig på og kjørte sin vei.

Dett var den tredje, sa han ved sig selv.

Men borte på jordet gikk den tredje mannen og pløide, og da han fikk se en fremmedkar reise avgårde med hest og redskap, gikk han hjem og spurte kjerringen hvad det var for en som før av gårde med den blå hesten.

»Å han«, sa hun, »det var en mann fra himmerike. Han sa at det er så usselt med han Per annen, salig mann min, at han går gårdimellem der og har hverken klær eller penger. Så sendt jeg ham med alle disse gamle klærne som hang her etter ham, og det gamle pengeskrinet med sølvdalene i«.

Mannen skjønte straks hvor dette bar hen, salte en hest og før av gårde i fullt firsprang. Det varte ikke

lenge før han var tett bagefter ham som satt på kjerren og kjørte. Men da den andre merket det, kjørte han hesten og kjerren inn i småskogen, nappet en håndfull hestetagl av hesten, og så sprang han op i en bakke, hvor han knyttet hestetaglet fast i en bjerk, og under den la han sig til å glane og stirre op i skyene.

»Nei, nei, nei«, sa han likesom for sig selv, da Per tredje kom ridende; »nei, nå har jeg aldri sett så rart! Nei, nå har jeg aldri sett maken!«

Per stod og så på ham en stund og undredes på om han var tullen, eller hvad dette skulde være; endelig så spurte han: »Hvad ligger du der og koper på?«

»Nei, makin har jeg aldri sett!« sa den andre. »Der för det én like op til himmels med en blå hest. Her ser du taglet henger igjen i bjerken, og der oppe i skyene ser du den blå hesten hans.

Per så på skyene og fra skyene på ham og sa: »Jeg ser ikke annet enn hestetaglet i bjerken jeg.«

»Nei, du kan ikke se det heller der du står«, sa den andre. »Men kom hit og legg dig og glan like op, og så må du ikke ta øinene bort fra skyen.«

Mens Per tredje lå og glodde op i skyene, så at øinene hans rant i vann, tok Ringerikingen hesten, satte sig op og reiste av både med den og kjerrelasset. Da det tok til å dure på veien, før Per tredje op; men han var så fortullet, for det den andre reiste avsted med hesten hans, at han ikke sanset å sette efter, før det var for sent.

Nu var han både snau og snuppen. Men da han kom hjem til kjerringen, og hun spurte hvor han hadde gjort av hesten, så sa han: »Jeg gav ham med den også til Per annen, jeg; for jeg syntes ikke det var verdt at han skulde sitte på en kjerre og skrangle gårdimellem

i himmerike; nu kan han selge kjerren og kjøpe sig en vogn å kjøre på«.

»Det skal du ha takk for! Aldri hadde jeg trodd du var så snild en mann«, sa konen.

Da han nu kom hjem, han som hadde sanket sammen de seks hundre dalerne og kjerrelasset med klærne og pengene, fikk han se at alle jordene var pløid og til-sådd. Det første han spurte kjerringen om, det var hvor hun hadde fått såkorn fra.

»Å«, sa hun, »jeg har alltid hørt at den som noe sår, han noe får. Så sådde jeg det saltet som nordferden satte inn her, og kommer der bare regn snart, tror jeg nok det kommer bra op igjen«.

»Galen er du, og galen blir du så lenge du lever«, sa mannen. »Men det kan nu være det samme; for de andre er ikke likere enn du«.

14. Hvorfor bjørnen er stubbrumpet.

Bjørnen møtte engang reven, som kom luskende med et fiskeknappe han hadde stjålet.

»Hvor har du fått det fra?« spurte bjørnen.

»Jeg har været ute og fisket, herr bjørn!« svarte reven.

Så fikk bjørnen også lyst til å lære å fiske og bad reven si sig hvordan han skulde bære sig ad.

»Det er en simpel kunst for dig«, svarte reven, »og den er snart lært. Du skal bare gå ut på isen, hugge dig et hull og stikke halen ned i; og så må du holde den der bra lenge. Du må ikke bry dig om at det svier litt i den: det er når fisken biter. Des lengre du kan holde den der, des flere fisk får du. Og rett som det er, skal du tverrykke op!«

Ja, bjørnen gjorde som reven hadde sagt, og holdt halen lenge, lenge ned i hullet, til den var frosset vel fast; så tverrykket han den — tvert av, og nu går han der stubbrumpet den dag idag.

15. Tykkebonde.

Det var en gang en mann som hette Tykkebonde. Han åt op syv lass grøt og syv lass melk, og så gikk han ut på en vei. Og den første han møtte, det var hest Trave. »God dag, hest Trave!« sa Tykkebonde. »God dag, Tykkebonde!« sa hest Trave. »Nu har jeg ett syv lass grøt og syv lass melk, og nu eter jeg op dig også, jeg, hest Trave!« sa Tykkebonde. »Jeg traver unna, jeg, Tykkebonde«, sa hest Trave. Men Tykkebonde åt ham op straks, han.

Så gikk han et lite stykke til, og så møtte han ko Springe. Nu har jeg ett op syv lass grøt og syv lass melk og hest Trave med, og nu eter jeg op dig også, jeg, ko springe!« sa Tykkebonde. »Jeg springer unna, jeg Tykkebonde«, sa ko Springe. Men så åt han op henne også.

Om en liten stund møtte han kalv Skanke. »Nu har jeg ett op syv lass grøt og syv lass melk og hest Trave og ko Springe med, og nu eter jeg dig også, jeg, kaly Skanke«, sa Tykkebonde. »Jeg springer unna, jeg«, sa kalv Skanke. Men så åt Tykkebonde den også.

Så gikk han et stykke til og møtte så bukk Blinde. »Nu har jeg ett op syv lass grøt og syv lass melk og hest Trave, ko Springe og kalv Skanke, og nu eter jeg dig med, bukk Blinde!« sa Tykkebonde. »Jeg springer unna, jeg«, svarte bukk Blinde. Men i det samme åt Tykkebonde ham.

skanke: springe kantet og uregelmessig.

Så gikk han igjen et stykke, og da møtte han hare Hoppe. »Nu har jeg ett op syv lass grøt og syv lass melk, hest Trave, ko Springe, kalv Skânke og bukk Blinde; nu eter jeg dig med, jeg, hare Hoppe«, sa Tykkebonde. »Jeg hopper unna, jeg, Tykkebonde«, sa haren. Men i det samme åt han ham også.

Så gikk han et langt, langt stykke, og så møtte han ekorn Rumpe. »God dag, ekorn Rumpe«, sa Tykkebonde. »God dag, Tykkebonde«, sa ekorn Rumpe. »Nu har jeg ett op syv lass grøt og syv lass melk og hest Trave og ko Springe og kalv Skânke og bukk Blinde og hare Hoppe, og nu vil jeg nok ete op dig også, jeg, ekorn Rumpe!« sa Tykkebonde. »Jeg flyr op i dette tre, jeg, Tykkebonde!« sa ekorn Rumpe. Så vilde Tykkebonde etter, han. Men så rev han sund maven på sig, og så kan du vel tro grøten veltet og melken rant, og hesten travet og koen sprang og kalven skânket og bukken blindet og haren hoppet, og ekornet sat oppe i tretoppen og skraslet og lo av ham.

OPLYSNINGER TIL
UTVALGET.

1. Risen som ikke hadde noe hjerte på sig.

Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr 1914, s. 145.

Hovedmotivet i eventyret er dette: en jette (troll, djevel eller menneske) er usårlig og udødelig, fordi hjertet hans (livet, sjelen, makten, døden) er gjemt i en eller annen gjenstand utenfor kroppen, og først når denne gjenstand finnes og ødelegges, kan han dø.

Gjennem denne grunntanken henger eventyret i hop med en eldgammel og vidt utbredt opfatning av forholdet mellom legeme og sjel: inne i legemet bor et selvstendig, levende vesen, sjelen, som er livets ophav. En kjenner den røre sig inne i kroppen der hvor hjertet eller pulsåren slår, og en merker at den passerer ut og inn gjennem nesen eller munnen under åndedrettet. Når søvnen inntrer, går sjelen på vandring, snart som en fugl, snart som en rotte, en sommerfugl eller et annet lite dyr; om morgenen finner sjelen tilbake til legemet sitt; da våkner den sovende og kan tyde sine drømmer som sjelens nattlige oplevelser. Hindres nu sjelen i å forenes med legemet sitt, da må mennesket dø. Hjertet og pulsen hører op å slå, og åndedrettet stanser, fordi sjelen har forlatt kroppen for bestandig. Når et menneske blir sykt, er det en fiende som har stjålet sjelen, eller grunnen er den at den ikke vil trives i kroppen. På samme vis flykter sjelen om en blir dødelig såret i striden, og det er derfor døden inntrer.

Å holde døden borte er ingen umulig opgave i de villes øine. Midlerne er mange, og ett er å flytte livet (sjelen, hjertet) til en annen gjenstand hvor det er bedre forvaret enn i det skrøpelige legeme. Så lenge sjelen på denne måte er i god forvaring et annet sted, kan ingen skade én selv. Legemet kan ikke drepes, siden

livet ikke er i det. Men den som kommer i besiddelse av den ting som rummer et menneskes liv, har dermed også fått makt over vedkommende selv.

Risen i det norske eventyret går jo litt sindrigere til verks enn sjamannen eller trollmannen, når han flytter livskraften over i en plante eller et villt dyr. Først har han gjemt sjelen sin i et egg; så har han puttet det inn i en and; anden svømmer i en dam, dammen er inne i en kirke, og kirken står ute på en ø. Men alle disse forsiktighetsregler har ikke hørt eventyret til fra først av. Den norske formningen av det avspeiler i virkeligheten et senere trin i dets utvikling.

Renest og rikest er eventyret representert i de indiske varianter. Trollets liv er her gjemt i et eller annet dyr, vanligst en fugl, men stundom også et insekt eller en orm. Når helten har fått dyret i sin makt og drept det, dør trollet. Ofte beskriver eventyret hvorledes han sliter dyret i stykker, og for hvert lem han sliter av, mister trollet et tilsvarende lem. Dette synes å ha været eventyrets enkle, oprinnelige form, idet den bygger på den primitive forestilling om menneskesjelen i skikkelse av en fugl eller et annet lite dyr. De øvrige, mere sammensatte formninger av eventyret kan betraktes som utslag av folkediktingens logiske fortsettelsesdrift, idet de har utviklet sig av de spirer som ligger i motivet selv.

Sin seier over trollet vinner helten ved hjelp av tre dyr som han tar sig av. Dette motiv — de takknemlige dyr — forekommer ikke i alle varianter av eventyret; men flere av de indiske formninger inneholder det, og det er også ellers så utbredt at det øiensynlig meget tidlig må ha satt sig fast i fortellingen om jetten uten hjerte. Dette gjensidige forbund mellom dyr og menneske er et av de mest yndede trekk i eventyrdiktnin-

gen; rikt varieret optrer det i eventyr av vidt forskjellig slags. Snart deler helten en død skrott som dyrene strides om (smln. »Gutten som gjorde sig til løve, falk og maur«); snart gir han dem mat å spise; snart redder han dem fra livsfare, slik som tilfellet er i vårt eventyr. Til takk for hjelpen er dyrene hans trofaste forbunds-feller i vanskeligheter som han aldri kunde ha overvunnet med egen kraft. Også denne del av motivet — dyrenes gjentjeneste — har flere formninger. I noen eventyr blir helten hjulpet på den måten at de iler til når han trenger dem; i andre setter de ham i stand til å forvandle sig i deres skikkelse — hyppigst en løve, fugl og fisk; han får dyrestyrke og dyremot som det heter i et av våre eventyr.

Sammenhengen med jettens livskraft får helten greie på av en prinsesse som han finner i trolleslottet. Et lignende motiv forekommer i eventyrene om den troløse hustru. Her er det imidlertid *helten*s liv eller styrke som er knyttet til en viss talisman og hans hustru som får sammenhengen å vite og røper den for trollet eller en annen fiende. Allerede de gamle egyptere kjente dette emne, og fra det gamle testamente husker vi alle fortellingen om Samson og Dalila. I »jetten uten hjerte« er rollene byttet om; det er trollet kongsdatteren lokker hemmeligheten ut av og helten som han handler i forståelse med.

Litteratur: Bolte-Polivka: Anmerkungen zu der Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm III s. 424. v. Sydow: Jätten Hymes Bägare. Danske studier 1915, s. 113 flg. G. Sverdrup: Gjennem eventyrland. Jetten uten hjerte, 1920.

2. Rulleskaft.

Rikard Berge: Norske Folke-eventyr, s. 36.

Eventyrets bærende motiv — ialfall dets mest karakteristiske — er troen på navnets makt. Piken løses fra sin kontrakt ved å gjette trollets navn. I det øieblikk navnet uttales, har trollet mistet sin rett; det forsvinner, sprekker eller blir til sten.

For det primitive menneske er navnet en viktig del av gjenstandens eller personens liv og tilværelse. Et menneske består nemlig ikke bare av kropp og sjel. Nei, dets skygge, bilde o. a. utgjør nødvendige deler av det, og dets fotspor, klær, avklippede hår og negler, utsondringer o.s.v. står i stadig sammenheng med det. Derfor kommer svanemøene i menneskerås makt, når disse har røvet hammene deres (Eddakvadet om Vølund smed og flere av våre eventyr). Derfor synger den myrdedes ben om ugjerningen, når gjetergutten har skåret sig en fløite av det og spiller på det (smln. Grimm nr 28. I Norden møter vi motivet i den gripende folkevise om den talende harpe). Seigest har disse forestillinger holdt sig i magien. For å skade en person behøver man ikke direkte angripe hans kropp; en kan noe sig med å slå spiker i hans skygge eller fotspor eller mishandle et bilde av vedkommende. En slik anvendelse kan også navnet faa. Kjennskapet til en tings eller persons navn gir herredømme over tingene eller personen selv. Derfor skjuler den ville navnet sitt for dem som kan tenkes å ville skade ham, og derfor undgår han å nevne alt det som er i besiddelse av overnaturlig kraft. En ting som i og for sig er farlig, er det også farlig å nevne; der kan gå troll i ord. — Kan en resikere å komme i demonenes makt når navnet blir røpet, så kan omvendt kjennskapet til vettene navn

gi menneskene et lignende herredømme over de overnaturlige makter. Derfor må den som begir sig inn i demonenes verden kjenne navnene på dem og deres ting. Det er den kunnskap som de gamle besvergelser i virkeligheten bygger på. Å kjenne de forskjellige hemmelige navn er prestens særlige viden, som setter ham i stand til å fordrive demoner og avverge sykdommer eller ulykker. Slik vendes forholdet om; det farlige blir det fordelaktige for dem som forstår å bruke det. I den kyndiges hånd er navnet det middel som gir makt over demonene.

I Europa synes dog forestillingen om navnet som del av personene ikke å ha spillet noen synderlig rolle utenfor Norden. Men her møter vi den både i keltisk og skandinavisk folkediktning. I flere av våre folkeviser forekommer der således et forbud mot å nevne heltens navn; skjer det likevel, går det ham ille. Mest utpreget er dog navnemotivet i det velkjente bygdesagn om trollet som byggmester, oftest knyttet til St. Olavs eller St. Laurentius' navn. Helgenen inngår akkord med et troll om å bygge en kirke mot høi lønn — ikke sjeldent sig selv — hvis han ikke kan gjette trollets navn, før kirken står ferdig. I en norsk formning krever trollet sol og måne og Olavs klare øine for byggverket, hvis Olav ikke kan finne ut hvad det heter. Siste kvelden legger kongen sig på en haug utenfor Trondhjem, og då hører han det sier inne i haugen: Byss, byss båne! Imårå kjeme Finn — far din — mæ leikur åt båne — mæ manne-augo klåre — mæ sol å mæ måne!

Mellem Finn-sagnet og vårt eventyr er likheten så stor at vi må anta en direkte sammenheng. Da navnemotivet ikke kan være oprinnelig i sagnet, ligger det nær å tro at det er lånt fra eventyret.

I eventyret har navnemotivet følgende form: Mens

piken sitter og gråter, kommer et troll — i de fleste varianter en liten stygg dverg — og hjelper henne. I noen formninger spinner han selv alt høiet for piken, i andre gir han henne en talisman som setter henne i stand til å utføre arbeidet. Den lønn som dvergen fordrer, er som regel piken selv. Bare i et mindre antal varianter — og til dem hører vor formning — er det det førstefødde barnet som kreves, et trekk som sannsynligvis er lånt fra andre eventyr. Bare på én betingelse vil og må trollet gi slipp på piken. Kan hun innen en viss tid gjette navnet hans, er hun fri. Dette motiv er felles for alle eventyrets varianter. Men i mange av dem er den oprinnelige tanke svekket. Navne-motivet har nærmest fått karakteren ev en gåtegjetning, og uttalelsen av ordet skader ikke trollet på annen måte enn at han går glipp av lønnen, siden kontrakten er opfylt.

I alle formninger skjer opdagelsen på den måten at en aller annen — som regel prinsen selv, undertiden en jeger eller en tjener — tilfeldigvis får høre dvergen synge et vers hvor navnet nevnes. Det er således alltid utysket selv som røper navnet, et trekk som i høy grad bidrar til å øke motivets dramatiske karakter.

Av trollets sang forekommer to hovedtyper, en lengere hvor det først taler om forberedelserne til brylluppet, og en kortere hvor det bare nevner navnet sitt og uttrykker sin glede over at piken ikke kjenner det.

Trollets navn optrer i en mengde forskjellige former: Titeliture, Vippentur (svensk), Bimpeltud, Trillevip, Rummelskraft (dansk), Rulleskaft (norsk), Gilitrutt (islandsks), Tom Tit Tot (engelsk), Kälberfuss, Springhunderl, Rumpelstilzchen (tysk) o. fl. Om dem alle gjelder det at de ikke har noen likhet med virkelige navn. Mest minner de om de lydefterlignende ord-

dannelser i sproget. Det ligger da nær å anta at de skal gjengi en eller annen fuglelyd; dermed stemmer det jo ganske godt at det næsten alltid er en jeger som hører det i skogen.

Noen varianter slutter ikke med trollets nederlag, men har føjet til en fortsettelse som skal forklare hvorfor piken slipper å spinne for fremtiden. Tre spinner-sker kommer til brylluppet hennes, den ene styggere enn den andre (med hengende underlepe, lang nese, veldig bakdel el. lign.) og sier at deres utseende skyldes den stadige spinningen; på den måten får de prinsen til å forby sin brud å spinne mer. Denne slutningen er opstått gjennem sammensmelting med det beslektede eventyr: De tre mostre.

Eventyret hører ikke til de mest utbredte. Utenfor Europa kjennes det ikke. Flere omstendigheter tyder på at det er blitt til blandt de germanske folk i den eldre middelalder.

Literatur: Bolte-Polivka I, s. 490. C. W. v. Sydow: *Två Spinnsgor*. Lund 1909.

3. Bonde Værskjegg.

Asbjørnsen og Moe: *Norske Folkeeventyr* 1914, s. 241.

Et meget utbredt eventyr som kunde kalles »mesteren og hans lærling«, forteller om en gutt som tar tjeneste hos den onde, lærer å skape sig om og bruker kunsten sin til å slippe bort. Eventyret forekommer dels som selvstendig fortelling, dels forbundet med »flukten fra trollet«. I norsk overlevering er begge formninger representeret. »Runekallen og drengjen hans«, optegnet av Ivar Åsen, har bare forvandlingsmotivet. »Bonde Værskjegg« inneholder også flukt-motivet. Sammenstøpningen av de to eventyr gav sig

av sig selv som den naturlige konsekvens av deres beslektede innhold. Begge har sin rot i troen på trollmannens evne til å forvandle sig, og begge skildrer to trollmenn som øver sine kunster mot hverandre.

Det primitive menneske nøier sig ikke med passivt å bøye sig for den ubønhørlige naturlov at sjelen forlater kroppen under søvnen og i døden. Denne tilstand mener han å kunne fremkalle selv ved magiske midler, og i kraft av denne evne til å løse sjelen fra dens legemlige hylster er det trollmannen øver sine kunster. Han kan sende sin sjel hvorhen han vil, i luften, i havet, i planter, i dyr, i andre mennesker. Han utfolder en ubegrenset forvandlingsevne, er hamhleypa (menneske som kan skifte ham), som de gamle nordboer sa. I det nordiske hedenskaps tid var troen på denne ferdighet meget utbredt. Om Odin forteller Snorre at han kunde veksle utseende og legeme hvorledes han vilde. Da lå kroppen hans som sovende eller død; men han var da en fugl eller et firføttet dyr, en fisk eller en slange, og drog lynsnart til fjerne land i sitt eget eller andres ærend. Valkyriene kunde ta svaneham på sig. Freya hadde sin falkehamb, Odin, Tjasse og Suttung en ørneham. Almindeligst var evnen til å gå i ulvens (varulv) og bjørnens (berserk) skikkelse.

Disse trosforestillinger har de to eventyr utformet på forskjellig vis. »Mesteren og hans lærling« skildrer en mannjevning mellom to trollmenn i en forvandlingskamp på liv og død. I »flukten fra trollet« er det ikke tale om noen styrkeprøve mellom forfølgeren og den forfulgte. Den flyktende våger ikke å ta op kampen med sin motstander; sine trolldomskunster bruker han bare til å hindre forfølgelsen.

Sammensmeltingen er skedd på den måten at »flukten fra trollet« danner eventyrtts første avsnitt.

Helten slipper lykkelig unna ved hjelp av noen gjenstander med trolldomskraft; når han kaster dem fra sig, opstår et svært fjell, en skog og en sjø som sinker trollet. Men Bonde Værskjegg gjenoptar forfølgelsen, og nu følger skildringen av forvandlingskampen. Da de to eventyr blev kittet sammen, måtte det første, flukten fra trollet, få en slutning som muliggjorde fortsettelsen. Mens det selvstendige eventyr lar trollet dø under forsøket på å drikke sjøen lens, nøier det kontaminerte sig med å la ham bli ufor under forfølgelsen, så han må oppgi den foreløpig. Derfor erstatter det også det i denne sammenheng ubrukelige motiv med sjøen med et annet. Bonde Værskjegg må i stedet gjennem et svart steinberg; i det brekker han benet sitt, og så må han hjem og færde det.

Av de to eventyr er forfølgelseshistorien mest utbredt. Den er blitt fortalt av folkene ved Atlanterhavet og ved Stillehavet, ja helt frem til Amerikas indianere er den nådd. Velkjent er også forvandlingskampen. Men intet folk har skildret mannjevningen mellom trollmennene med en slik rikdom av dristige enkeltheter og i et slikt rasende tempo som inderne. Hos dem har man derfor ment å finne eventyrets hjemsted.

Ennu et tredje motiv er blitt trukket med inn i eventyret om Bonde Værskjegg. Skogen som er en av de hindringer helten skaper på flukten for å sinke trollet, opstår da han kaster fra sig tre hår, og dem har han rykket ut av hodet på utysket. Dette trekk stammer fra eventyret om djevlens tre hår, som helten får i opdrag å komme i besiddelse av, et motiv som også hviler på gammel sjeletro. Den danske historieskriver Saxo Grammaticus forteller at den djerfe Thorkillus (d. v. s. guden Tor) måtte dra til Utgardeloke og røve tre hår fra ham; for disse tre hår inneholdt sjelen og

makten hans. Ganske på samme måten sender den onde kongen i eventyret helten avsted til djevlen for å rykke tre gullhår ut av hodet på ham. Nu forstår vi også den gamle bibelske fortelling om Samson som mistet kraften sin, da håret hans blev klippet. Den germanske skikk å bære håret langt bunder i den samme folketro; helt fra barndommen av måtte de frankiske konger omhyggelig undgå å klippe håret sitt. Da Harald Hårfager avgav sitt berømte løfte, fulgte han således bare god, gammel sed blandt sine stammefrender.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 60. Maal og Minne 1911, s. 757.

4. Snjofri.

Utrykt (Norsk Folkeminnesamling, M. Moe 11, 62).

Slik som eventyret her er gjengitt, blev det skrevet op av Moltke Moe efter en av Telemarkens bedste eventyrfortellersker, Kari Stafsholt.

Utenfor Norge møter vi eventyret hos næsten alle europeiske folk fra Island til Sicilien og fra Portugal til Russland. Dets vekst og dets vandringer vidner om den store yndest det har nytt; gang på gang har det smeltet sammen med eventyr av beslektet innhold.

De eldste optegnelser av eventyret skriver sig fra reformasjonsårhundret (o. 1550). Likevel er det godt gjort at fortellingen hører til de eldre lag i eventyrdiktningen. Slutningsmotivet om piken som hensettes i en dødlignende tilstand og i denne dødssøvn er gjenstand for heltens kjærighet er således optatt i den indiske Jataka-bok, fortellingene om Buddhas tidligere fødsler og tilværelser. Dens eldste bestanddeler kan ikke være skrevet ned senere enn i det 3. årh. e. Kr.; men den muntlige tilblivelse må være en 500—600 år-

eldre. De fleste av det mylder av fortellinger og fabler som buddhistene satte i omløp, stammer fra folkets diktning. Snjofri-motivet eksisterer da også som indisk folke-eventyr, knyttet sammen med fortellingen om risen uten hjerte.

Disse indiske historier har så mange berøringspunkter med det europeiske eventyr om Snjofri at vi må anta en sammenheng mellem dem. Hvis Indien er eventyrets hjemland, må dets vandringer ha foregått meget tidlig. For i Europa er det blitt trukket med inn i de sagndannelser som skjøt opp omkring et par av middelalderens ypperste fyrsteskikkeler: Harald Hårfager og Karl den store. Eldst er tilknytningen til kong Harald. Ingen norsk fyrste er som han blitt omgitt med diktingens eventyrglans. Efter hans død blev sagn og eventyr fra forskjellige kanter, hjemlige, vesterlandske og østerlandske, knyttet til hans navn (dronning Ragnhilds drøm, sagnet om jetten Dovre, måskje også fortellingen om Haralds løfte ikke å klippe håret sitt før Norge var underlagt). Mellem Haralds mange hustruer er der én som bare hører hjemme i eventyrets verden: Snæfrid, datter av finnekongen Svåse. Om henne fortelles det i en gammel, ufullstendig kongesaga, Ågrip, som er forfattet ca. 1190. Det heter her at kongen elsket Snæfrid så uvittig at han ikke brydde sig om riket sitt og hvad der sørmet sig hans verdighet. Han satt hos henne natt og dag, mens hun levet, og tre år etter hun var død. Og hele tiden lå Snæfrid der rød og hvit som om hun levet. Til slutt fant Torleiv Spake lægedom mot galskapen. Han fikk kongen til å flytte liket; da slo stank og allslags føl to ut av det, og ormer og paddar veltet ut.

Beretningen i Ågrip ligger til grunn for Snorres fortelling om Snofrid i sagaen om Harald Hårfager.

Et mere selvstendig preg har sagnet fått i Flateyarbok, et stort islandsk samlehåndskrift fra o. 1380.

Hundre år senere dukker Karl den stores skikkelse frem i sagnet. Tilknytningen til hans navn har altså skjedd forholdsvis sent. Hverken den oldfranske heltekirkning eller de franske krøniker kjenner historien om Karl den stores kjærighet til en død kvinne; *den* kan derfor ikke representere den eldste form av motivet i sagnets verden. Når vesterlandets mektigste keiser er blitt trukket med inn i sagndannelsen, skyldes det folkefantasiens tilbøyelighet til å knytte de navnløse fortellinger til kjente personligheter. På et vesentlig punkt avviker alle formninger av Karl-sagnet fra fortellingen om kong Harald og finnepiken. Den trolldomsmakt som binder Karl til den døde kvinne, er en bestemt gjenstand, en tryllering. En hoffmann fjerner ringen fra liket, og nu overføres keiserens kjærighet på ringens nye eier. Ved et tilfelle mister hoffmannen stenen i en av de hete kilder ved Åchen, og i samme øieblikk blir han likegyldig for keiseren. Derimot kjente Karl sig nu uimotståelig dratt til den plass hvor ringen lå og lot der bygge Åchen, som blev hans kjæreste opholdssted.

Hverken Ågrip eller Heimskringla kjenner fortellingen om tryllingens selsomme makt. Men beretningen i Flateyarbok bygger bro mellom de to sagnformer. Her er nemlig Haralds kjærighet knyttet til et kostbart teppe, Svåsenaut. Når det fjernes, svinner fortryllelsen som maktstjal kongen, og det skjonne legeme viser sig å være et stinkende lik.

Så sent som i det 17. årh. dukker ennu en tredje kongsskikkelse frem i sagnet. Det er Valdemar Atterdag. I Danmark sang man visen om kong Volmer og Tove, og sagnet om deres elskov og dens ulykkelige

slutning blev knyttet til borgen Gurre i Nordsjælland.

Slektskapet mellom disse fortellinger om navngitte fyrsters kjærighet til en død kvinne og eventyret om Snjofri kan bare forklares på én måte: det gamle folkeeventyr har på sine vandringer knyttet sig til historiske personligheter og klædd sig i sagnets drakt. Denne overgang har samtidig krevet en omdannelse av motivet. I sagnets verden har stoffet bøiet sig etter dets lover; det er blitt fylt av en uhyggestemning som eventyret ikke kjenner. Eventyret forteller om kongssønnens kjærighet til en ung pike som ved hemmelighetsfull troldom er dysset i en dödliggende søvn. I sagnet er det et lik kongen våker over og elsker. Et tryllemiddel — som regel en ring — binder den levende mann til den døde kvinne. Når ringen fjernes, går legemet i forrådnelse eller forvandles til aske. I eventyret derimot våkner den skjønne til nytt liv.

Det fullt utviklede eventyr kan ikke som sagnet nøie seg med en enkelt situasjon som innhold. Det trenger en episk utbygget handlingsrekke som fremstiller utviklingen og løsningen av en konflikt. Derfor er fortellingen om den unge pikes dödssøvn bare et enkelt ledd i eventyret. Dette motiv måtte ha sin forhistorie. Da hovedpersonen var en ung pike, lå det nær å innføre den skikkelse som næsten alltid er heltinnens motsetning i eventyret, den onde stedmor. Med denne tilrettelegning av stoffet var fortellingen blitt et utpreget forfølgelseseventyr.

Litteratur: Bolte-Polivka I, s 450. Norges land og folk XX, 3, s. 632 flg. Kr. Nyrop: Fortids sagn og sange I: Toves tryllering. E. Bækken: Schneewittchenstudien.

5. Lonkentus.

Rikard Berge: Norske Folke-eventyr, s. 30.

Sammen med »Fugl Dam« og »De tre kongsdøtre i berget det blå« hos AsbjørnSEN og Moe hører Lonkentuss til en overordentlig motivrik eventyrguppe. Kjernen i fortellingen finner vi først i mellomavsnittet og slutningen. Her møtes de fleste av versjonene i skildringen av hvorledes helten stiger ned i en underjordisk verden for å fri kongsdøtrene fra trollemakt. Der nede må han bestå en eller flere farlige kampe med vettene. Han seirer i dem alle, og nu kan han føre prinsessene frelst op til jordens overflate. Men selv må han bli tilbake i demonenes rike, forrædt av sine kamerater. Til slutt setter dog et tryllemiddel ham i stand til å vende tilbake til menneskenes verden. I en eller annen forklædning får han den yngste kongsdatteren i tale; hun gjenkjener sin frelsermann; forræderen avsløres, og helten vinner den lønn som eventyret gjerne har i beredskap for ham: prinsessen og det halve kongerike.

Her som så ofte ellers er det eventyrets innledning som frembyr det mest brogete billede, når vi mønstrer variantene. Det er dog mulig å samle de mange formninger i tre hovedgrupper. Den første gir oss heltens forhistorie. Den forteller om hans vidunderlige fødsel — bare den ene av hans foreldre er et menneske; den andre er som regel et vilt dyr, hyppigst en bjørn — og den skildrer hans veldige styrke under opveksten. Den andre hovedform omtaler ikke heltens avstamning, men retter med én gang opmerksomheten mot hans overnaturlige motstander. Vi får høre hvorledes utysket hver natt hjemsøker kongens slott eller have med rov og ødeleggelse. Forgjeves holder de to eldste brødrene vakt; først den yngste finner og sårer vetten, følger

etter i dens blodige spor og kommer ned i dens rike (smln. »Fugl Dam«).

I den tredje versjon er det kongsdøtrenes skjebne, ikke heltens, som er eventyrets utgangspunkt. Utførlig blir det fortalt om deres mystiske forsvinnen. Kongen lover halve kongeriket til den som kan frelse døtrene hans. Helten drar ut med sine to kamerater og finner uhyrets opholdssted.

Det er denne tredje innledningstype som »Lonkentuss« hører til. Alle variantene i gruppen stemmer overens i det trekk at kongsdøtrene ikke må komme under bar himmel. Men de færreste formninger gir motivet så knapt som vår variant. Som oftest heter det at kongen på forhånd blir varslet om den skjebne som venter døtrene hans. Han søker å forebygge ulykken; men alle forholdsregler viser sig unyttige (smln. »De tre kongsdøtre i berget det blå«). Undertiden sies det likefrem at det er et troll som røver prinsessene; men hyppigere er det trekk at den demoniske bortfører skjuler sig i fåke og skyer. I eventyret står dette motiv uten noen begrunnelse. Vi må ty til gammel og glemt tro for å få mening i det, til tider da menneskene overalt følte sig omgitt av mystiske krefter som kunde gagne noen og skade andre, og som det derfor var farlig å komme i berøring med (tabu). Enkelte ting og personer var alltid hellige og farlige, alltid smittebærende og mottagelig for smitte; om andre gjaldt det at de bare i serskilt kritiske perioder var utsatt for skadelige innflytelser, så de måtte beskyttes gjennem avsperring. Hos alle naturfolk er kvinnen underkastet alle slags taburegler: den unge pike i overgangsalderen, den unge hustru umiddelbart før, under og etter fødslen. Ofte gjennemføres forbudet med stor grusomhet. Mange ville folk holder de unge piker sperret inne i bur flere må-

neder i trekk; andre nøier sig med å hindre dem i å komme under åpen himmel eller se solen.

Kongsdøtrenes forsvinnen kaller helten frem på skueplassen. Som oftest er han en mann av folket (soldat, korporal, tambur el. lign), og de kamerater som han drar ut sammen med, står over ham i rang og verdighet. Slik fremheves eventyrets yndlingstanke: motsetningen mellom ytre anseelse og indre verd.

Den kortere form av eventyret som vår variant hører til, lar straks helten og hans feller finne nedgangen til prinsessenes underjordiske opholdssted. Her må han bestå en eller flere kampe med deres voktere.

Dette avsnitt av fortellingen har alle slags fremmede motiver hatt lett for å sette sig fast i. I vår variant har da stridsscenen fått det forløp som er typisk for eventyrmotivet: heltens kamp med trollet. En yngling opøker den røvede prinsesse i trollets slott, mens trollet ikke er hjemme. Kongsdatteren ber ham først flykte; men da ingen bønner hjelper, lar hun ham drikke av styrkeflasken, så han makter å svinge trollets sverd, det eneste våben udyret kan drepes med. Når trollet kommer, hugger helten det ned. Det ligger nær å tro at styrkeflasken inneholder trollets kraft, skjønt de færreste eventyr sier det direkte.

Med seiren over trollet er heltens gjenvordigheter ennå ikke til ende. Det står tilbake å føre kongsdøtrene op til jordens overflate, en opgave som bare kan løses med kameratenes hjelp. Har eventyret tidligere hat leilighet til å vise deres uduelighet, så avslører det dem nu som de onde hjelpercene. På heltens opfordring trekker de kongsdøtrene op; men ham selv lar de bli tilbake i det underjordiske rike.

Mens de to falske venner drar tilbake til kongsgården som prinsessenes befriere, flakker deres sanne rednings-

mann hjelpelös om i vettens rike. Men her som overalt i eventyrets verden trer overnaturlige krefter i heltens tjeneste når menneskene svikter. Variantene kjenner mange utveier. Det oprinnelige synes å ha været det trekk at en sterk fugl — hyppigst en ørn — bærer ham på ryggen sin op til jordens overflate. En eiendommelig form har motivet i vort eventyr. Når helten blåser i en pipe han har funnet, kommer »Lonkentuss på ein fot« og fører ham tilbake til menneskenes verden. Dette drag stammer fra en gammel folkebok om *Lunkentuss*, som især har funnet stor utbredelse i Sverige, men også er oversatt til dansk; den eldste utgave er dateret Ørebro 1785 (»Historia om konungen uti Arabien, hwilken erhøll en prinsessa från America till gemal, som aflade tre prinsessor med honom«). Lonkentuss betegnes her som trollkongens løper (lonka-småtrave).

Også dette eventyret fører oss inn i en verden av gamle og primitive forestillinger. Til de eldste bestanddeler i den germanske diktning hører fortellinger om helter som nedstammer fra ulver eller bjørner, eier deres kraft og mot og optrer i deres skikkelse. Disse ynglinger visste ikke hvad frykt var; de ante ikke sin egen herlighet; de gikk for å være tåpelige og vokste op i ensomhet og uskyld. Halvt i spøk, halvt i alvor fortalte man om deres veldige kraftprestasjoner. De drog ned i underverdenen og røvet livets vann og andre kostbarheter fra dens demoniske herre. Eller de rante hammene fra guddommelige svanemøer og gjorde dem til sine hustruer. Deres største lyst var å slås med troll og riser. I heltediktningen — sjeldnere i eventyret — var de ypperste av dem usårlige; bare med et visst våben eller på et bestemt sted av kroppen kunde de rammes dødelig. I Norden drog guden Tor disse historier til sig, og i Sigurd Fafnesbanes ungdomshistorie og Beowulfs helte-

gjerninger finner vi gjenklang av disse eldgamle fortellinger. Til dem hører også de eldste lag i eventyret om Bjørnesønnen, om trollet og gutten, om den tapre skredder o. a.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 297. F. Panzer: Studien zur germanischen Sagengeschichte I.

6. Sol ramme.

Johannes Skar: Sogur I (Gamalt or Sætesdal VI), s. 58.

Gjennem eddakvadet Volundarkvida vil svanemømotivet være kjent for en større lesekrets. Det gamle norske kvad fra Hålogaland forteller om smeden Volund og hans brødre som bor i Ulvdale og kommer til Ulvsjø. Der møter de mør fra sønden, som er kommet flyvende i svaneham og bader sig ved bredden av sjøen. Brødrene griper hammene deres, og de tvinges derved til å bli hos dem som deres hustruer.

Denne beretning — eddakvadets første del — er et gammelt internasjonalt eventyrstoff som ikke fra først av har hørt hjemme i diktningen om Völund. Som eventyr er motivet spredt over nær sagt hele jordkloden, overalt med de samme hoveddrag: En mann røver hammen fra en badende svanemø og tvinger henne derved til ekteskap; etter en tids forløp lykkes det hustruen å gjenvinne fjerhammen og hun forlater straks mannen sin.

Med dette innhold er motivet også optatt i sagn-diktningen. Her danner historien om ekteskap med maren et sidestykke til eventyrene om en overjordisk jomfru som blir en jordisk manns brud. Disse beretninger er ikke på langt nær så utbredt som de gjengse maresagn. Talrikst forekommer de i Tyskland; dessuten kjennes de fra Danmark, Sverige og Norge.

I sagnet skjer rovet på den måten at mannen får maren i sin makt ved å sette en plugg i hullet som hun kommer inn ad; hun forvinner så snart pluggen blir fjernet. I Volundarkvida er det derimot ranet av fjerhammen som er det typiske trekk. Det er også tilfelle i eventyrvariantene av svanemømotivet. De kan alle samles under én formel: fortellinger om ekteskap med et overjordisk kvinnelig vesen som etter en tids forløp forsvinner. Det er bare i detaljene at avvikelsene gjør sig gjeldende. De fleste formninger av eventyret lar ranet av fjerhammen foregå ved en sjø hvor møene bader. Men særlig de nordiske variantene har lagt situasjonen til rette på en annen måte: Tre brødre våker etter tur for å få greie på hvem det er som trumper ned åkeren. Den yngste av brødrene får se svanemøene komme flyvende, legge hammene fra sig og danse på åkeren. — Blandt de norske eventyrene er »Sol ramme« en typisk representant for denne form av motivet.

I den videre utspinning av stoffet, i fortsettelsen og slutningen, går eventyret som vanlig sine egne veier. Både eddakvadet og sagnet *ender* med skilsmissen mellom den overjordiske kvinne og hennes jordiske mann. Efter hele sin natur kan eventyret ikke finne sig til rette med denne utgang. Det kan bare bruke motivet som innledning. Men som sådan passer det også utmerket i eventyrets verden. Her er det en selvfølge at mannen drar av gärde for å lete etter hustruen sin, og at han har en rekke merkelige oplevelser underveis. Denne fortsettelse behøver ikke diktes til. Fortelleren finner den nær sagt overalt i det internasjonale underholdningsstoff som eventyret øser av. Fra det punkt i beretningen da hustruen forsvinner, har han den typiske eventyrvei til slottet østenfor sol og vestenfor måne å slå inn på.

Den forsvunne hustrus opholdssted finner helten med bistand av de overnaturlige hjelgere, som alltid står til hans rådighet når det gjelder. De er gjerne tre gamle kaller eller koner som hersker over dyr, fisker og fugler; de blir kalt sammen og spurt om veien, og som regel blir helten hjulpet av en fugl som kommer senere enn alle de andre, fordi den nettop har været borte ved det underbare slottet. Eller det er sol, måne og vind, som blir spurt om veien. En av vindene — vanlig den ville og voldsomme nordenvind — skal nettop avsted til slottet for å tørke klær. Så kan gutten bare holde sig i kappen til den, og det varer ikke lenge før han er fremme.

Kaster man et blikk på det område hvor svanemømotivet optrer — hele Europa og Asien med enkelte utløpere til deler av Afrika, over det nordøstre Asien til Baffins land og Grønland og over de indiske øer frem til Australiens øverden, ser man snart hvorledes disse spredningslinjer av sig selv grupperer sig omkring et midtpunkt, Indien eller Centralasien. Indien er også det strøk som lettest kan tenkes å ha stått i kultursamkvem med alle de forskjellige land hvor motivet dukker op.

Litteratur: Bolte-Polivka III, s. 406. Helge Holmstrøm: Svanjungfrumotivet, Malmö 1919.

7. Guten som støypte tinnauga til trollet.

Efter M. Moe i »Norges Land og Folk« XIV, I s. 641.

Eventyret fortelles flere steder på Vestlandet, i Trøndelagen, Gudbrandsdalen og Telemarken. Det må være gammelt i vårt land; for det er optatt i ikke mindre enn tre norrøne sagaer: Mariu saga, Rolv Gautrekssons saga og sagaen om Egil og Åsmund. I Mariu saga lyder det slik: To munker som var med noen kjøpmenn

på en sjøreise, gikk i land på en ø. Der kom det en rise av det slaget som bare har ett øie midt i pannen, og tok dem med sig hjem til hulen sin. Han tok den eldste og stekte på et jernspidd og åt han op. Men den yngste fik tak i jernspiddet, gjorde det glødende og brente op øiet på risen. Den blinde risen stengte hulen og prøvde forgjeves å fange gutten. I hulen var det noen store gjeter som risen eide. Munken drepte den største bukken, fladde den og svøpte sig inn i skinnet. Om morgenens slapp risen gjetene ut; men han satte sig selv i utgangen og lot gjetene gå mellom føttene. Til sist kom munken i bukkeskinnet. Risen strøk den over ryggen og sa: »Ho, ho, fostersønnen min, flat er ennå ryggen, det braker i klovene og glammer i hulen, det tegner til vind«. Så slapp han bukken forbi. Munken satte sig på et trygt sted utenfor og forhånet risen. Da blev risen så sint at den sprang etter munken og datt utfor et høit stup og slog sig ihjel.

Eventyret hører til de mest utbredte. Det er blitt fortalt på Lapplands snemarker og i Kaukasiens fjelltrakter, ved Skottlands klippekyster, på Siciliens bondegårder og blandt ørkenens beduiner. Der finnes henimot 200 opskrifter av det. Den eldste europeiske formning stammer fra det 12. árh. og er optatt i den gammelfranske roman Dolopathos. Men mest kjent er eventyret fra det greske heltedikt Odysseen. Blandt de mange eventyr Odysseus oplevet på sin berømte reise, var også opholdet i Kyklopenes land. Kyklopene var veldig kjemper med ett øie midt i pannen; de lever den dag i dag i nygresk og sisiliansk folketro. I Odysseen heter den mektigste av dem Polyfem. Han bodde i en hule på sydvestkysten av Sisilien og hadde store flokker med kveg. Han åt menneskekjøtt og fryktet hverken guder eller mennesker. Odysseus drev i land på Sisilien og

kom til Polyfems hule. Han stengte Odysseus og 12 av mennene hans inne ved å velte en stor sten for inngangen til hulen. Men Odysseus skjenkte Polyfem full og kjørte en gloende stake inn i øjet på ham mens hansov, og nu var han blind. Da Polyfem fikk staken i øjet, våknet han og skrek om hjelp. De andre kyklopene kom til og spurte hvad det var. Polyfem svarte at det var Ingen som hadde gjort det; så hadde Odysseus kalt sig. Da de hørte det, gikk de igjen. Til slutt slapp Odysseus og seks av mennene hans ut av hulen. De hengte sig fast under buken på sauene da de blev sluppet på beite.

Der er et trekk i Polyfemsagnet som ikke forekommer i de tilsvarende eventyr: Odysseus narrer kjempen ved å kallesig »Ingen«. Dette motivet kan da ikke ha tilhørt fortellingen fra først av; det stammer fra et annet eventyr, som hos oss vil være best kjent fra Asbjørnsens »Kvernsagn«. Der får vi høre om en fattigkjerring som får lov til å male en natt på en kvern hvor det spøker. »Da hu kom dit, gjorde hu værme på under e stor tjæregryte som stod der, og fik kverna i gang og satte sig til å binne på e hose i skorsten. Om e stønn kom det inn et kvindfolk og helste på a: »God kveld du,« sa hu til kjerringa. »God kveld«, sa kjerringa, hu blei sittenes og binne. Men rett som det var, tok hu som inn kom tel å kara værmen utover skorsten. Kjærringa karra i hop'n igjen hu. »Hå er namni dit da?« sa den underjordiske te kjerringa. »Å, je heter Sjøl, je«, sa kjerringa. Detta syns hu var et rart namn, og så tok a tel å kara værmen utover att. Og kjerringa blei sinna og tok på å sjælle og karra'n ihop att. Detta dreiv dom på med e lang stønn; men best det var fik kjærringa velta tjæregryta neover den andre. Hu tel å huje og skrike og så rennte a ut å rofte: »Far, far,

Sjøl har brennt mig!« »Å har du sjøl gjort det,, så får sjøl ha det«, sa det borti bergje!«

Dette sagnet fortelles rundt om i Nordeuropa. Som oftest er navnet »Sjølv«, (»Själf«, »Ich selbst«, »Selbst-getan«, »My own self«, »Moi-même« o. a.), ikke »Ingen« som hos Homer.

Derimot inneholder en rekke folkelige varianter av eventyret en episode som ikke optrer i Polyfemsagnet: Gutten får av risen en gjenstand — en ring, en stav, et eple el. lign. — som har en merkelig egenskap; den tvinger eieren til å stå stille, eller den røper hans oppholdssted ved å rope. Gutten skiller sig ved den skjebnesvangre gaven — som oftest ved å hugge av fingeren som ringen sitter på — og undkommer derpå. I en av de norske variantene kaster risen et eple etter gutten i det samme han flykter. »De råka guten i hælen, og der vart de sitjande fast.

»Her er eg, kvar er du!
Her er eg, kvar er du!«

sa gulleple. Då veit du rysen visste heile tidi kvar guten var. Til slutten vart guten so leid gulleple at han skar eit stykke av hælen sin og kasta stykke med gulleple i utyvi eit hågt berg.

»Her er eg, kvar er du!
Her er eg, kvar er du!«

sa gulleple. So for rysen etter ravlande, og dimed barst de utyvi fluge med honom so han slog seg i hel. No tok guten alt gull og sylv i rysegarden og drog heim-att til mor si.«

Eventyret om gutten som blinder trollet er antagelig blitt til i Europa. De asiatiske versjonene — de er meget få — synes å stamme fra det homeriske epos. Vi må da tenke oss at både Polyfem-sagnet i Odysseen og

de folkelige variantene fra våre dager går tilbake til en felles urform.

Litteratur: Chr. Nyrop: Sagnet om Odysseus og Polyphem. Nordisk Tidsskrift for Filologi. Ny række V 1881 p. 216—255. O. Hackman: Die Polyphemsage in der Volksüberlieferung, Helsingfors 1914.

8. Den lisle guten som skulde av og mala.

(Johannes Skar: Sogur II (Gamalt or Sætesdal VII), s. 84.

9. Kvernen som står og maler på havsens bunn.

Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr 1914, s. 211.

»Den lisle guten som skulde av og mala« hører til den store eventyrkredsen om tryllegavene (smln. f. eks. »Fischchen deck dich, Goldesel und Knüppel aus dem Sack« hos Grimm). Den faller i to grupper; i den ene dreier det sig om tre, i den andre om to underting. Den første forteller om en fattig mann som får »duk dekk dig« og et dyr som gjør gullpenger av et mektig vesen — St. Peter, djevilens, vinden, frosten, en dverg, en slange eller andre. Med list eller vold tar den rike naboen disse gavene fra fattigmannen. *Han* går til giveren på nytt og får en stokk (klubbe, kjøpp), som slår av sig selv, og ved hjelp av den skaffer han sig de andre tingene tilbake. I den andre versjonen får eieren en kiste som lager mat så meget som eieren vil. Naboen kjøper kisten av ham. Mannen går så til sin velgjører en gang til og får en gjenstand som ligner den første. På hjemveien befaler han den å lage mat; men denne gang kommer der ånder ut av kisten, og de pryler ham op, så det ikke er mere enn så vidt han orker å mane dem ned i kisten igjen. Ved hjelp av denne undertingen tvinger han naboen til å gi den første gaven tilbake.

Eventyrets innledning kjenner flere hovedformer. I noen varianter går gutten til vinden for å få rett for melet som den har blåst bort (smln. »Gutten som gikk til nordenvinden og krevde igjen melet«). I andre er det frosten som gir mannen erstatning, fordi den har ødelagt akeren hans. En tredje hovedform begynner med at den fattige ber den rike om hjelp og får et stykke kjøtt eller flesk av ham med tillegget: gå til helvede med det. Den fattige tar dette bokstavelig, kommer til helvede, og der får han tryllegavene. Denne innledningen hører særlig hjemme i eventyret med de to undertingene.

Eventyret er kjent fra store deler av Asien (Syrien, Kaukasien og Indien). Men de fleste og beste varianter stammer fra Europa, som også av andre grunner synes å være eventyrets hjemland. Fra Sydeuropa kan det ha vandret nordover til Nordsjø- og Østersjølandene og østover til Asien.

»Kvernen som står og maler på havsens bunn« kan én betrakte som en nordeuropeisk avendring av eventyret med de to tryllegavene. Omdannelsen er blitt til under innflydelse fra et nordvesteuropeisk skippersagn om kvernen på havsens bunn. Dette sagn rekker helt op i vår gamle mytologi og er knyttet til den mytiske gullalderkonge Frode. Om ham fortelles det i prosainnledningen til eddakvadet Grottesangen — fra o. 950 — at han kjøpte trælkvinnene Fenja og Menja og lot dem male gull og sølv på den kvernen som hette Grotte. Men en gang malte de en hær frem til Frode, så der den natt kom den sjøkonge som hette Mysing og drepte Frode. Mysing tok med sig Grotte og trælkvinnene og bad dem male salt, og midt på natten spurte de om ikke Mysing manglet salt; han bad dem male videre. De hadde ikke malt lang stund, før skipet sank, og

var derefter et svelg i havet, når sjøen faller i kvernøiet; da blev sjøen salt.

Utenfor den nordiske heltediktning møter vi det samme sagn i et fransk heltesagn fortalt på kysten av Kanalen. Her er kvernens eier en trollmann, og han alene vet hvad en skal si til kvernen for å stanse den. En skipper stjeler kvernen og får den ombord i skipet sitt. Da han var i rum sjø, sa han til den: »Mal salt, sterkt og lenge!« Møllen malte salt og blev ved å male, inntil skipet var fullt. Da skrek skipperen stopp. Men kvernen hørte ikke op for det. Skipet sank da og møllen med; men den blev ved å male salt.

Den samme tradisjon om havets salthet finner én igjen i et tysk sagn, fortalt i den lille skipperby Lee ved Hamburg. Også her er kvernen en ønskekvern som kan male alt hvad man ønsker, når en bare kjenner de rette løse- og bindeordene.

Felles tankegrunnlag har da lettet sammensmeltingen av sagnet om saltkvernen med eventyret om tryllegavene. Både sagnet og eventyret hører til en krets av historier som forteller om gjenstander som selv kan skaffe et eller annet til veie, når en sier et bestemt ord til dem. Undertiden kreves der også en viss formel til å stanse dem med; og når den ikke kjennes, kommer der vanskeligheter eller ulykker.

Da det gamle nordiske skippersagn ble trukket inn i eventyret om undertingene, blev matkisten i eventyret erstattet med kvernen. Denne omdannelse har da igjen medført en endring i den gjerrige brors straff; han blir ikke prylet op av åndene i kisten, men han betaler den fattige store penger for å få kvernen, holder så på å drukne i den flom av sild og velling som han lar kvernen male, og må til slutt betale ham for å stanse kvernen og ta den igjen.

Også eventyrets slutning er blitt avendret under påvirkning av sagnets beretning om hvorledes kvernen blir røvet bort, men bare bringer ulykke over ransmannen: den maler så meget salt at skipet hans synker i dypet og at sjøen blir salt derav.

Litteratur: Bolte-Polivka I, s 346 og II, s. 438. Axel Olrik: Danmarks heltediktning I, s. 291 flg. Moltke Moe i »Edda« IV, s. 62. Antti Aarne: Die Zaubergaben (Journal de la Société finno-ougrienne XXVII).

10. Storoksen som skulde på setra og gjera seg feit.

E. Langset: Folke-Eventyr frå Nordmør I, s. 9.

Eventyret fortelles rundt om i landet, overalt med det samme hjemlige preg. Særlig trær norsk fortellemåte og tenkesett frem i de variantene som har forsynet sig av folkehumorets uuttømmelige skatter, fortettet og innkapslet i en rekke festlige ordtak (smln. f. eks. »Væren og grisen som skulde til skogs og bo for sig selv« hos Asbjørnsen og Moe).

Men født og båret er nok dette eventyret som så mange andre langt utenfor vårt lands grenser. Et av dets nærmeste naboyer er det velkjente »Die Bremer Stadtmusikanten« i brødrene Grimms samling. Alle de europeiske formningene — der er flere hundre av dem — går tilbake til to urformer. I begge fortelles der om noen husdyr som har flyktet for å undgå å bli slaktet. De tilbringer natten i et ensomt skoghus og forjager med forenede krefter den inntrengende fiende. I mørket danner denne sig forkjerte forestillinger om husets beboere, og idet han forteller sine kamerater hvad han har sett og oplevet derinne, beskriver han sine motstandere som ganske andre og langt mere frykt-

inngydende vesener enn de i virkeligheten er. Eventyret kalles gjerne »Dydrene i skoghuset« eller »Dydrene i nattekvarter«. I den ene form (a) er det en okse, en vær, et svin, en gås og en hane som har slått sig sammen, i den andre (b) er husdyrene en okse, en hest, en vær, en katt, en gås og en hane. I a-formen holder dyrene til i en hytte som de har bygget selv; i b-formen overnatter de i et hus som i øieblikket står tomt. I den første versjon er det en ulv som forstyrrer dem i deres nattesøvn; i den andre er motstanderen snart en ulv, snart en bjørn, men ennu hyppigere en røver eller en djevel; det siste trekk er kommet inn i vårt eventyr fra andre djevelhistorier, særlig fortellingen om spøkelseshuset som ingen kan finne nattero i (smln. eventyret om »gutten som drog ut for å lære å gyse« hos Grimm). A-formen forekommer i Rusland og Finland og på den skandinaviske halvø. Ennu mere utbredt er b-formen; den har funnet vei til næsten alle europeiske folk.

Men eventyrets vandrefelt er ikke innskrenket til Europa alene. Over store deler av Asien forekommer der et eventyr av beslektet innhold. Det forteller om et egg, en skorpion, en nål, et skarnstykke og en morter som befinner sig på reise sammen. De kommer til et hus som eies av en gammel kone. Huset står i øieblikket tomt, og vandrerne gjemmer sig på forskjellige steder for å overfalle konen når hun kommer tilbake. Eggget legger sig i gruen, skorpionen i vanntønnen, nålen på gulvet, lorten ved døren og morteren over døren. Da den gamle konen kommer hjem om kvelden, går hun til peisen for å gjøre op ild; men eggget springer itu og sprøiter henne ansiktet fullt. Så løper hun til vannfatet for å vaske sig; men der blir hun stukket av skorpionen. Forferdet vil hun nu flykte ut av huset; men nålen stikker henne i foten; i skarnet ved døren

glir hun og faller, og med det samme velter morteren ned og dreper henne.

Eventyrets utbredelse tyder på de sydlige og østlige deler av Asien som dets hjemsted. Derfra har det vandret vestover til Øst-Europa; blandt de vesteuropeiske folk er det derimot lite kjent.

Det er ikke vanskelig å få øie på likheten mellom dette eventyret og det europeiske om dyrene på vandring. Men samtidig er uoverensstemmelsene mellom dem store, så store at de utelukker muligheten av å opfatte dem som ett og det samme. De mest iøinefallende ulikheter er: a) I det asiatiske eventyret er vandrerne på en undtagelse nær døde gjenstander, i det europeiske flyktende husdyr. b) I den orientalske fortelling er det en gammel kone som trenger sig inn til reiseselskapet, i den europeiske dyr fra skogen. c) I eventyret om de livløse ting blir husets eier drept, og dermed ender historien; i eventyret om dyrene på vandring blir han fordrevet, og som fortsettelse følger hans utførlige skildring av de uhyggelige vesener han er kommet ut for og deres angrep på ham. Det blir da rimelig å opfatte de to eventyr som selvstendige fortellinger og å forklare slektskapet mellom dem som resultatet av en påvirkning. Flere omstendigheter tyder på at eventyret om dyrene på vandring er blitt til på grunnlag av det asiatiske, ikke som en rett og slett gjengivelse av dette, men som en friere nydannelse med den orientalske fortelling som forbillede.

Senere enn det tolvte årh. kan denne utvikling ikke ha foregått; da dukker nemlig det europeiske eventyr frem i den skrevne litteratur. Den første litterære form av det finner vi i det latinske dikt Isengrimus forfattet 1148 av en flandersk dikter. I det samme årh. har eventyret funnet vei til det berømte middelalderske

dyreepos Roman de Renart (Reinke Fuchs). Endelig har den tyske mestersanger Hans Sachs utnyttet motivet i et dikt fra 1551.

De litterære gjengivelser av eventyret godtgjør at det er gammelt. Men eldre enn middelalderen kan det ikke være; det fremgår av fortellingens hele innhold og særlig av skildringen av dyrene som forskjellige håndverkere.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 468. Antti Aarne: Die Tiere auf der Wanderschaft (F. F. Communications nr. 11).

11. Tro og Utro.

Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr 1914, s. 203.

Eventyret er utbredt over hele Europa og store deler av Asien (Indien og Centralasien). Variantene byr på mange avvikeler; men de fleste av dem inneholder følgende hovedtrekk: To vandrere — brødre, håndverkere el. lign. — er på reise sammen og kommer i strid om hvad der lønner sig bedst, rett eller urett, eller de blir uenige om nisten sin. En av dem blir blindet, fordi han taper i tretten, eller han må gi øinene sine for å få mat, og blir latt tilbake i skogen, hvor han kryper op i et tre. Her lytter han til en samtale mellom tre dyr (eller demoner) og får vite om tre ulykker — blindhet, sykdom og vannmangel — og hjelp mot dem. Han følger de råd han hører og vinner rikdom og ære. Kammeraten hans vil senere prøve det samme, men blir oppdaget av dyrene, som nu har fattet mistanke, og sønderrevet av dem.

Eventyret synes å stamme fra Indien. Hovedmotivet — helten får greie på noen hemmeligheter ved å lytte til en samtale mellom dyr — er således meget utbredt

i indisk eventyrdiktning. I Indien finner vi også de eldste varianter av fortellingen. Den berømte indiske eventyrsamling² Pantisjatantra — fra det 2. årh. f. Kr. — inneholder en historie som i hovedtrekkene stemmer med vårt eventyr. Vi får her høre om en prins som er blitt syk, fordi en slange har krøpet inn i ham. Han gifter sig, og sammen med sin hustru drar han ut i den vide verden. En dag mens han ligger syk i et tempel, får hustruen høre en samtale mellom slangen — den har nu forlatt prinsens legeme — og en annen orm. Den fremmede ormen forteller at den har en skatt gjemt i en mauretue; prinsens slange røper hvorledes den kan bli fjernet fra legemet og drept.

Andre indiske eventyrsamlinger fra eldre tid kjenner også innledningsmotivet: To brødre av motsatt karakter — god og ond — vandrer ut i verden sammen. Den ene blindes og får hemmeligheter å vite ved å lytte til en samtale mellom noen dyr. Han følger deres råd og blir en velstandsmann.

Fra Asien har eventyret nådd Europa ad to veier. Den mere folkelige form av det — den som begynner med striden om nisten — har trengt inn fra øst over den slaviske verden. Den andre hovedtypen — hvor striden om rett og urett danner innledningen — har bredt sig over Syd-Europa fra Orienten av. De eldste europeiske varianter av eventyret finnes i latinske eksempelsamlinger fra det 14. årh.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 468. Reidar Th. Christiansen: The Tale of the two Travellers (F. F. Communications nr. 24).

12. So løner dei god-gjerninger.

R. Løland: Norsk eventyrbok s. 42 (etter A. Vang: Gamla reglo aa rispo ifraa Valdres).

Likesom det velkjendte eventyret »Fanden i nøtten« forteller også denne historien om et uhyre som er sperret inne, kommer løs og lokkes ned i hullet sitt igjen (eller tilintetgjøres). Men i utformningen av dette emnet har de to eventyr gått hver sin vei. I eventyret om mannen og slangen er det ikke mannen selv som gjør udyret uskadelig. Det besørger det siste av tre dyr som skal dømme i striden mellom dem og avgjøre om utakk er verdens lønn.

Med stor livfullhet er motivet behandlet i et indisk eventyr. Det forteller om en tiger som er sperret inne i et bur og en mann som slipper den ut. Dyret som redder mannen, er en sjakal. Den later som om den slett ikke forstår hvorledes tigeren er kommet inn. »Hvordan jeg kom inn?« roper tigeren utålmodig. »Naturligvis ad den sedvanlige vei!« »A-å! Nu snurrer det rundt igjen! Bli ikke vred, høie herre; men hvad er den sedvanlige vei?« Over dette spørsmålet tapte tigeren tålmodigheten. Med et sett sprang den inn i buret og brølte: »Denne vei! Forstår du det nu, din dumrian?« »Fullkommen!« grinte sjakalen og smekket behendig døren i, »og hvis du vil tillate mig å si det, så skal etter min mening tingene bli som de oprinnelig var.«

Hverken tigeren i denne indiske fortelling eller slangen i den norske hører imidlertid til eventyret i dets oprinnelige skikkelse. Fra først av har det været fortalt om en krokodille, og den har hjemme ved Nilens bredder. I Egypten lever fortellingen ennå den dag i dag som folkeeventyr. En krokodille — heter det — følger med

vannet mens det flør. Da elven synker igjen, kommer den til å ligge på det tørre. En bonde er villig til å redde dyret og lar en kamel slepe det ut i floden igjen. Ved bredden truer krokodillen med å sluke mannen. En rev som tilfeldigvis kommer forbi, opfordrer mannen til å vise hvor fast han hadde bundet dyret. Det skjer, og den bundne krokodille blir lagt tilbake på det sted hvor den blev funnet.

Denne egyptiske urform har kløvet sig i to hovedtyper under eventyrets vandringer, idet krokodillen er blitt erstattet med andre dyr som har været mindre fremmede for de folk det har funnet vei til. Snart er det en slange, snart en drake som har avløst krokodillen. Denne aklimatisering av det oprinnelige motiv har igjen trukket etter sig andre endringer. Om slangen fortelles det gjerne at den snor sig op omkring staven til mannen og truer med å bite ham. Draken holder til under en stor sten, som mannen velter til side. Versjonen med slangen er særlig utbredt i Nord- og Sydeuropa og i Asien, mens drake-eventyret hører hjemme i Vesteuropa, Afrika og Amerika.

I norsk overlevering er begge former representeret. Til slangen i »So løner dei god-gjerningar« svarer draken i »Verden lønner ikke anderledes« (hos Asbjørnsen og Moe). Den har ligget under en heller i hundre år og ikke smakt kjøtt, og så vil den ete op mannen som frelser den. Men reven får lokket draken ned i hullet igjen, og der må den bli.

At ormen holder på å sette livet til i en mauretue, er et av de sjeldnere drag i variantene. Hyppigere fortelles det at mannen redder den fra å brenne op eller fryse ihjel; i siste tilfælle legger mannen den inn på brystet for å varme den.

Begge de norske eventyrene tilhører en mere utvidet

type av fortellingen. Den ene opmannen i den egyptiske urform er blitt erstattet med tre i de fleste europeiske varianter. De to første dyrs kjennelse går mannen imot. Tilsist kommer reven og frelser mannen ved list. Som lønn krever den bare at mannen skal hjelpe den igjen, om den kommer i nød engang. Noen dager etter kommer reven springende forbi, mens mannen går og pløier. En skytter jager den. Mannen gjemmer reven i plogfuren og sier at han ikke har sett den; men han *peker* mot furen.

Denne slutning er i virkeligheten en selvstendig fortelling som er blitt knyttet sammen med eventyret om den utakknemlige slange eller drake. Fortellingen stammer fra en gammel gresk dyrefabel, som er blitt optatt i Esops berømte fabelsamling. Mannen gjemmer reven i hytten sin og sier til jegeren at han ikke har sett den; men han peker mot hytten. Da skytten har dradd sin vei, kommer reven ut og vil gå uten å si et ord. Mannen synes han i det minste kunde si takk for hjelpen; men reven svarer: »Ja, om bare dine håndbevegelser hadde været i overensstemmelse med dine ord.«

Gjennem den nyere greske fabellitteratur har denne fortelling spredt sig over deler av Europa og satt sig fast i et fåtall av variantene til vårt eventyr; blandt dem er »So loner dei god-gjerningar«.

Allerede før 1200 har eventyret foretatt den lange vandring fra Egypten til Vesteuropa; her dukker det nemlig op i en latinsk fabelsamling fra o. 1175 utgitt av den engelske munk Odo fra Shirton. Tilmed har reisen gått den lange omveien over Indien og Persien; for det er fortellingen slik den har lydt i disse land, som ligger til grunn for eventyret i den form Odo har

fått det i. Fra det 14. árh. av finner vi eventyret op-tatt i den europeiske fabellitteratur.

Litteratur: Kaarle Krohn: Mann und Fuchs. Helsingfors 1891.

13. Somme kjerringer er slike.

Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr 1914, s. 34.

Skjemte-eventyrene ynder å bygge op komiske for-viklinger på motsetningen sluhet og dumhet. Varia-sjonene over dette tema er mange, og fordi de hviler på et felles grunnlag, har de hatt lett for å inngå for-bindelser med hverandre. Et slikt kryssningsprodukt er også det velkjente, nasjonaliserte, men ikke norske-fødte eventyret: Somme kjerringer er slike. Hele inn-ledningen — om mannen som søker og finner tre kjerringer som er like så galne som hans egen — hører ikke hjemme i den oprinnelige form av fortellingen. Det vil allerede den eldste optegnede formning av den vise. Den finnes i en samling latinske dikt fra 1509 og forteller om en fiffig klerk ved navn Vranco. Han har studeret i Paris og vandrer derfra til Mecholm. I en landsby i nærheten av Rheims treffer han den en-foldige bondekonen Berta alene hjemme. Hun har været gift to ganger. Hennes første mann, Heinricus er død; hennes annen, Martinus, er ikke så god mot henne som den første var. Klerken ber henne om en drikk vann. På bondekonens spørsmål hvor han kommer fra, svarer han: fra Paris. Hun misforstår ham og tror han kommer fra Paradis. Klerken vil utnytte konens misfor-ståelse og sier at den avdøde mangler klær og pengar; på grunn av sin fattigdom kan han ikke drikke vin med de fattige. Berta gir ham klær, pengar og hilsener med til mannen sin. Den annen mann vender hjem,

og da han får høre hvad konen har gjort, setter han straks efter bedrageren til hest. Vrancos ser mannen komme, og for å avlede hans mistanke begynner han å stelle med et halvferdig gjerde som eieren nettop har forlatt for å spise. Han sier til forfølgeren at han så tyven løpe inn i skogen. Forfølgeren binder hesten sin til gjerdet og setter avsted inn i skogen; imens tar Vrancos frem klærne han har gjemt og forsvinner med hesten. — Historien ender med at Martinus vender tilbake fra skogholtet og finner en bonde optatt med å arbeide på gjerdet. Han holder ham for tyven og trekker av gårde med ham. Bonden blir derpå ført for dommeren og dømt til å betale en pengebot.

Vi ser snart at historien er den samme som i det norske eventyret, men også at den her bare danner slutningen. Eventyret begynner med en annen fortelling om kvinnelig dumhet. Den almindeligste sammensetning har følgende innhold: En enfoldig kone drar av gårde for å selge en ko og en høne og lar kjøperen bestemme prisen (eller hun selger koen for hønens pris uten å få koens pris for hønen). Kjøperen drikker konen full, dypper henne i tjære og fjer, så hun ikke kjenner sig selv igjen, men mener at hun er en fugl (eller han narrer henne til å overlate ham en pant for koen som ikke blir betalt). Mannen blir sint over sin kones dumhet og drar ut i verden for å finne like så dumme kjerringer; på vandringen sin treffes han til sist den konen som tror han kommer fra Paradis.

På folkemunne er eventyret utbredt over så godt som hele Europa og store deler av Asien. Men også i den skrevne litteratur optrer det tidlig og hyppig. Man har funnet det igjen i et par latinske diktsamlinger og i over et dusin anekdotebøker fra det 16. årh.

De fleste stammer fra årene 1550—60, den tyske »Schwank«-litteraturs glansperiode. Den flittige mester-sanger Hans Sachs kunde naturligvis ikke la denne historien ligge unyttet; han har behandlet den både i et dikt og i et fastelavnsspill.

Møtet mellem mannen og konen som tror han kommer fra den annen verden er hovedscenen i eventyret; om den grupperer de andre ledd sig. I de fleste folkelige varianter har den følgende forløp: Konen spør mannen hvor han kommer fra, og da han opp gir stedet, misforstår hun ham og forveksler navnet med en lydlignende betegnelse for himlen. Til overflod gjentar hun spørsmålet for å bli viss i sin sak, og da konens umåtelige dumhet går op for mannen, utnytter han situasjonen ved å optre som sendebud fra den annen verden.

For norske læsere har det en særlig interesse å lære den oprinnelige navneforveksling å kjenne: *Paris—Paradis*. Den optrær i alle litterære versjoner og kan derfor betraktes som den eldste. Det viser sig altså at den morsomme misforståelse: *Ringerike—Himmerike* er av sekundær oprinnelse. Det er tillempningsdriften som har krevet denne omlegning av de fremmede navneformene. Den har øiensynlig gjort lykke; for med disse nye navn har eventyret vandret ut til våre naboland like til Finland, hvor man tydeligvis har hatt vanskelig for å finne stedsnavn til å gjengi ordspillets tanke.

Motivet med navneforvekslingen forutsetter atmannens bedrageri ikke er planlagt på forhånd. Det er først konens grenseløse dumhet som frister ham til å optre som sendebud fra himlen. Hvor denne misforståelse ikke forekommer — og det er tilfelle med alle asiatiske formninger — er en sterk endring av eventyrets karakter blitt følgen. Mannens optreden kan ikke lenger betraktes som skapt av situasjonen; han

opsøker konen i den hensikt å føre henne bak lyset. Forskjellen er så avgjørende at den berettiger oss til å tale om en asiatsk og en europeisk form av eventyret.

Det *planlagte* bedrageri utføres på forskjellig måte i variantene. Morsomst er den versjon hvor mannen narrer konen ved å synge salmen: »Fra himlen høit jeg kommer«. Andre formninger tar mere plumpt på saken og lar mannen likefrem svare at han kommer fra himlen.

Eventyrets harmløse løier blir mindre uskyldige; de får et stenk av tragikomedie over sig, når de sees på bakgrunn av en preken holdt av fransiskanermunken Berthold av Regensburg i det 13. årh. Den nidkjære munk advarer folk mot bedragere som narrer sko o. lign. fra enfoldige mennesker ved å innbilde dem at de kommer fra himlen og at de har sett deres pårørende lide nød deroppe. Bertholds ord ligger så tett op til eventyrets at de tvinger en til at forutsette en sammenheng. Hans advarsel godtgjør at slike bedragerier virkelig har funnet sted. — Således ledes vi til den slutning at fortellingen om mannen fra Paradis er bygget op omkring en kjerne av virkelighet. Et vidt utbredt betlertrick i middelalderen er det råstoff som det folkelige humor har lagt til rette og gitt eventyrets drakt.

Historien om mannen fra Paradiset hører ikke til de eventyr som det har lykkes forskeren å stedfeste. Bare så meget er sikkert at versjonen med navneforvekslingen er opstått i Vesteuropa. Fra vest mot øst har eventyret altså vandret; til Rusland og Skandinavien er det kommet som innflytter.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 440. F. F. Communications nr. 22: Antti Aarne: Der Mann aus dem Paradiese.

14. Hvorfor bjørnen er stubbrumpet.

Asbjørnsen og Moe: Norske Folkeeventyr 1914, s. 61.

I de fleste europeiske dyreeventyr er det reven som er hovedpersonen. Ikke bare dens ondskap og falskhet, men også dens kostelige innfall og luner har været et uuttømmelig tema for den folkelige fortelling. Alltid er den den samvittighetsløse intrigant som hovedinteressen samler sig om, og gjerne får den sitt virkningsfulle motstykke i de sterkere, men tyngere og dummere dyr bjørnen og ulven. At list går over makt er en tanke som går igjen i alle eventyr om reven.

Efter sin oprinnelse faller våre dyreeventyr i to grupper. Den ene henger på det nærmeste sammen med den greske fabellitteratur og dens avleggere i de middelalderlige dyreepos (den nederlandske historie om Reinaert og det tilsvarende nedertyske epos om Reincke Vos, den franske Roman de Renart, Isengrimus o. a.). Den andre bygger utelukkende på den folkelige overlevering i de nordiske land, og til den hører eventyret om hvorfor bjørnen er stubbrumpet.

Efter utbredelsen å dømme må fiskefangsten på isen ha været et av de mest yndede dyreeventyr blandt nordboerne. Det inneholder også den mest livaktige scene i hele eventyrkretsen. Kårle Krohn som særlig har studert dyresagn og dyreeventyr, kommer til det resultat at eventyret har hatt følgende urform:

Reven eter om vinteren fisk som den har fanget. Bjørnen kommer og ber om å få ete med. Reven oppfordrer ham til å fiske selv; den har medet med svansen i en brønn eller en dam en kold natt. Bjørnen vil da prøve, og reven rår ham til å holde rumpen ubevegelig, til fiskene har bitt sig fast. Da bjørnen merker at vannet fryser til, vil den dra halen til sig. Reven sier

at den må vente litt, så flere fisker kan bite på. Da så halen er frosset fast, får bjørnen lov til å dra den op. Den tror at den har en mengde fisk på og drar av alle krefter, så halen ryker av.

Derfor er bjørnen nu stubbrumpet.

Med utgangspunkt i denne enkle grunnform har fortsettelsesdriften spunnet fortellingen videre. Fra først av var det bare bjørnen og reven som optrådte i den; senere er også mennesker kommet med. Den utvidede form av eventyret lar reven løpe inn i gården og rope til konen som står og kjerner: »Bjørnen gjør sig ufin i brønnen din!« Konen løper fra arbeidet og skynder sig med en stang til isen for å peise løs på bjørnen. Bjørnen arbeider av all makt på å komme løs og tverrykker så halen går av. Imens har reven gjort sig til gode med rømmen.

I denne skikkelse må eventyret meget tidlig ha været kjent og fortalt rundt om i de skandinaviske land og i Rusland. Fra eventyret har et par gammelnorske sagaer optatt ordsporet: Skømm hundum! skitu refar i brunn karls (skam få hundene! Reven har skitt i bondens brønn). En særlig interesse har de russiske varianter, fordi de gir oss støttepunkter for tidfestingen. I Rusland har eventyret utbredt sig fra nord mot syd som lån fra nordboene på en tid da der hersket livlig samkvem mellem begge folkegrupper, og det var tilfelle i slutten av 9. årh. da det russiske rike blev grunnlagt. Det ligger nær å anta at det er de nordiske varjager som har været formidlerne.

All sannsynlighet taler for at allerede den nordiske urform av eventyret har hatt den naturforklarende sluttning; det har med andre ord villet fortelle hvorfor bjørnen er stubbrumpet. Motivet med avrivningen av halen optrer nemlig i en rekke selvstendige og vidt

forskjellige sagn som forklaring på at bjørnen har kort hale. Det kan derfor betraktes som et typisk etiologisk (naturforklarende) motiv. Så sterkt har det preget sig i fortellerens bevissthet at det undertiden har satt sig fast i varianter hvor ulven har avløst bjørnen, og hvor det altså slett ikke passer.

Først etter eventyrets vandring til Frankrike og Tyskland har ulven fortrengt bjørnen, idet man har kjedet fortellingen inn i det middelalderlige dyreepos om ulven og reven.

Litteratur: Bolte-Polivka II, s. 108. Kaarle Krohn: *Bär (Wolf) und Fuchs. Eine nordische Tiermärchenkette* (Journal de la Société Finno-Ougrienne VI). Dähnhart: *Natursagen* IV, s. 219. Moltke Moe i »Norges land og folk« XX, 3 s. 409.

15. Tykkebonde.

Sophus Bugge og Rikard Berge: *Norsk folkediktning* I, s. 70.

Hvem minnes ikke eventyret om lille Rødhette, når han leser om denne storeteren! Likheten er jo iøinefallende: mennesker og dyr slukes av et uhyre, men slipper levende ut igjen når buken sprettes op på det. Enda lettere blir det å se slektskapet når en legger disse historier ved siden av det andre slukhalseventyret hos Grimm: *Der Wolf und die sieben weissen Geisslein*. Her eter ulven de syv getekidd; men gjetemor spretter op buken på den, tar ungene sine ut og legger kampestein i stedet.

Som humoristisk barneremse om et umettelig dyr er eventyret velkjent både hos oss (smln. »Kjetten som var så fæl til å ete«) og våre nabofolk. I Danmark fortelles det snart om en ulv, snart om en bergmann, snart om en katt.

Hos franskmennene og englanderne fortelles eventyret med tragisk utgang; fortellingen *ender* med at Rødhette blir slukt av ulven. Den karakteristiske eventyrslutning er her oppgitt, og fortellingen er sunket ned til å bli en barneskremselshistorie.

Også naturfolkene har sine slukhalsfortellinger. Et Zulu-eventyr forteller om et uthyre som hadde tatt prinsesse Untombinde. Kongen sendte hele heren sin mot det; men det slukte menn, hunder og kveg på én nær. Han slo uthyret ihjel, og ut kom kveg og hester og mennesker og til aller sist prinsesse Untombinde. I et annet Zulu-eventyr er det en mor som følger sine barn ned i maven på en veldig elefant; her finner hun skoger, elver og bjerger, hunder og kjør og mennesker som har bygget sig hele landsbyer. — I disse fortellinger er eventyret likesom løftet op i et høiere plan; det har klædd sig i mytens form. Og som myte er det kjent både hos nutidens ville og hos oldtidens kulturfolk. Grekerne fortalte således om Kronos at han giftet sig med sin søster Rhea; men han slukte de barn de fikk — den ene etter den andre; for han hadde hørt av sine foreldre at han skulle bukke under for sin egen sønn. Da Rhea skulle bli mor, flyktet hun til Kreta. Her blev Zeus født, og da Kronos spurte etter barnet, fikk han en sten innpakket i et barnesvøp, og han slukte den. Da Zeus vokste op, nødte han Kronos til å kaste op alle barna; men først kom stenen, for den hadde han slukt sist.

En stor mengde av jordens folkeslag kjenner således en myte om en helt som kjemper med et uthyre inne i dets egen buk. I alle primitive versjoner av fortellingen er de to motstandere overnaturlige vesener, og det er dette trekk som gir slukhalsmotivet en mytisk karakter. Det menneskeslukende uthyre er *døden, mørket*. Det

er en vidt utbredt forestilling at døden er det svelg som sluker alt levende og som alle må gå igjennem. »Dødens svelg truer mig«, heter det i salmen, og i en talløs rekke av middelalderlige billeder og fortellinger fremstilles inngangen til dødsriket eller til helvede som et veldig drakegap som sluker synderne.

I tid og rum og i form og vesen er disse slukhals-historiene vidt adskilt. Somme lar storeteren være et dyreuhyre (katt, ulv, bjørn, orm), somme et menneske-uhyre (Tykkebonde), somme et overnaturlig vesen (bjergmannen, månen, Kronos). Somme lar uhyret sluke dyr, andre mennesker, andre allting, fra stener like til sol og måne. Somme lar det bare være en enkelt som blir slukt, andre lar slukhalsen ta alt levende på jord på et eneste vesen nær. Noen folkeslag tenker sig dødsuhyrets motstander som solen selv eller som hjulpet av solen; andre gjør ham enten til en gud eller til folkets ypperste helt. Noen myter har holdt fast ved det trekk at kampen omfatter hele verden; hos indianerne er verdensmørket sunket ned til et havuhyre, og hos europeiske folk er det et troll eller et villdyr av nokså naturlige dimensjoner.

Litteratur: Bolte-Polivka I, s. 234. A. Olrik i »Naturen og Mennesket« 1894, s. 24—39. M. Moe. i »Edda« VII, s. 72.

m
398.2
Sv 9

UTGÅTT

lex

Sverdrup :

Norske folke-eventyr

Depotbiblioteket

76g0 52 489

SVERDRUP. NORSK FOLKE-EVENTYR